

TEKSTANALYSE som redskab til KULTURANALYSE

Forord

SPRØK, den sproglig-økonomiske kandidatuddannelse ved Handelshøjskolen i København, er en tværfaglig projektbaseret uddannelse. De SPRØK-studerende er derfor i de 12 år, uddannelsen har eksisteret, altid blevet stillet over for et krav om at integrere sproglige, kommunikative, erhvervs- og samfundsøkonomiske discipliner, når de skulle belyse de problemstillinger, deres projekter tog udgangspunkt i. Men de har som oftest tacklet denne udfordring med et overraskende positivt resultat.

IKL, institut for Interkulturel Kommunikation og Ledelse er dannet blandt de forskere, der har været tilknyttet SPRØK-uddannelsen som lærere. Instituttet er placeret som en særlig konstruktion mellem Handelshøjskolens to fakulteter, det sproglige og det økonomiske. Forskerne ved IKL har derfor ikke kun skullet opdyrke og udvikle det relativt nye genstandsområde, "internationalt og interkulturelt arbejdende virksomheders og organisationers aktiviteter". Forskergruppen har også skullet etablere - ikke kun et tværfagligt -, men et tværfakultært videnskabeligt miljø. Øvelsen har været at bringe to fakulteters forskellige faglige paradigmer, teorier og metoder i spil med hinanden, dvs. samarbejde henholdsvis humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningstraditioner. Det har vist sig at være en vanskelig, men yderst spændende udfordring. Ikke mindst fordi disse traditioner ikke kun har vist sig at kunne berige, men også på nogle punkter at stride imod hinanden. Hvad der inden for den ene tradition har været accepteret som grundlæggende kriterier for seriøs videnskabelighed, har inden for den anden tradition vist sig at være mindre væsentligt. Og vice versa. Eksempelvis er spørgsmålet om repræsentativitet væsentligt at diskutere inden for en samfundsvidenskabelig kontekst, mens det i en humanistisk sammenhæng er af mindre betydning. Eller rettere: Inden for humaniora anses repræsentativitetsspørgsmålet for at være knyttet til eet af mange mulige videnskabskoncepter, der hver især ses som historisk og kulturelt bundne og som havende hver sine konsekvenser for, hvilket form for viden, der tillægges videnskabelig (og politisk) status, og hvilke vidensformer, der udgrænses fra det videnskabelige univers. Dertil kommer, at såvel samfundsvidenskab som humaniora rummer mange forskellige - og ofte også indbyrdes modstridende - forskningstraditioner.

Så øvelsen har ikke været let. Især ikke fordi lærer- / forskergruppen på IKL ikke har kunnet løse "paradigmeproblemet" på samme måde, som de SPRØK-studerende ofte har gjort det, ved at udnævne een videnskabelig tradition til den overordnede ramme for arbejdet, og så tilforordne andre forklaringsmodeller, teorier og metoder i det omfang, det rent praktisk har vist sig hensigtsmæssigt. Sådanne over-/underordningsrelationer har IKL-forskerne selvfølgelig ikke

kunnet acceptere. 10-25 års grundvidenskabelig ballast, hverken kan eller skal man lægge fra sig i pragmatikkens navn.

Til gengæld har fagintegrationsbestræbelserne blandt IKL-s medarbejdere haft andre, helt utilsigtede, men meget frugtbare konsekvenser. "Kulturmødet" med andre faglige og videnskabelige traditioner har måske været den mest betydningsfulde "interkulturelle kommunikationsproces", vi har været involveret i, og som alle kulturmøder har det resulteret i en øget besindelse på vores egne forudsætninger. Stillet over for kravet om at samarbejde med andre faglige traditioner har vi hver især været nødt til at gøre os vores eget udgangspunkt klart. Vi har været tvunget til at tydeliggøre for andre - og dermed også for os selv - hvori det helt specielle ved "vores" faglige teorier og metoder består. Dermed er vi blevet kastet ud i at reflektere over det, der blandt vores egne fagfæller anses for helt selvfølgeligt, herunder indse begrænsningerne i vores egen tilgang til forskningsarbejde.

Denne "tekstanalyse-antologi" er et resultat af denne selvbesindelsesproces. Blandt de mange forskere på IKL, der arbejder med kulturanalyse, har der hersket en ikke udtalt indforståethed om, at analyse af tekster er et uvurderligt redskab til forståelse af egen og andres kultur. Men vi har sjældent ekspliciteret vores tekstanalytiske færdigheder. Tekstlæsning har været, "noget man bare gør", og som vi er gået ud fra, "alle andre også kan", selvom vi gennem vores egne studieforløb faktisk har brugt timer og år på at træne i at beherske et tekstanalytisk håndværk. Dertil kommer, at vi har haft hver vores antagelser om sammenhængen mellem på den ene side sproglige udtryk og på den anden side kultur- og samfundsforhold. Antagelser som vi heller ikke har ekspliciteret, men bare er gået ud fra som givne. Hvilket tit har ført til undren over, at vores kolleger og studerende "dog ikke kan se, hvad der står i teksten".

Derfor denne antologi. Den er udtryk for et ønske om og en vilje til at forklare og demonstrere for os selv og andre, "hvad det er vi gør, når vi læser en tekst". Dermed er den også udtryk for et ønske om og en vilje til at lade vores grundfaglighed indgå som en aktiv del af IKL's fælles faglige projekt.

Metoder til tekstanalyse:

Blandt de gruppe forskere, der bidrager til denne antologi, har der udspundet sig en række diskussioner om, hvorvidt det var muligt for os at uddestillere een fælles metodisk ramme for vores tekstanalyser, men vi er blevet enige om at renoncere på dette punkt. I stedet har vi ønsket at illustrere forskellige forskeres tilgange til analyse af forskellige tekster. Vores uddannelsesmæssig baggrund spænder fra universiteternes litteratur- og danskstudier, over universiteternes sprogstudier til Handelshøjskolens egne sproglige uddannelser. Men vi har været enige om, at vores bidrag til denne antologi har skulle honorere 3 kriterier:

- de tekster, vi har udvalgt til analyse, stammer fra det forskningsområde inden for **IKL's forskningsprofil**, som vi i forvejen beskæftiger os med. Det vil også sige, at de tekster, vi har valgt, alle har relevans i forhold til SPRØK-studiet.

- i analysen har vi bestræbt os på så detaljeret som muligt at demonstrere **arbejdsgangen i en tekstanalyse**, sådan som vi bedriver den. Dvs. at vi har bestræbt os på led for led at vise den håndværksmæssige proces i tekstlæsningsarbejdet.

- i artiklerne har vi forpligtet os på at reflektere over forholdet mellem på den ene side det sproglige udtryk og på den anden side den **kulturelle og samfundsmæssige kontekst, teksten skrives ind i**.

Der findes imidlertid en arbejdsgruppe på IKL, der mere systematisk har arbejdet med at tilegne sig et fælles tekstanalytisk referenceramme. Det drejer sig om en gruppe bestående af Hans Krause, Lis Novak, Dorte Salskov-Iversen og Charlotte Werther, der sammen har arbejdet med **kritisk diskursanalyse** og i den forbindelse beskæftiget sig med Norman **Fairclough's** bog "Discourse and Social Change" fra 1992. I sin artikel "Den britiske unionsdiskurs" definerer Charlotte Werther den kritiske diskursanalyse på følgende måde:

"Den kritiske diskursanalyse bygger på en tanke om, at der er en tæt sammenhæng mellem brugen af sprog og samfundsmæssige strukturer, og at de gensidigt påvirker hinanden. Måden at tale, skrive og kommunikere på afspejler samfundsmæssige og kulturelle forhold. Samtidig skabes og forandres samfundet og kulturen af, at der tales, skrives og kommunikeres om dem på en bestemt måde og ud fra bestemte antagelser."

Og Dorte Salskov-Iversen beskriver intentionerne bag sin artikel, "Det kommunale selvstyre i Storbritannien" på følgende vis:

"Jeg vil i nærværende analyse bestræbe mig på at tydeliggøre dialektikken mellem samfundsperspektiv (social praksis), tekstens produktion, distribution og fortolkning (den diskursive praksis) og tekst og i konklusionen forsøge at opregne hvad der gør KDA (kritisk diskursanalyse) særlig givtig netop her".

Selvom de øvrige bidragydere til denne antologi ikke specielt har beskæftiget sig med Fairclough og den kritiske diskursanalyse, men trækker på andre tekstanalytiske traditioner, kan vi som beskrevet tilslutte os forsøget på at beskrive sammenhængen mellem sprog, kultur og samfund, og vi har ikke kunnet undgå at blive inspireret af "diskursanalyse-gruppens" arbejde.

Indholdet i artiklerne:

I denne version af "Tekstanalyse som redskab til kulturanalyse" optræder 4 artikler:

Charlotte Werther analyserer i den første artikel "*Den britiske Unionsdiskurs*" premierminister John Major's forord til den britiske regerings hvidbog fra marts 1993 om Skotland og dets forhold til det øvrige Storbritannien. Charlotte Werther viser bl.a., hvordan den diskurs, som den britiske regering / det britiske regeringsparti benytter sig af i debatten om den britiske union på en gang afspejler Storbritanniens historie og politiske udvikling og samtidig er med til at skabe de aktuelle politiske strukturer og realiteter. Her en valgsejr til det konservative parti ("The Conservative and Unionist Party").

Dorte Salskov-Iversen diskuterer i den næste artikel også et emne fra Storbritanien. I *"Det kommunale selvstyre: - et diskursanalytisk perspektiv på reformer og reaktioner - the case of York"* undersøger hun de implicationer, de mange reformer på det kommunale område i Storbritanien har haft for en udvalgt kommune, York kommune. Afsættet for analysen er den diskurs, som kommunen York betjener sig af i kommunikationen med omverdenen, og Dorte Salskov-Iversen viser, hvordan kommunen på een gang har tilpasset sig og reageret på pres fra centralregeringen, og beskriver den rolle, som kommunens diskursive strategi har spillet i disse bestræbelser.

Lis Novak præsenterer i sin artikel *"La Francophonie i Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse. - Diskursanalyse af en prætenderet neutral og informativ teksttype"* en analyse af to leksikonopslag og demonstrerer, hvordan leksikongenren, som intenderer at være udtryk for neutral vidensformidling, i allerhøjeste grad har en ideologisk funktion, dvs. at sproget anvendes med henblik på at konstruere et ganske bestemt billede af virkeligheden. Her forestillingen om det franske sprog som udtryk for mange nationaliteters fælles kulturelle bestræbelser i opposition til det engelske sprog.

Katrin Hjort analyserer i sin artikel *"Øst, vest, hjemme bedst - 3 analyser af kommunikationen mellem Øst- og Vesteuropa i årene efter Murens fald"* 3 eksempler på den interkulturelle kommunikationsproces mellem danskere og repræsentanter for den tidligere Østblok. Analyserne viser, hvordan den form for diskurs, der tages i anvendelse, stadig bærer præg af de kulturelle forskelle mellem Danmark/Vesteuropa og de tidligere planøkonomier i Øst, men også hvordan parterne nærmer sig hinanden og sætter processer igang hos hinanden ved hjælp af sproget.

På tværs af de forskellige genstandsområder, forfatterne beskæftiger sig med, er den fælles interesse således sprogets rolle - ikke kun som produkt af - men også som medproducerende den sociale virkelighed. Politisk, økonomisk og kulturelt.

Oplæg til flere indlæg:

Dette IKL-workingpaper er et oplæg til forlagsudgivelse sommeren 97. Vi forestiller os en udvidet version med bidrag fra resten af de mange forskere ved IKL, der beskæftiger sig med tekstanalyse. Vi har foreløbigt yderligere tilsagn fra 8 forfattere. Vi håber, at "Tekstanalyse som redskab til Kulturanalyse" vil kunne finde anvendelse i det nye fag TEKST OG KONTEKST, som bliver indført på SPRØK-ESA i forbindelse med den studiereform, der skal træde i kraft i 97, men vi håber også, at andre inden for og uden for SPRØK og IKL vil kunne få glæde af bogen.

august 96

Katrin Hjort

Charlotte Werther

DEN BRITISKE UNIONSDISKURS

'In April 1992 I pledged that the Government would undertake a serious and detailed consideration of Scottish constitutional issues and of Scotland's place in the United Kingdom. To honour that pledge, the Government embarked on a lengthy and wide-ranging examination of the Union of 1707 and the way it works for Scotland. The process became popularly known as "taking stock".'

Med disse linjer indleder den britiske premierminister John Major sit forord til en hvidbog fra marts 1993 om Skotland og dets forhold til resten af Storbritannien, og hermed opfylder han og hans regering angiveligt et tidligere afgivet løfte.

Det er naturligt at spørge hvad det er for et løfte, hvorfor han har afgivet det - og til hvem, og det er spørgsmål som denne artikel vil forsøge at give svar på.

Den vil imidlertid også se på en helt anden type spørgsmål:
Hvad kan man få at vide om samfunds- og kulturforhold ved at bruge kritisk diskursanalyse.

Så inden de skotske sækkepiber atter får lov til at trænge sig på, først lidt om kritisk diskursanalyse.

1. Kritisk diskursanalyse

Den kritiske diskursanalyse bygger på en tanke om, at der er en tæt sammenhæng mellem brugen af sprog og samfundsmæssige strukturer, og at de gensidigt påvirker hinanden. Måden at tale, skrive og kommunikere på afspejler samfundsmæssige og kulturelle forhold. Samtidig skabes og forandres samfundet og kulturen af, at der tales, skrives og kommunikeres om dem på en bestemt måde og udfra bestemte antagelser. (Fairclough 1992).

Hvis man accepterer denne grundtanke, betyder det, at sprogbrug og tekster aldrig kan være neutrale bærere af information, men altid vil have en stor eller lille rolle at spille i skabelsen af den verden de indgår i. Det er således antagelsen, at det ikke kun er bestemte typer tekster som f.eks. reklamer og politiske manifeste der vil (forsøge at) virke adfærds- og handlingsregulerende. Al sprogbrug ud- og afspiller eksisterende tanke- og samfundsmønstre og er medspiller i opsætningen af nye mønstre.

Når man vil analysere dette samspil mellem diskurs og omverden, er det umiddelbare analyseobjekt tekster, som f.eks. en rapport eller betænkning eller en

tale eller samtale. Listen er lang og omfatter altså ikke kun skrevne udsagn.

Ved at beskrive teksten som en rapport har vi allerede taget hul på næste analyseniveau, som beskæftiger sig med hvordan teksten produceres, udbredes og (for)bruges. Det er spørgsmålet om, hvilken såkaldt diskurspraksis teksten indgår i. Eet element er en analyse af afsender og modtager, men det er langt fra udtømmende for denne analyse af tekstens umiddelbare diskursive kontekst.

Det tredje analyseniveau er den videre samfundsmæssige kontekst, den sociale praksis, som teksten og dens diskurspraksis indgår i. Hvad er det for en situation, institution, samfundsstruktur eller -debat som udgør tekstens omverden, og hvilke magt- og andre relationer skriver den sig ind i?

For at markere at det ikke er teksten isoleret, som er interessant, men netop samspillet mellem tekst, diskurspraksis og social praksis, bruger man inden for den kritiske diskursanalyse betegnelsen den diskursive begivenhed om analyseobjektet, som analyseres som tekst, diskurspraksis og social praksis.

I den konkrete analyse af en diskursiv begivenhed vil det ofte være vanskeligt og uhensigtsmæssigt skarpt at adskille de tre analyseniveauer eller perspektiver, og der vil til stadighed være en vekslen mellem og et træk på fænomener i teksten og viden om dens omverden. Her vil jeg imidlertid forsøge at åbne den diskursive begivenhed gradvist op ved først at foretage analysen af teksten, dernæst at analysere den diskursive praksis, og til sidst at få afrundet historien med den sociale praksis.

2. Teksten

Og hermed vender vi tilbage til denne artikels diskursive begivenhed: hvidbogen 'Scotland in the Union - a partnership for good'. Der er som nævnt tale om opfyldelsen af et løfte afgivet af den britiske premierminister på regeringens vegne. Han er afbilledet i forbindelse med sit forord og henvender sig personligt til læseren. '...I pledged that the Government would undertake a .. consideration'. Det signaleres, at der er tale om et højtideligt løfte ved anvendelsen af ordet '**pledge**' snarere end f.eks. 'promise'¹, og til at matche løftets alvor og seriøsitet gennemføres en undersøgelse, der er 'serious', 'detailed', 'lengthy' og 'wide-ranging'. Regeringen påtager sig en vigtig opgave ('**embark on**' og '**undertake**')²

¹ **pledge**: 1 When someone makes a **pledge**, they make a solemn promise that they will do something or provide something (=promise). 2 When someone **pledges** to do something, they promise solemnly that they will do it or provide it. 3 If you **pledge** yourself to something, you commit yourself to following a particular course of action or to supporting a particular person, group, or idea (=commit). *Collins Cobuild English Dictionary*, 1995.

² **embark on/upon**: If you **embark** on something new, difficult, or exciting, you start doing it. *Collins Cobuild English Dictionary*, 1992; **undertake**: 1 to take up or accept (a duty or piece of work, esp. one that is difficult or needs effort), 2 to promise or agree.

og at dømme efter ordvalget tager den opgaven alvorligt.

charlottes forord som illustration

2.1 Ordvalget

Ordvalget (eller ordforrådet eller leksikon) er netop et af de områder man kan beskæftige sig med i analysen af teksten. Hvad er det for en fremstilling af situation og aktører et bestemt ordvalg giver anledning til? Det som John Majors forord beskriver er en proces; en stoppen-op og tænken-efter situation, hvor forholdet mellem de forskellige dele af den britiske unionsstat overvejes nøje, før der tages nogen (det ligger snublende nær at sige forhastede) beslutninger. 'The process became popularly known as "**taking stock**"(min fremhævnings)³. Der er tale om en aktuel revurderingsproces, som imidlertid er en del af en meget længere såvel historisk som fremadrettet proces: den stadige udvikling og forbedring af unionen.

'But this White Paper **isn't the end** of the story: it is part of an **ongoing process**. The Union has **evolved** and **changed** throughout its history and will **continue** to do so. Our search for **new ways** to strengthen the Union will **go on**. We stand ready to take account of **changing** circumstances. And our drive to strengthen Scotland's place in the Union - and thus the United Kingdom itself - will **continue**.' (Mine fremhævninger)⁴

Men 'proces' indebærer ikke nødvendigvis den radikale forandring, som en revurdering kunne lægge op til, men derimod en stadig, gradvis og ubrudt proces, der er præget af kontinuitet og tro på etablerede strukturer.

'The Act of Union in 1707 was a remarkable development. The Union it **enshrined** is an **enduring** achievement which is to the credit of our people. As we all advance towards its three hundredth anniversary, in 2007, we must reaffirm our faith in the Union and work to ensure that it flowers and flourishes in its fourth century.' (Mine fremhævninger)

Unionen af 1707 var en bedrift af varig og blivende karakter (enduring) og dertil næsten hellig og ukrænkelig (enshrined)⁵. Det er 1707 der er fikspunktet - det

³ **take stock**: If you take stock, you pause to think about all the aspects of a situation or event, before deciding what to do next. *Collins Cobuild English Dictionary*, 1995. **take stock (of)**: to consider a situation carefully so as to take a decision. *Longman Dictionary of English Language and Culture*, 1992.

⁴ Alle følgende citater uden angivelse af kilde er hentet fra John Majors forord til *Scotland in the Union - a partnership for good*, 1993, HMSO, Edinburgh

⁵ **endure**: If something endures, it continues to exist without any loss in quality or importance; **enduring**. *Collins Cobuild English Dictionary*, 1995
enshrine: (fml) to put or keep (as if) in a SHRINE (=holy place). *Longman Dictionary of English Language and Culture*, 1992.

afgørende øjeblik - som skal fejres (anniversary) og bekræftes i 2007 (reaffirm). Den beslutning der lægges op til efter at der er gjort status er: stort set status quo. Og højtiden i denne beslutning bekræftes af den manende brug af alliterationer i det citerede afsnit.

'The Act of Union in 1707 was a remarkable development. The Union it **enshrined** is an **enduring** achievement which is to the credit of our people. As we all advance towards its three hundredth anniversary, in 2007, we must reaffirm our **faith** in the Union and work to **ensure** that it **flowers and flourishes** in its fourth century.' (Mine fremhævninger)

Generelt anslår ordvalget altså to modsatrettede, men også komplementære strenge: dynamik og handling med udgangspunkt i uforanderlighed og kontinuitet.

En anden indfaldsvinkel til teksten er hvad man - med en lidt anden sprogbrug end diskursanalysens - kunne kalde en aktøranalyse; hvilke personer optræder i teksten, hvilke identiter defineres, hvad er deres rolle eller funktion og indbyrdes relation?

Umiddelbart er det som nævnt helt klart premierminister John Major og med ham den britiske regering der har hovedrollen:

'I pledged that **the Government** would undertake a ..consideration..'
 '**the Government** embarked on a examination..'
 '**the Government's** commitment to the unity of the Kingdom is so deep'
 'As I have said before..'
 'It is **the Government's** duty to address that anxiety..'

Det er en engageret, ansvarlig og handlekraftig regering(sleder) der fremstår.

En anden oplagt kandidat til en større rolle er overskriftens Skotland. Skotland optræder som geografisk og/eller administrativ enhed, men har også meninger og ønsker.⁶

'Too often in recent years there has seemed to be **in Scotland** a genuine, if sometimes unformed, anxiety that the Union is in some way less relevant **to Scotland and her aspirations**.'

At der med Skotland også menes det skotske folk fremgår af det afsnit, hvor John Major argumenterer generelt for fordelene ved unionen af 1707.

'**Each of the constituent parts** of the United Kingdom has entered into Union with the others by a different route. **Each** has its own distinctive history, from which the very distinctive qualities of **its own community** today derive. Great benefits have come to **the people of each of its parts** from the Union, while **the peoples** of the United Kingdom have been able to achieve great things largely because they have been together. That is why the Government's commitment to the unity of the Kingdom is so deep.'

⁶ Denne personificering af Skotland understreges i øvrigt af den på engelsk helt almindelige anvendelse af personlige/possessive pronomener i femininum om lande, se Quirk, Greenbaum, Leech og Svartvik *A Comprehensive Grammar of the English Language*, 1985, Longman, London, 317-318

Skotland (og England, Wales og Nordirland) beskrives her som en af de dele - geografisk, administrativt og som folk - der udgør Det britiske Kongedømme, og i det følgende afsnit refereres der til Skotland som 'nation'. Så indirekte og relativt tilbagetrukket fremstår skotterne, det skotske folk, den skotske nation altså også som interesserter i den problemstilling der beskrives.

Herudover optræder der i teksten en række pronominer. Hvor det er umiddelbart indlysende at forbinde 'I' med tekstens afsender John Major, er det mindre klart eller i hvert fald skiftende, hvem der refereres til med 'we' og 'our'. I sætningen

'the way it (the union) works should be reassessed from time to time, so that it continues to work for the good of **all of us**.'

refereres der til alle briter. I afsnittet

'The Union has evolved and changed throughout its history and will continue to do so. **Our** search for new ways to strengthen the Union will go on. **We** stand ready to take account of changing circumstances. **Our** drive to strengthen Scotland's place in the Union - and thus the United Kingdom itself - will continue.'

er det regeringen der handler; på nationens vegne og til den samlede nations bedste. I forordets sidste, konkluderende afsnit

'The Act of Union in 1707 was a remarkable political development. The Union it enshrined is an enduring achievement which is to the credit of **our** people. As **we all** advance towards its three hundredth anniversary, in 2007, **we** must reaffirm **our** faith in the Union and work to ensure that it flowers and flourishes in its fourth century.'

repræsenterer pronominerne atter det samlede britiske folk og regeringen, som er fælles om troen på unionen og dens fremtid. Disse umærkelige og umarkerede overgange mellem forskellig brug af 'we'/'our' signalerer konsensus, enighed og interessesammenfald mellem regering og folk/nation. Regeringen repræsenterer nationen og dens interesser. Desuden er det kun antydnet, hvem folk og folket er. I første omgang er skotterne (og englænderne og waliserne og nordirerne) hver især et folk med 'its **own distinctive** history, from which the **very distinctive** qualities of its **own** community today derive'. Senere er der som nævnt tale om den samlede nation: '(t)he Union it enshrined is an enduring achievement which is to the credit of **our people**'. Det er forskellige, men forenede folk.

2.2 Grammatikken

Det vi har beskæftiget os med hidtil er primært tekstens ordvalg, men ved at gøre det, er der indirekte taget hul på et andet element i analysen af teksten: grammatikken eller de enkelte ords organisering i forhold til hinanden. Hvilke ord/fraser i teksten har hovedrollen/rollerne, og hvilke henvises til bi- eller statistroller? Hvilke elementer placeres i front i sætningen som tema (foregrounding) og hvilke dele optræder mere beskedent i sætningens baggrund (backgrounding). I teksten her er det den britiske regering, dens hvidbog og unionen som er i fokus, mens den umiddelbare hovedperson Skotland som sagt fører en noget mere tilbagetrukket tilværelse:

'In April 1992 I pledged..'
 'To honour that pledge..'
 'The process became..'
 'Each of the constituent parts..'
 'Each has..'
 'Great benefits have come to the people..'
 'That is why the Government's ..'
 'This White Paper is about the Union with Scotland.'
 'As I have said before..'
 'Too often in recent years there has seemed to be in Scotland..'
 'It is the Government's duty..'
 'But this White Paper..'
 'The Union..'
 'Our search..'
 'We stand ready..'
 'And our drive..'
 'The Act of Union in 1707..'
 'The Union it enshrined..'
 'As we all advance towards..'

Alternative formuleringer som f.eks. 'the people of each of its parts have gained great benefits from the Union' ville ikke i samme grad sætte spotlight på 'great benefits'.

Denne rollefordeling i teksten mellem tematisk forgrund og baggrund kaldes den tekstuelle funktion. En anden funktion som vi har været inde på i forbindelse med pronominerne er tekstens skabelse af identiteter og relationer mellem disse - den interpersonelle funktion. Endelig har teksten en ideationel (idemæssig) funktion, idet den beskriver verden og dens processer, deltagere og delelementer og deres indbyrdes relationer på en bestemt måde.

Teksten her har f.eks. en række verber eller substantiver med et handlings- og procesmæssigt betydningsindhold. 'I **pledged**', 'our **search** for new ways to **strengthen**', 'we **stand ready to take account**', 'our **drive to strengthen**', 'we must **reaffirm**'. Den sociale virkelighed der bygges op i tekstens fem afsnit er som sagt en verden med en ansvarsbevidst, initiativrig og handlekraftig regering. Dette understreges af, at verberne står i aktiv form, således at der i subjektet klart markeres agens (den der udfører handlingen, i dette tilfælde regeringen) for handlingen. Det står i kontrast til sætningen:

'Too often in recent years **there has seemed to be** in Scotland a genuine, if sometimes unformed, **anxiety** that the Union is in some way less relevant to Scotland and her aspiration.'

Her er ingen markeret 'indehaver' af den beskrevne bekymring og verbet signalerer tilstand og ikke handling; en alternativ formulering kunne være: groups in Scotland have felt/voiced anxiety that... Processen er nominaliseret ('there has seemed to be anxiety' over for 'people have been anxious'), hvilket lige som anvendelsen af passiv kan eliminere agens, som i sætningen 'no nation could **be held** irrevocably in a Union'.

2.3 Kohæsiionsstrukturen

Indtil nu har vi i analysen af teksten beskæftiget os med ordvalg og grammatik, herunder tema(tisering)⁷, transitivitet⁸, aktionsform (aktiv/passiv) og nominalisering. Alle disse fænomener findes inden for den enkelte sætnings rammer, men rækker naturligvis ud over sætningen og interagerer med tekstens øvrige sætninger, og en yderligere analyse på teksthiveau er tekstens kohæsion (sammenhæng)⁹. Hvordan er tekstens sætninger knyttet sammen og hvilken logik er det der opbygges? En af metoderne til skabelse af sammenhæng i teksten er anvendelsen af konjunktioner (',hvis', 'når', 'fordi' etc). Andre er reference til elementer i teksten ved hjælp af f.eks. demonstrative pronominer ('that', 'this') eller leksikalsk kohæsion ved f.eks. gentagelse af ord eller anvendelse af synonymymer. John Majors forord er i høj grad holdt sammen af leksikalsk gentagelse, og det der tydeligst skaber sammenhæng i teksten er: den sammenhængende nation - unionen.

'In April 1992 I pledged that the Government would undertake a serious and detailed consideration of Scottish constitutional issues and of Scotland's place in the **United Kingdom**. To honour that pledge, the Government embarked on a lengthy and wide-ranging examination of **the Union** of 1707 and the way it works for Scotland. The process became popularly known as "taking stock".

Each of the constituent parts of the **United Kingdom** has entered into **Union** with the others by a different route. Each has its own distinctive history, from which the very distinctive qualities of its own community today derive. Great benefits have come to the people of each of its parts from the **Union**, while the peoples of the **United Kingdom** have been able to achieve great things largely because **they have been together**. That is why the Government's commitment to the **unity of the Kingdom** is so deep.

This White Paper is about **the Union** with Scotland. That **Union** is almost 300 years old. As I have said before, no nation could be held irrevocably in **a Union** against its will and the way it works should be reassessed from time to time, so that **it** continues to work for the good of all of us. Too often in recent years there has seemed to be in Scotland a genuine, if sometimes unformed, anxiety that **the Union** is in some way less relevant to Scotland and her aspirations. It is the Government's duty to address that anxiety and that is what this White Paper does.

But this White Paper isn't the end of the story: it is part of an ongoing process. **The Union** has evolved and changed throughout **its** history and will continue to do so. Our search for new ways to

⁷ tema defineres i Fairclough, 1992, 178 som 'a textual dimension of the grammar of the clause concerned with the ways in which clause elements are positioned according to their informational prominence

⁸ transitivitet forklares i Fairclough, 1992, 178 som følger: 'transitivity..deals with the types of process which are coded in clauses, and the types of participant involved in them ('participant' here means elements in clauses)'. Transitivitsbegrebet er tæt beslægtet med kasusgrammatikkens afdækning af teksters semantiske dybdestrukturer - eller kasusroller

⁹ det engelske cohesion er her oversat med kohæsion, selvom det i *Gyldendals Fremmedordbog* defineres som: 'sammenhængskraft ml. faste og flydende stoffers molekyler', idet det mere naturlige kohærens forbeholdes coherence, der i diskursanalysen anvendes på diskurspraksisniveau, se herom senere

strengthen **the Union** will go on. We stand ready to take account of changing circumstances. And our drive to strengthen Scotland's place in **the Union** - and thus the **United Kingdom** itself - will continue.

The Act of Union in 1707 was a remarkable political development. **The Union** it enshrined is an enduring achievement which is to the credit of our people. As we all advance towards **its** three hundredth anniversary, in 2007, we must reaffirm our faith in **the Union** and work to ensure that **it** flowers and flourishes in **its** fourth century.'

Hertil kan føjes gentagelser af: 'pledged'/'pledge', 'process', 'distinctive', 'great', 'anxiety', 'continue', 'changed'/'changing', 'strengthen', 'work', 'people', 'achieve'/'achievement', 'history' og naturligvis 'this White Paper', 'the Government' og 'Scotland'. Desuden er teksten struktureret om en række betydningsfelter:

1. (undersøgelse/vurdering) 'consideration', 'examination', 'process', 'taking stock', 'reassessed', 'address' (anxiety), 'search for new ways', 'take account of',
2. (begyndelse) 'undertake', 'embark on', 'enter into', 'route', 'advance',
3. (fortsættelse) 'history', 'almost 300 years old', 'three hundredth anniversary', 'its fourth century', 'enduring', 'enshrined',
4. (udvikling) 'advance', (ongoing) 'process', 'continue', 'evolve', 'go on', 'change', 'development
5. (resultater) 'great benefits', 'great things', 'the good of all of us', 'development', 'achievement', 'work', 'flowers', 'flourishes'.

Tekstens hovedpointe er klar: den union der etableredes i 1707 er en fordel og bør forsætte og udvikles, selvom den kigges efter i sømmene.

Derimod er det i langt mindre omfang konjunktioner der skaber kohæsion i teksten¹⁰. De enkelte sætninger - og den samlede tekst - fremstår som konstateringer og erklæringer der står til troende og unddrager sig krav om argumentation, og som leder frem til den selvfølgelige konklusion: 'we must reaffirm our faith in the Union and work to ensure that it flowers and flourishes in its fourth century'.

Den underliggende påstand indtil nu har altså været, at en teksts ordvalg, grammatik og kohæsiionsstruktur¹¹ er helt afgørende for det univers, som teksten opbygger, og at det derfor giver god mening at nærlæse en tekst for disse faktorer. Lige så vigtigt er det imidlertid at fastslå, at det ikke kan gøres uden såvel en viden om og referencer til den omverden teksten er en del af.

Den hidtidige læsning af John Majors forord forudsætter viden om den britiske statsdannelse og dens historie og nuværende struktur, som ikke umiddelbart kan udlæses af teksten. Om **the United Kingdom of Great Britain** (England,

¹⁰ f.eks. er 'but' i 'But this White Paper isn't the end of the story' kun i begrænset omfang kohæsionsskabende, men snarere svar på en udtalt indvending, og peger dermed ud af teksten

¹¹ På tekstanalyseniveau kan man ud over de tre nævnte indfaldsvinkler se på tekststruktur, hvilket kan være (konventioner for) fordelingen af større episoder eller elementer i teksten, som 'turn-taking' i samtaler (Fairclough, 1992, 77)

Scotland, Wales) and **Northern Ireland**, skabt først gennem en gradvis integrering af England og Wales i 1500-tallet og siden ved sammenlægning af den engelske og skotske trone i 1603 og endelig, i 1707, det skotske parlaments nedlæggelse og overdragelse af det samlede politiske ansvar til det nu fælles parlament i Westminster¹². Om den yderligere inkorporering under det britiske parlament af det samlede Irland i 1800 (The United Kingdom og Great Britain and Ireland) og senere reduktionen til - 'and Northern Ireland' - ved Irlands deling i 1920. Om bevarelsen af Skotlands kirke, uddannelses- og juridiske system (den såkaldte 'holy trinity') og udnævnelsen af en Skotlandsminister og etableringen af et Skotlands-ministerium i 1885. Der er ganske rigtig tale om, at

'(e)ach of the constituent parts of the United Kingdom has entered into Union with the others by a different route. Each has its own distinctive history, from which the very distinctive qualities of its own community today derive'

Noget helt andet er, om 'enter into Union..by a different route' ville blive opfattet som en dækkende beskrivelse af forløbet og graden af frivillighed af f.eks. en række nordiske og skotske borgere?

3. Den diskursive praksis

For at kunne vurdere bl.a. dette spørgsmål, og for at nuancere tekstens sagsfremstilling, er det nødvendigt at bevæge sig uden for teksten og se på den diskurspraksis den indgår i, hvilket blandt andet vil sige, hvordan den produceres, udbredes og (for)bruges. Da der er tale om en hvidbog (rapport, betænkning)¹³ fremstiller den (med embedsmænd som penneførere) regeringens, og dermed - i britisk sammenhæng som oftest - regeringspartiets, officielle politik på et sagsområde. En hvidbog kan - helt i overensstemmelse med sin natur og sit formål - beskæftige sig med mange forskellige emner (Skotlands plads i unionen, miljø, erhvervsfremme) og, mere snævert, repræsentere forskellige diskurser, forstået som erfaringsfremsettelse fra et bestemt synspunkt¹⁴. Her er diskursen: unionen

¹² Union with Scotland Act 1706, Article I: That the two kingdoms of England and Scotland shall upon the first day of May which shall be in the year one thousand seven hundred and seven and for ever after be united into one kingdom by the name of Great Britain and that the ensigns armorial of the said United Kingdom be such as her Majesty shall appoint and the crosses of St. George and St. Andrew be conjoyned in such manner as Her Majesty shall think fit and used in all flags banners standards and ensigns both at sea and land, and Article III: That the United Kingdom of Great Britain be represented by one and the same Parliament to be stiled the Parliament of Great Britain. Citeret efter *Halsbury's Statutes*, bind 10, constitutional law.

¹³ **white paper**: an official report from the British government, usu. explaining the government's ideas and plans concerning a particular subject before it suggests a new law in parliament. *Longman Dictionary of English Language and Culture*, 1992.

¹⁴ discourse (count noun) (en diskurs/diskursen) defineres i

er en stor fordel og bør bevares. En tekst i denne genre¹⁵ distribueres konventionelt til det britiske underhus og den politiske offentlighed, og fremlægges i huset med henblik på senere lovgivning; i dette tilfælde blev hvidbogen præsenteret den 9. marts 1993 af den daværende minister for Skotland, Ian Lang, og fik bl.a. følgende ord med på vejen:

'As the House will know, since the general election the Government have been conducting a wide-ranging examination of Scotland's place in the United Kingdom and the way our Westminster Parliament works for Scotland. I am today placing before the House a White Paper setting out our conclusions: Scotland in the Union: A Partnership for Good.¹⁶

I forbindelse med diskurspraksis er de tre dimensioner der analyseres: udsagnskraft (force), kohærens (se note 6) og intertekstualitet, som alle har at gøre med rammerne og vilkårene for teksters tolkning.

3.1 Udsagnskraft

Udsagnskraften beskæftiger sig med, hvad det er (dele af) teksten 'gør'; hvad det er for en handling eller - i lingvistiske termer - hvilken sproghandling der udføres¹⁷. Som oftest er det vanskeligt at afgøre, om der er tale om et løfte, en opfordring, et påbud etc., og tekst(dele) kan derfor siges snarere at have en potentiell udsagnskraft, som er åben for fortolkning, men som - bevidst eller ubevidst fra tekstproducentens side - godt kan forblive ambivalent. Når John Major afslutter sit forord med:

'we must reaffirm our faith in the Union and work to ensure that it flowers and flourishes in its fourth century'

er det umiddelbart en opfordring til parlamentet, befolkningen, nationen om at gøre fælles sag om bevarelse af unionen, men i den kontekst, det forekommer, kunne dets udsagnskraft også siges at være, at regeringen mener, at unionen bør bevares med mindre justeringer, og har tænkt sig at følge dette op med et lovforslag. Den noget ambivalente udsagnskraft understreges af brugen af modalverbet 'must'¹⁸, kombineret med det som tidligere nævnt noget uklart

Fairclough 1995, 135 som: 'way of signifying experience from a particular perspective'. Et eksempel kunne være feministisk diskurs

¹⁵ genre defineres i Fairclough 1995, 135 som: 'use of language associated with a particular social activity'

¹⁶ Hansard, 9. marts 1993, bind 220, nr. 139, spalterne 787-789, citeret i *Survey of Current Affairs*, bind 23, nr. 3, marts 1993, udgivet af Foreign & Commonwealth Office

¹⁷ et meget tydeligt eksempel på en sproghandling er dommerens erklæring bolden ude i en tenniskamp; så er bolden ude på trods af eventuelle protester!

¹⁸ i Quirk, Greenbaum, Leech og Svartvik: *A Comprehensive Grammar of the English Language*, 1985, 224-225 beskrives betydningsindholdet af **must** som (a) **(logical) necessity** og (b) **obligation** or **compulsion**. (Logical) necessity .. implies that the speaker judges

definerede 'we'. Fastholdelsen af unionen er både logisk nødvendig, en forpligtelse for en ansvarlig regering og desuden i overensstemmelse med dennes og befolkningens iboende trang/tvang. Ikke at det nødvendigvis overbeviser nogen om, at der er tale om andet og mere end britiske konservative partis politik på dette område, men det kræver en diskurspraksis og kontekst at tolke udsagnet indenfor.

3.2 Kohærens

Det er ligeledes tolkning af teksten ved reference til konteksten eller diskurspraksis, som ligger i begrebet kohærens. Her er det ikke, som ved den tidligere omtalte analyse af kohæsion, et spørgsmål om, hvordan teksten hænger sammen på sine egne præmisser og inden for sine egne rammer, men om den kan 'læses' og tolkes meningsfuldt ved at trække på konteksten. At kunne placere teksten som forord til en regeringshvidbog, og at vide hvilken funktion og rolle en sådan har - hvilke konventioner der normalt gælder for denne genre - giver forestillinger om, hvad man kan forvente af teksten, og redskaber til at få mening og sammenhæng ud af den. Kohærens er således ikke noget tekster har, men noget de får af den der tolker dem, og den samme tekst kan tolkes på flere forskellige, og sammenhængende måder. Men samtidig etablerer tekster også forventninger til de konventioner, der styrer deres diskurspraksis, og platforme, hvorfra det forekommer naturligt at tolke dem. I en regeringshvidbog er det nok naturligt at finde en ansvarlig regering, der løser problemer - for en befolkning der er oprigtigt bekymret, men måske ikke ved bedre:

'Too often in recent years there has seemed to be in Scotland a genuine, if sometimes **unformed**, **anxiety**¹⁹ that the Union is in some way less relevant to Scotland and her aspirations'(mine fremhævninger)

Der lægges altså ikke umiddelbart op til en tolkning, hvori regeringen stilles over for velovervejede politiske krav eller i øvrigt af andre omstændigheder tvinges til at tage stilling til problemet: Skotland i Unionen; det er den aktive regering der

the proposition expressed by the clause to be necessarily true, or at least to have a high likelihood of being true. **Must** in this sense means that the speaker has drawn a conclusion from things already known or observed. (In) Obligation or Compulsion ..there is the implication, to a greater or lesser extent, that the speaker is advocating a certain form of behaviour. Thus **must**, unlike have (got) to, typically suggests that the speaker is exercising his authority

¹⁹ **anxiety**: is a feeling of nervousness or worry, Collins Cobuild English Dictionary, 1995. **anxiety**: an uncomfortable feeling in the mind usu. caused by the fear or expectation that something bad will happen, Longman Dictionary of English Language and Culture, 1992. If you describe someone or something as **unformed**, you mean that they are in an early stage of development and not fully formed or mature; a formal word, Collins Cobuild English Dictionary, 1992

overhovedet konstaterer noget der ligner et problem ('there has seemed to be') og handler på det. Ejheller lægges der op til, at der kunne være problemer ved unionen, som ikke blot er lidt rigelig påtrængende mindre apparatfejl, der bare skal rettes for at få systemet til at fungere optimalt igen - 'the way it (the Union) **works** should be reassessed from time to time so that it continues to **work** for the good of all of us' - og atter være 'relevant' for Skotland. Endelig er der antagelsen om, hvad der er givet - den præsupposition - der ligger i 'too often..'. Der er for meget og for udbredt bekymring i Skotland; men til hvad? og for hvem? Det er naturligvis venligt af den britiske regering at ville fritage skotterne for deres bekymring, men der ligger også antydningen af at denne bekymring er aldeles unødvendig. Tekstens helt centrale præsupposition - med stor udsagnskraft - er indeholdt i hvidbogens overskrift med dens elegante ordspil: 'Scotland in the Union - a partnership for good'; for 'det gode'/fordelagtigt og for altid.

3.3 Intertekstualitet

Den sidste af de tre indfaldsvinkler til diskurspraksis er intertekstualitet, som beskæftiger sig med, at tekster (gen)bruger og reaktiverer tidligere tekster ved direkte eller indirekte at referere til dem, og leverer bidrag til og potentielt former fremtidige tekster. Det betyder, at samfundet, historien, konteksten indgår i teksten; og at teksten skriver sig ind i historien og er med til at skabe den. John Majors tekst skriver sig tydeligt ind i en historie. Han referer til, at vurderingen af unionen har fået betegnelsen "taking stock", henviser til en situation og tekst(er) hvor han har afgivet løfte om denne 'taking stock', og tager egne tidligere udtalelser til indtægt ('(a)s I have said before..'). Men også redegørelsen for den 'skotske bekymring' henviser indirekte til forudgående tekster, ligesom svar på udtalte spørgsmål ('That is why the Government's commitment to the unity of the Kingdom is so deep'); og overhovedet det faktum, at der er afgivet løfte om en hvidbog og at den nu præsenteres, peger i retning af den mængde af andre tekster som forordet spiller sammen med. Tilsvarende reaktiveres forordet (og hele hvidbogen) ikke blot helt tydeligt og forventeligt i Ian Langs fremlæggelse i parlamentet,

'The White Paper that I am publishing today does not mark the end of the taking stock process, but the start of a renewed emphasis by the Government on the importance to the United Kingdom of all its component parts. We will continue to seek further ways of strengthening the Union and Scotland's place in it' (*Survey of Current Affairs*, bind 23, nr. 3, marts 1993, 53-54)

men også i mediereferater, interview, debatter og lovforslag. Intertekstualitetsbegrebet understreger, at tekster er særdeles heterogene størrelser, som kan sammensættes på uendelig mange måder af elementer som andre tekster, genrer og diskurser, og at det ikke mindst er i kombinationer af genrer og diskurser - interdiskursivitet²⁰ - på nye måder, at tekster afspejler forandringer i samfundet og desuden er med til at skabe dem. Det er ikke mindst her, at dynamikken mellem sprog og samfund ligger.

²⁰ interdiskursivitet defineres i Fairclough 1995, 135 som: 'the constitution of a text from diverse discourses and genres'

Det er ikke nogen ny og epokegørende kombination af genre og diskurs, der præger netop denne tekst. Genren udviser klare traditioner og konventioner, og diskursen er den for briter særdeles velkendte: den britiske union og det politiske system er en prægtig og bevaringsværdig institution. Den byder slet ikke på den kreative nyskabelse, en anden del af det britiske politiske system leverede i efteråret 1995: den herostratisk berømte samtale med prinsessen af Wales, som på forunderlig vis blandede en cocktail af offentligt tv-interview og den private terapeutiske samtales diskurs.

John Majors forord forlader sig derimod netop på sin genres tradition og konventioner - og indbyggede mulighed for at tage patent på virkeligheden - til at sætte autoritet bag sit udsagn og argument om opretholdelsen af status quo. Kombinationen af genre og diskurs signalerer her: Forandring fryder ikke, - men det synspunkt kan der også siges at være en vis samfundsmæssig dynamik i, hvis regeringen står om ikke alene, så dog ikke uimodsagt med sit synspunkt. Og dermed til:

4. Social praksis

Et meget håndgribeligt og umiddelbart naturligt sted at starte turen ud i den sociale praksis er den indledningsvise reference til 'April 1992', og det kræver ikke mange og omfattende studier at konstatere, at det var tidspunktet for det seneste parlamentsvalg i Storbritannien. Der er altså mere specifikt tale om udmøntningen af et valgløfte.

Nu afgiver siddende regeringer i særdeleshed og politiske partier i almindelighed jo en del løfter under en valgkamp, men man kan alligevel spørge, hvorfor netop Skotlands rolle i unionen landede på valgkampens dagsorden.

Hvis man skruer tiden tilbage til de to forudgående parlamentsvalg - i 1987 og 1983 -, viser det sig, at der skete markante forskydninger i det politiske landskab i Skotland.

<u>Scotland</u>	<u>1983</u>	<u>1987</u>
<u>Con</u>	<u>21</u>	<u>10</u>
<u>Lib</u>	<u>8</u>	<u>9</u>
<u>Lab</u>	<u>41</u>	<u>50</u>
<u>Others</u>	<u>2</u>	<u>3</u>

Kilde: Butler & Butler. 1994. *British Political Facts 1900-1994*

Det konservative parti blev ved valget i 87 mere end halveret og måtte aflevere en plads i parlamentet til såvel de liberale demokrater som det skotske nationalparti (i tabellen repræsenteret ved 'Others') og 9 pladser til Labour. Denne udvikling afspejlede en stigende utilfredshed med at blive regeret af et parti og en regering - dengang ledet af Margaret Thatcher -, som ikke havde støtte i flertallet af den skotske befolkning. En utilfredshed som kom til udtryk i stigende støtte til det skotske nationalparti og som medvirkede til at puste nyt liv i debatten om et mere

føderalt Storbritannien med bl.a. et skotsk parlament placeret i Edinburgh²¹. Denne debat og ideen om såkaldt 'devolution' havde syntes død efter afholdelsen af de to (af den daværende Labour-regering gennemførte) folkeafstemninger i henholdsvis Skotland og Wales i 1979, hvor der ikke skabtes tilstrækkeligt flertal for lokale lovgivende forsamlinger.²²

I 1992 var forventningen så, at 'nationalist/devolutionist' og 'anti-Conservative' Skotland (Kellas, 1993, 483) ville give den konservative regering, nu ledet af John Major, endnu en lussing og muligvis bringe den til fald. Resultatet blev et ganske andet:

The general election in Scotland (9 April)

<u>Seats</u>	<u>Votes (%)</u>	
Conservative	11(+1)	25,7(+1,6)
Labour	49(-1)	39,0(-3,4)
<u>Scottish Liberal Democrat</u>		
<u>(SLD)</u>	9	13,1(-6,1)
Scottish National Party(SNP)	3	21,5(+7,4)
Other	-	0,8(+2,5)

Kilde: James G. Kellas. Scotland. I Catterall (red.) *Contemporary Britain. An Annual Review 1993.*

James G. Kellas analyserer valgkampen - med flittig reference til dens diskurs - på følgende måde:

In the lead-up to the election, the parties had to clarify their position on devolution. The Conservatives stuck to **'no change'**, but with the electorate in Scotland apparently moving towards independence. John Major promised to **'take stock'** of the situation of the election, while stressing **'with all the authority of this office'**, as the poll date neared, that the very existence of Britain was at stake. **'Wake up, my fellow countrymen! Wake up now before it is too late!'** Before that, in Glasgow on 22 February, he had warned that Scotland could not be held in the union against its will, but **'a solitary Scotland means a solitary England. Two proud nations. Divorced. Marginalized. Diminished. In place of Great Britain, a little Scotland and a lesser union, each striving, and not always succeeding, to be heard'**. (Mine fremhævninger)²³ (Kellas, 193, 484-485)

²¹ for en gennemgang af dette forløb se Keating og Jones, 1995, Nations, Regions and Europe: The UK Experience. I: Jones og Keating (red.) *The European Union and the Regions.*

²² **devolution** beskrives i Kenyon (1981, 1988) *Dictionary of British History* som: The transfer of specified administrative and legislative powers from the central to regional governments and legislatures. The system of government in Northern Ireland from 1921 to 1972 was a form of devolution. Limited devolution was proposed for Scotland and Wales in 1978 but failed to obtain approval in referendums in March 1979

²³ betegnelsen 'little Scotland' trækker på begrebet 'little England(er)' som bruges til bl.a. at beskrive manglende nationalt udsyn og sig-selv-nok mentalitet. I

Og han konkluderer: 'These speeches may have had the effect of rallying support for the union in Scotland'. En lignende vurdering kan findes i publikationen *The Battle over Britain* af Philip Dodd, et indlæg i debatten om britisk identitet og unionen fra tænketanken Demos:

'Mr Blair claims that devolution both answers to the new needs of the British and will best protect the Union, while Mr Major is on record as saying that the proposals for devolution undermine the Constitution and preface the break-up of the United Kingdom. **Since this was one of the songs he sang most effectively and passionately during the last election campaign**, he is likely to give voice to it even more fulsomely at the next'. (Mine fremhævninger) (Dodd, 1995, 9)

Det de begge siger, mere eller mindre direkte og uden at anvende diskursanalysens terminologi, er, at forestillingen om den britiske union, er en af de virkelig magtfulde ideologiske understrømme i det britiske politiske system, og i politisk liv og tankegang. Unions-ideologien har haft hegemonisk status i Storbritannien, den har karakter af det normale og selvfølgelige, og selvom den nu umiddelbart synes at være under beskydning, kan dens diskurs tilsyneladende stadig anvendes med stor effekt. Sagt på en anden måde etablerer Storbritanniens historie og politiske udvikling rammer for den politiske diskurs(orden)²⁴, og afspejles i diskursen, men samtidig er diskursen også med til at skabe politiske strukturer og realiteter, og udgør dermed noget af det stof, som bl.a. valgsejre laves af. I Skotlandsminister Ian Langs uforblommede vending var valgresultatet en 'double whammy' mod både nationalisme og socialisme (citeret efter Kellas, 1993, 486)

Og selvom Labour igennem sin historie ikke altid har været afvisende over for unionstanken og ofte har opfattet ønsker om lokale parlamenter som irrelevante i forhold til såkaldte bread-and-butter issues' som økonomi, arbejdsløshed etc., er unionen næsten at betragte som et konservativt monopol. Det britiske konservative parti hedder sågar 'The Conservative and Unionist Party', netop som en konsekvens af et af 1900-tallets fejlslagne forsøg på at ændre på den daværende union med gennemførelse af 'home rule' i Irland²⁵, som førte til

Harvey (red.) *The Oxford Companion to English Literature*, 3. udgave, 1946, Clarendon, Oxford beskrives 'little englander som, 'one who desires to restrict the dimensions and responsibilities of the Empire. It was a current term of opprobrium during the Boer War of 1899-1901'

²⁴ diskursorden defineres i Fairclough, 1995, 135 som 'totality of discursive practices of an institution, and relations between them'

²⁵ **home rule** bruges oftest om Irland: 'The movement to repeal the Act of Union (1801) between Britain and Ireland and give the latter a parliament responsible for domestic affairs' (Kenyon, 1981, *Dictionary of British History*), men, som angivet i *Longman Dictionary of English Language and Culture*, 1992, også om Skotland: self-government by an area that was once politically dependent. This expression is sometimes

splittelse af det liberale parti og senere til optagelse af de såkaldte 'liberale unionister' i det konservative - og dermed fremover unionistiske - parti. Så der er megen britisk historisk erfaring der tilsiger, at der kan slås politisk mønt af at udmale de forfærdelige konsekvenser af en splittet union, som Ian Lang gør det både i sin introduktion til hvidbogen og i sin præsentation as samme:

'The Union has yielded, and continues to yield, enormous benefits to Scotland. As part of the United Kingdom, Scotland is able to wield real influence for good around the world, from the United Nations Security Council to the Group of Seven industrial nations the Commonwealth and the European Community. That influence would be lost if Scotland weakened herself within the Union or left the Union altogether.

The maintenance of the Union is essential if Scots are to be able to continue to play **our** major part in leading the United Kingdom in such a wide variety of fields. In Parliament and in the business community, in the media, trade unions and elsewhere, Scots not only lead Scotland but lead the United Kingdom too. Scotland is thus an outward-looking nation that can be confident of her own position. **We**²⁶ form a key part of the leadership of the United Kingdom.

With a single act of carelessness, all of that could be lost.(Mine fremhævninger)(*Scotland in the Union - a partnership for good*, 1993, 7-8)

'We reject utterly the arguments of those who want Scotland to break away from the United Kingdom, either through **the direct means of separation of by way of the slippery slop of a separate parliament**. Our firm commitment is to the future integrity of the United Kingdom, secured through this House and this Parliament. The United Kingdom is **a partnership of nations** that has endured. We believe strongly that it is a partnership for good. In that spirit, I commend the White Paper to the House.' (Mine fremhævninger)(citeret efter *Survey of Current Affairs*, bind 23, nr 3, marts 1993, 54)

used by Scots people instead of "**devolution**" when speaking of independence for Scotland

²⁶ Brugen af pronominer her afspejler Ian Langs balancegang mellem at repræsentere den britiske regering og så at være skotsk parlamentsmedlem (valgt i Galloway and Upper Nithsdale i 1979 med en valgsejr over SNP) og skotlandsminister. Hans udnævnelse til skotlandsminister bliver i Waller og Criddle, 5. udgave 1996, *The Almanack of British Politics*, 373, vurderet således: 'The rise was as unavoidable as it was relentless - given the paucity of Scottish Conservative MPs of ministerial potential after the electoral rout of 1987 and the reward of the Scottish Office as the Cabinet place for helping run Major's leadership campaign was predictable. A quintessentially establishment figure (one of only three left among the 11 Scottish Tory MPs returned in 1992), he performed his viceregal role as if the Conservatives possessed much electoral support in Scotland, whilst shielding his bailiwick from the full rigours of the free market nostrums favoured by Michael Forsyth, until in 1995, after running Major's second leadership campaign, he was promoted to run the Department of Trade - with Scotland finally handed over to Forsyth.

5. Afslutning

Hermed er der forhåbentlig givet svar på artiklens indledende spørgsmål: hvad er det for et løfte John Major har afgivet, hvorfor, og - hvad der måske ikke kan svares helt præcist på - til hvem; men ikke på hvad man kan få at vide om samfunds- og kulturforhold ved at bruge kritisk diskursanalyse.

Og naturligvis får man ikke den samlede historie om den britiske union ved at analysere en enkelt tekst. Det kræver som nævnt en ret omfattende forhåndsviden og/eller flittig brug af andre kilder. Men selv uden - eller måske netop uden - en alt for omfattende forhåndsindsigt, vil en nærlæsning med basis i kritisk diskursanalyse rejse en række spørgsmål a la dem, vi tidligere i artiklen har beskæftiget os med, og dermed gøre det påtrængende at se på tekstens kontekst.

Samtidig vil en sådan nærlæsning kunne medvirke til at forhindre, at der læses hen over signifikante elementer i teksten, omend det nok forudsætter en vis baggrund at se den markante 'ikke-omtale'; hvor kemisk rensset for reference til den politiske baggrund for hvidbogen John Majors forord er.

Endelig illustrerer og eksemplificerer selv en så kort tekst som Majors forord resultatet af det, som også kunne beskrives som: det lykkedes den konservative britiske regering at bevare og marginalt forbedre sin stilling i Skotland ved at slå på frygten for, hvad en splittelse af unionen kunne indebære. Dermed får analysen kød og blod og sproglig ikklædning og underbygger påstanden om eksistensen af en britisk unions-diskurs. Den erstatter ikke andre samfunds- og kulturanalyser, men supplerer og komplementerer med en anden - sproglig - synsvinkel. Så selv om kritisk diskursanalyse ikke giver alle svarene, kan den rejse nogle spørgsmål, og undertiden måske nogle lidt anderledes spørgsmål.

Når det er sagt, er det helt oplagt, at der med andre undersøgelsesformål kunne lægges andre vinkler på 'den britiske unionsdiskurs/debat', som netop kunne udnytte diskursanalysens evne til at indfange forandringer.

- Er den britiske unionsdiskurs så dybt forankret i generelt britisk tankegang, at den præger såvel de konservatives, som Labours og de liberale demokraters ideologiske tankesæt?
- Er der trods alt sket en ændring hen over årene i f.eks. de konservatives unionsdiskurs og hvordan hænger det sammen med samfundsudviklingen i øvrigt?
- Er der indsigt at hente i brugen af begrebet 'union' om henholdsvis den britiske union og den i de seneste årtier stadig mere påtrængende europæiske union?

Til illustration af, hvordan der i den britiske regerings diskurs er unioner og unioner, skal her blot citeres et lille uddrag af udenrigsminister Malcolm Rifkinds fremlæggelse den 21. marts 1996 af den britiske regerings hvidbog 'A Partnership of Nations' med henblik på EUs regeringskonference:

'Madam Speaker, the coming Intergovernmental Conference needs to be kept in proportion. It will address some important issues. My main concern is that the conference should be used to

strengthen the EU as a **partnership of nations**²⁷. As the Prime Minister put it at Leiden, the Intergovernmental Conference should be the anvil on which we forge a **stronger Union**. Such a Union must develop a surer sense of the areas in which it can help to maximise Europe's potential, where the member states have shared purposes and common interests. And it should identify the areas in which it should choose to stand back, recognising the limits of its vocation. The Intergovernmental Conference will succeed if it helps to establish such a framework. The United Kingdom is determined to contribute to that success.'(Mine fremhævninger)(citeret efter *Survey of Current Affairs*, bind 26, nr 4, april 1996, 136)²⁸

Og så til afslutning blot dette: Spørgsmålet 'hvad kan man få at vide om samfunds- og kulturforhold ved at bruge kritisk diskursanalyse' var noget af en præsupposition. Blot alternativet 'kan man få noget at vide om samfunds- og kulturforhold ved at bruge kritisk diskursanalyse' ville have taget et positivt svar mindre for givet.

Det er ikke sikkert at læseren er overbevist om den kritiske diskursanalyses velsignelser; men der blev lagt op til det!

Bibliografi

Butler og Butler. 1994. *British Political Facts 1900-1994*.

Dodd, Philip. 1995. *The Battle over Britain*. Demos, London

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press, Oxford.

Fairclough, Norman. 1995. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. Longman, London.

Keating, Michael and Barry Jones. 1995. Nations, Regions and Europe: The UK Experience. I: Jones & Keating (red.) *The European Union and the Regions*. Clarendon Press, Oxford. 89-113

Kellas, James G. 1993. Scotland. I: Catterall (red.) *Contemporary Britain: An Annual Review 1993*. Blackwell, Oxford. 483-495

Scotland in the Union - a partnership for good. 1993. HMSO, Edinburgh

Survey of Current Affairs. Bind 23, nr 3, marts 1993. Foreign & Commonwealth Office, London

²⁷ jvnf. Ian Langs tale citeret side 22

²⁸ for en diskussion af Storbritanniens relationer til den europæiske union se bl.a. Salskov-Iversen og Werther, 1993, 'Det britiske syn på EF og baggrunden for det' i Hjort, Løngreen og Søderberg (red.) *Interkulturel kommunikation: spændingsfeltet mellem det globale og det lokale*, Samfundslitteratur, København

Dorte Salskov-Iversen

**DET KOMMUNALE SELVSTYRE I STORBRITANIEN:
- et diskursanalytisk perspektiv på reformer og reaktioner
- the case of York**

1. Lingvist og/eller samfundsforsker?

Som optakt til dette eksempel på en diskursbaseret analyse²⁹ vil jeg komme ind på spørgsmålet om hvad der egentlig taget kræves for at kunne arbejde med kritisk diskursanalyse (KDA) og i den forbindelse præcisere mine egne forudsætninger for at foretage nærværende analyse og for der at etablere den for kritisk diskursanalyse helt centrale kobling mellem social praksis, diskursiv praksis, og tekstniveau. Dette er en kommentar til det skisma, som en interdisciplinær teori og

²⁹ Når jeg i det følgende taler om diskursanalyse/diskursanalytisk/diskursbaseret/etc er "kritisk" underforstået.

metode uvægerligt fører frem til. Dette er et vigtigt spørgsmål, for det vedrører metodens legitimitet og autoritet. Måske kan det ikke besvares, det er i hvert fald ikke udtømmende diskuteret i KDA litteraturen. Hvornår kan man have tillid til at en diskursanalytiker magter flerfagligheden? Er KDA-brugeren enten en samfundsforsker, der bruger lidt diskursanalyse til at underbygge sin intuition, eller en lingvist på afveje, der bruger metoden til at sige noget om noget hun ikke har forstand på? I Fairclough (1992) hedder det bl.a.:

"It is a sensible working hypothesis to assume that any sort of textual feature is potentially significant in discourse analysis. This raises a major difficulty. Language analysis is a complex and sometimes quite technical sphere in its own right, which incorporates many types and techniques of analysis. Although a background in linguistics may in principle be a prerequisite to doing discourse analysis, discourse analysis is in fact a multidisciplinary activity, and one can no more assume a detailed linguistic background from its practitioners than one can assume detailed backgrounds in sociology, psychology or politics" (p. 74).

På den ene side antages det, at de fleste brugere af KDA vil have en formel baggrund i lingvistik - på den anden side slås det fast, at dette ikke behøver at være sådan. Der er altså ikke noget i metoden der siger, at analytikerens faglige tyngdepunkt **skal** være lingvistik, men der er en formodning om, at sådan er det nok i praksis. Denne tingenes tilstand får Fairclough til at anbefale en form for arbejdsdeling, således at problemstillinger der belyses ved hjælp af diskursanalyse, formuleres i den samfundsvidenskabelige tradition, i hvis regi disse spørgsmål normalt behandles:

"What is specific about a particular discursive practice depends upon the social practice of which it is a facet. Research projects in discourse analysis are, therefore, most sensibly defined first in terms of questions about particular forms of social practice, and their relations to social structure; given the focus I have been adopting in terms of particular aspects of social or cultural change. This means that it is the disciplines which deal with these questions - sociology, political science, history - that we should look to in the first instance in defining research projects. Discourse analysis should best be regarded as a method for conducting research into questions which are defined outside it" (pp. 226).

Her bliver der imidlertid ikke taget direkte stilling til **hvor** velfunderet i samfundsvidenskab man bør være for at kunne anskue sprog i et diskursanalytisk perspektiv. Eller **hvor** velfunderet i lingvistisk metode man bør være for at diskutere samfundet ud fra et diskursanalytisk perspektiv. Et svar kan være, at der er tale om et kontinuum af kombinationer, således at der i alle tilfælde er tale om en minimumskompetence på begge områder. Det vil da i høj grad være den givne problemstilling, den diskursive praksis og tekstens karakter, der bestemmer hvor tyngdepunktet skal ligge. Under alle omstændigheder er det et forhold, som den enkelte (potentielle) bruger af KDA må gøre sig og sin læser/publikum klart. Jeg vil i nærværende analyse bestrebe mig på at tydeliggøre dialektikken mellem samfundsperspektiv (social praksis), tekstens produktion, distribution og fortolkning (den diskursive praksis) og tekst og i konklusionen forsøge at opregne hvad der gør KDA særlig givtig netop her.

Mit valg af genstandsområde og problemstilling hænger sammen med mit forskningsfelt, britiske kultur- og samfundsstudier, som jeg har beskæftiget mig

med en årrække. Med hensyn til metodevalg er min interesse for diskursanalyse klart affødt af min baggrund som cand.ling.merc. - ikke sådan at forstå at jeg bedrev hverken indgående lingvistiske studier, endsige egentlig diskursanalyse, i forbindelse med mit oprindelige studium, men fordi jeg der arbejdede intenst med den sproglige udtryksside i praksis. Springet til at interessere sig for sprogets rolle i samfundsudviklingen, at arbejde med tekster som empirisk afsæt for diskussion af samfundsmæssige problemstillinger, har derfor ikke været stort. Det er dog vigtigt at slå fast, at i dette tilfælde er det arbejdet med et bestemt genstandsområde, det kommunale selstyre, der har sat dagsordenen og informeret projektdesign, herunder datatype og metode³⁰.

I min analyse af de udvalgte tekster trækker jeg altså på en forståelsesramme, en indsigt og ide om sociale strukturer og kulturelle forhold i det britiske samfund generelt samt, mere specifikt, om relationen mellem den britiske centralregering og kommunerne. Sidstnævnte fokus har dog betydet mere indgående studier af den eksisterende faglitteratur om dette emne samt egne undersøgelser i marken. I mit eget tilfælde er det afgørende med en temmelig solid kontekstuel forståelse, før jeg kan indkredse eller over hovedet få øje på en diskursiv begivenhed og finde anvendelighed for de lingvistiske redskaber. KDA er med andre ord en metode, hvis relevans selvfølgelig bunder i nogle basale antagelser om sprogets potentielle rolle i samfundsudviklingen, men hvis anvendelse for mit vedkommende klart kræver en samfundsvidenskabelig forankring. Den afgørende pointe er, at denne metode - i medfør af sit fokus på de processer der finder sted i den diskursive praksis - måske kan afdække anderledes sider ved samfundsdynamikken end dem, som traditionelle samfundsvidenskabelige metoder fanger. Man kan endvidere forestille sig, at metoden bekræfter antagelser, som også samfundsvidenskaben er nået/ville nå frem til. I sådanne tilfælde hvor undersøgelser af samme fænomen foretaget med forskellige metoder bekræfter samme hypotese, vil tilstedeværelsen af forskellige tilgange kun bestyrke de enkelte resultater. Endelig er der naturligvis forhold, som ikke lader sig diskutere ved hjælp af diskursanalyse.

2. Etablering af diskursiv begivenhed

Storbritannien har siden 1979 gennemført en lang række reformer på det kommunale område, både med hensyn til økonomi, indskrænkning af kommunernes ansvarsområder, forvaltningsmæssige forhold, struktur (delvis afskaffelse af det amtslige niveau og ændring af kommunegrænser), mm., som tilsammen har haft betydelige konsekvenser for det kommunale selvstyre. Nærværende analyse sigter på **at indfange karakteren af disse ændringer og deres implikationer for en udvalgt kommune, både i forhold til dens demokratiske funktioner og i forhold til dens funktioner som administrator og serviceleverandør, med afsæt i den diskurs, som denne kommune betjener sig af i sin kommunikation med omverdenen.** Mere specifikt gælder det, at jeg gerne vil kaste lys over hvordan York Kommune har tilpasset sig/reageret på presset fra centralregeringen; og at jeg mener at Yorks diskursive strategi er en vigtig brik i bestræbelserne på at etablere et bestemt forhold til de øvrige aktører.

³⁰ Se også Hansen et al (1996).

Der er altså dels tale om en mikrokosmos - York - med en profil, der et stykke henad vejen er særskilt for netop denne kommune, men hvis situation også peger på en række forhold, der reflekterer mere generelle tendenser i det britiske samfund. Dels er problemfeltet - kommunalreformer siden 1979 - en interessant indfaldsvinkel til fordybelse i forskellige mere afgrænsede og/eller tæt forbundne problemfelter i dagens Storbritannien, f.eks. udlicitering, privatisering, demokratiets vilkår.

3. Introduktion til tekst, diskursiv praksis og social praksis

Jeg har valgt at belyse den Yorkske problematik med udgangspunkt i *York Citizen's Charter*, en slags håndfæstning, som Byrådet udsteder én gang om året og hvori det forpligter sig i forhold til borgerne på en række overordnede politiske ideer og konkrete politikker samt gør status i forhold til det foregående års løfter (se side 5-8). Den diskursive praksis, som denne tekst indgår i, har en legitimerende funktion på to planer, eller rettere i forhold til to tæt forbundne sociale praksisser. Stilet som den er til borgerne, og med sine opfordringer til aktiv stillingtagen, er den selvfølgelig først og fremmest led i Byrådets kommunikation med og profilering over for borgerne; det ses hvordan den klart trækker på konkrete begivenheder i lokalsamfundet, tidligere tekster i lokalsamfundet, de lokale borgeres historiske erfaringer med kommunen. Men den er samtidig formuleret med så tydelig hensyntagen til centralregeringens diskurs på det kommunale område, at den også er en markering i forhold til centralregeringen, og dermed en brik i den sociale praksis og den magtkamp, som det kommunale niveau er underlagt i denne sammenhæng.

Dortes tekst som illustration

Ved valg af tekst rejser der sig selvfølgelig straks spørgsmål om repræsentativitet, signifikans og relevans: er det nu rimeligt at tage udgangspunkt i netop dette eksempel? Denne tekst er da heller ikke et tilfældigt nedslag. Den er del af en større tekstsamling hvori ud over andre kommunale publikationer også indgår interviews med lokale aktører³¹, kommentarer i den lokale avis mm., som også indgår i analysen. Det er dette Fairclough kalder *enhancing the corpus*:

"The point to emphasize is that interviews, panels, and so forth, are further discourse samples, and that one way in which they enhance the corpus is simply by being added to it" (Fairclough 1992, p. 228).

Den samfundsvidenskabelige forankring, som jeg omtalte ovenfor, viser sig i noterne til den øvrige forskningslitteratur, som jeg løbende refererer til for yderligere diskussioner af den problemstilling, som jeg påstår belyses/finde/udspiller sig i tekstmaterialet.

4. Social Praksis 1: Charterismen

Charterismen er i sin nuværende form en relativ nyskabelse i britisk politik, og

³¹ Interviewene i York og omegn fandt sted fra juni 1993 til juni 1995 og blev gennemført i samarbejde med John Murphy og Charlotte Werther.

faktisk var det netop York der i 1989 genoplivede konceptet³². Nærværende tekst er den syvende i rækken, og det er væsentligt at understrege at Yorks tiltag 1989 virkelig var radikalt. Det betyder selvfølgelig ikke at denne tekst ikke har forgængere, dens historie er traditionel kommunal kommunikation, og for at tydeliggøre forandringen, og i dette tilfælde bruddet, kunne man selvfølgelig i nærværende analyse have medtaget et eksempel herpå. Af pladsmæssige hensyn er dette ikke sket, og jeg nøjes med at fremhæve også denne teksts iboende historicitet, som jeg vil vende tilbage til nedenfor. Det er denne centrale pointe der bereder vejen for den kritiske diskursanalysens intertekstualitetsbegreb og dens dynamiske tekstsyn.

Siden 1989 har andre kommuner taget charterismen op, og sidst men ikke mindst har ideen inspireret John Major, der i 1991 barslede med sit eget *Citizen's Charter* initiativ, en hvidbog hvori regeringen opstillede en handlingsplan for oprettelse af *charters* for offentlige serviceydelser, både i kommunalt, regionalt og statligt regi³³. Det interessante ved dette udspil er, at det er en af de få initiativer, hvor 1980erne og 1990ernes konservative regeringer overhovedet formulerer noget om borgernes rettigheder og pligter og især deres mulighed for at påvirke udviklingen. Imidlertid fokuserer både regeringens oprindelige *Citizen's Charter* hvidbog og de senere specifikke *charters* udelukkende på borgerne i deres egenskab af individuelle kunder/forbrugere af serviceydelser. Er man således bruger af f.eks. et posthus, kan man i *the Post Office Customer Charter* læse hvilke servicemål *the Post Office Counters Ltd* (den del af postvæsenet, der driver posthuse³⁴) har sat sig samt anvisninger på - og opfordringer til - at give udtryk for ris og ros. Det antages, at denne eksercits dels vil have en disciplinerende effekt på den daglige drift af posthusene, dels bevidstgøre forbrugerne. Håndfæstningstanken er her reduceret til et mikroøkonomisk instrument, hvor forbrugerklager og dalende kundetal er den ultimative sanktion, som igen formodes at ville genoprette/sikre det udmeldte/efterspurgte serviceniveau.

I praksis er der dog blevet stillet spørgsmålstegn ved værdien af disse *charters*, bl.a. fordi de ikke har været ledsaget af politiske diskussioner af hvordan man som **borger** har indflydelse på offentlige serviceydelser. Mange af disse ydelser er de senere år blevet privatiseret, f.eks. megen offentlig transport, eller udlagt til såkaldte *quangoes* (*quasi-autonomous non-governmental organization*) hvorved de forbliver i den offentlige sektor men ikke længere kan kontrolleres af

³² Tidligere eksempler på charterisme i moderne tid er f.eks. Det Konservative Partis *Industrial Charter* fra 1947, hvor partiet var i opposition og havde brug for en stærk markering i forhold til sin profil på arbejdsmarkedsområdet, se f.eks. Taylor, 1993, pp. 69-72.

³³ For en gennemgang af Majors initiativ samt omtale af kommunernes, herunder også Yorks, brug af *charters*, se f.eks. David Prior, *Citizen's Charters*. I: Stewart and Stoker (1995), pp. 86-103.

³⁴ For en bidende satirisk kommentar til netop *the Post Office Counters Ltd* i 1990ernes Storbritannien, se Michael Palin's roman (1995), *Hemingway's Chair*, London.

folkevalgte repræsentanter for de lokalsamfund de servicerer, f.eks. et stigende antal folkeskoler og hospitaler. Samtidig hermed er sådanne serviceydelser ikke nødvendigvis underlagt markedskræfterne, da der ofte er tale om en form for monopolagtig virksomhed: hvor går den forbruger hen, som ikke ønsker at benytte sit lokale posthus, sin lokale skole, eller den busforbindelse som man benytter for at komme på arbejde?

Som det vil fremgå har York og andre (men ikke alle) kommuner fastholdt en noget andet udlægning af håndfæstningsbegrebet end regeringens (som retteligen burde hedde *Consumer's Charter*), også efter at regeringens 1991 hvidbog udkom. I og med at denne jo også forpligtede kommunerne til på deres område at inkorporere de principper og temaer for kvalitetstyring samt inddrage de mekanismer til sikring af en sådan styring, som var blevet fremhævet, er regeringens *Citizens's Charter* blevet et dokument som kommunerne har måttet forholde sig til eksplicit, i tale såvel som i gerning. En vigtig styringsmekanisme er f.eks., at de enkelte kommuner nu årligt skal indsende data mhp en central registrering samt offentliggørelse af serviceniveauet i de enkelte kommuner, opgjort på basis af et ligeledes centralt udviklet sæt *performance indicators* for kommunale serviceydelser. Der er ingen tvivl om, at charterismen er kommet for at blive, omend den i sine første leveår har affødt mange spørgsmål om hvordan kvalitet måles og har afsløret mange svagheder og uklarheder mht forbrugernes reelle muligheder for at gøre deres indflydelse gældende. Med den flertydighed, der efter de senere års praksis knytter sig til begrebet *charter* og det deri indeholdte borgersyn, er det interessant at se hvordan forskellige aktører i den aktuelle politiske proces skriver sig ind i charter-genren: York Byråd genopdagede dens potentiale som bærer af et budskab, der især skulle handle om den demokratiske dimension ved det kommunale selvstyre og samtidig skulle kunne rumme regeringens diskurs på området. Regeringen hægtede sig på genren, fordi den havde brug for charterismens symbolik - statens løfter til **borgeren** - i en kommunikation der i virkeligheden handlede om borgerne som **kunde/forbruger** og disciplinering af den offentlige sektor. York og andre kommuner har siden 'forædlet' deres interdiskursive kompetence, dvs. forfølgelsen af et borger- og demokratibegreb som adskiller sig markant fra regeringens igennem diverse *charters*, der samtidig på strategiske steder ekkoeer statens prioriteringer og temaer på området.

5. Social praksis 2 Relationen mellem hhv kommuner og stat samt kommune og borger

Regeringens charterisme er et led i en udvikling, der siden 1979 har været karakteriseret ved en stadig indskrænkning af det kommunale selvstyre³⁵, og det er på den baggrund at visse kommunernes *charters* kan forstås som en platform for kampen om det moralske og politiske overherredømme, og som mere end retorik. En række af de diskussioner og krav til kvalitets- og økonomistyring, som rejses i den britiske regerings udspil, kendes selvfølgelig også herhjemme. Det

³⁵ For en introduktion til det kommunale selvstyre i Storbritannien, se Wilson and Game (1994). For en mere diskuterende udlægning af de seneste års udvikling, se Stewart and Stoker (Eds) (1995).

samme gælder det kommunale image, tænk bare på den gamle danske revyviser "Åh, hvor er det kommunalt". Den afgørende forskel er imidlertid, at i Storbritannien er det kommunale selvstyre ikke grundlovssikret, kommunerne har ikke nogen *power of general competence*, dvs kommunernes rettigheder og kompetencer er specifikke, fastsat ved lovgivning, som til enhver tid kan ændres eller ophæves. Igennem historien har kommunerne dog haft en ikke ubetydelig autonomi, og i praksis bestyret store dele af velfærdsstaten. Det er denne historiske arbejdsdeling, i følge hvilken *low politics* har været delegeret til subnationale fora, mens regeringen har koncentreret sig om *high politics* (dvs udenrigspolitik, forsvarspolitik, og Imperiet, se Gamble (1988), pp. 167-170), der er i hastig forandring.

Årsagerne til magtforskydningen er komplekse³⁶ og kan til dels tilskrives den økonomiske krise i 1970'erne og det deraf følgende pres på velfærdsstaten. Det ideologiske klima siden 1979 har endvidere betydet en anderledes håndfast udlægning af *Parliamentary Sovereignty* doktrinen³⁷ end tidligere, en udvikling der givetvis er blevet yderligere stimuleret af det forhold, at Labour de sidste mange år har ydmyget Det Konservative Parti ved lokalvalgene. Også ændringerne i det nationale suverænitetsbegreb spiller ind: globalisering og regionalisering har på afgørende områder svækket nationalstatens handlekraft, og på denne baggrund kan den britiske regerings voldsomme centralisering i løbet af de sidste 20 år også udlægges som et udtryk for nationalstatens krise: med tabet af Imperiet, øget europæisk integration samt økonomisk globalisering mangler staten i stigende grad en rolle, hvorfor den nu har kastet sig over den kommunale sfære. Det kan heller ikke bortforklares at ved udgangen af 1970'erne havde kommunerne et tvivlsomt ry hvad angik serviceniveau, borger- og brugerorientering, forvaltningsmæssig kompetence, hvorfor regeringens krav om øget effektivitet, kvalitet og imødekommenhed umiddelbart vandt bred tilslutning i befolkningen. Endelig har det moderne samfund på afgørende vis ændret et flertal af borgernes relationer til deres lokalsamfund, som ikke nødvendigvis længere er det sted hvor de arbejder, uddanner sig, køber ind, bruger deres fritid, etc. Mange kommuner var langsomme til at reagere på disse ændringer og tilpasse deres virke de nye tider. Det væsentlige i denne sammenhæng er imidlertid at de facto indskrænkningerne i det kommunale selvstyre ikke har været genstand for en regeringsinitieret debat om kommunernes rolle i den demokratiske proces.

The Economist, hvis neo-liberale orientering ikke gør bladet til en selvskreven forsvarer af *local government*, har længe udtrykt bekymring for udviklingen, og opsummerer i en kommentar til lokalvalgene i maj 1996 de konservative regerings fremfærd som følger:

³⁶ For en mere overordnet diskussion af hvordan relationen mellem centralregeringen og kommunerne føjer sig til den overordnede samfundsudvikling, se Hutton (1995), pp. 27-55, og Marr (1995), pp. 56-104.

³⁷ Forestillingen om Parlamentets absolutte suverænitet, hvilket i praksis har betydet en utilbøjelighed til at dele suverænitet med såvel lokale politiske niveauer som supranationale niveauer. Se iøvrigt Salskov-Iversen og Werther (1993) pp. 246-249.

"Since the Tories came to power in 1979, they have done their damnest to exterminate local councils.

They **mocked** them and they **cursed** them. They made councils sell their homes, and took away their schools. They cut and capped council budgets. They saddled councils with an uncollectable poll tax, increasing councils' dependence on central funding. And they simply abolished some local authorities as the Greater London Council (...).

Viewed nationally, then the picture seems dismal. Viewed locally things look very different. Some 9,000 citizens were prepared to stand, for largely unpaid and certainly unsung service. Two in five electors did bother to do their bit for democracy, with local media compensating for the failings of the national media.

For all the widespread jeremiads, **local councillors of ability** come forward. They are miles better, on average, than the **uninspired warm-beer burghers** who used to stand 40 years ago. Even more surprisingly, local government has **responded to its plight** not by folding up, but by **transforming its performance**" (The Economist May 4th 1996, p. 36) (mine fremhævninger).

Kommentaren er interessant bl.a. fordi den faktisk peger på den diskursive dimension ved også regeringens strategi: "*they mocked them and they cursed them*", samtidig med at den også giver et indblik i det legitimationsproblem, som kommunalpolitikere og kommunale embedesmænd slæber rundt på ved at omtale nutidens angiveligt stærkt forbedrede *councillors* som ansvarlige og engagerede *citizens*, i modsætning til tidligere tiders *burghers* -et i denne sammenhæng noget nedsættende udtryk, som lader forstå at byrådsmedlemmers fornemmeste kvalitet ofte var deres placering i lokalsamfundets top og ikke deres kunnen eller visioner.

6. York Citizen's Charter: den diskursive praksis

Jeg vil hævde, at den mest iøjnefaldende træk ved denne tekst er dens **interdiskursivitet** samt **intertekstualitet** (henholdsvis graden hvormed den eksplicit og implicit trækker på andre tekster og graden hvormed den kombinerer andre diskurser og genrer og - i begge tilfælde - kalkulerer med de heraf afledte effekter i fortolkningsledet af den diskursive praksis)³⁸.

Interdiskursiviteten er tydelig i forbindelse med genvalget. Ved at koble sig på charter-formen distancerer kommunen sig fra det kommunale image, og skaber associationer til en ikke nærmere defineret fjern fortid, hvor relationen mellem stat og undersåt angiveligt ikke var besværliggjort af et bureaukratisk lag, hvor staten (personificeret ved kongen) bl.a. meddelte sig kort og fyndigt om borgernes og diverse institutioners centrale pligter og rettigheder via *charters*. Nedenstående forklaring fra the Oxford Companion to Law er fra 1980, altså fra før charterismens genopståen³⁹:

"**Charter.** A deed, in modern practice granted only by the Crown, in the form of letters patent under the Great Seal, of special powers, rights, privileges, and immunities. It is usually made to public institutions, universities, and similar bodies, but was formerly more widely granted, particularly to boroughs" (p. 208).

³⁸ For en gennemgang af disse begreber, se Fairclough, 1992, pp. 101-136.

³⁹ For en diskussion af sandhedsværdien af disse leksikonopslag, se Novaks artikel i nærværende antologi!

For den mere historisk oplyste vil *charter*-begrebet bringe mindelser om en bestemt anvendelse af *charter*-formen,

"**Charter of Liberties.** A charter issued by Henry I on his accession (red.: king from 1100-1135), abolishing the illegal exactions of Rufus' time (red.: alias William II, king from 1087-1100), and granting to the people generally the laws of Edward the Confessor (red.: king from 1042-1066) with the amendments made by William the Conqueror (red.: king from 1066-1087). The charter is important as a recognition of national rights and of limitations on royal power. It seems to have been re-issued at various times, and also by Stephen I (red.: king from 1135-1153) and Henry II (red.: king from 1154-1189), and in 1215 was the basis of Magna Carta, but Henry himself frequently disregarded it" (ibid).

Med associationen til Magna Carta, der op igennem historien har haft mytisk kraft og den dag i dag tillægges principiel betydning, tilføres det moderne *charter* en aura af autoritet og ubrydelighed som få skriftlige dokumenter besidder i dagens Storbritannien, der jo til forskel fra andre sammenlignelige samfund udmærker sig ved ikke at have en egentlig skriftlig forfatning, en grundlov. Det ligger i historien at det kræver pondus at kunne udstede et charter - og dette har været en vigtig konnotation at skabe for en kommune som York, der ved den sidste store kommunalreform i 1974 blev frataget sin status som *county borough*, en uafhængig administrativ enhed uden "amtslig" overbygning, og degraderet til én blandt otte *district councils* i the *county* of North Yorkshire, hvis hovedsæde placeredes i Northallerton, en undseelig mindre markedsby. Fra regeringen i 1991 lancerede sine planer om at se kritisk på 1974-reformens opdeling, har York agiteret energisk for at få sin historiske status tilbage.

Yorks April 1995-Marts 1996 *Charter* er lidt usædvanlig fordi det lægger op til implementeringen af Greater York, hvorved York på baggrund af en udvidelse af kommunegrænsen og i forlængelse af regeringens omorganiseringsbestrebelse fra april 1996 faktisk overgik fra at være del i en to-leddet struktur å la kommuner og amter til at igen at være uden amtslig overbygning, en såkaldt *unitary authority*⁴⁰. Dette har dog ingen konsekvenser for *charterets lay-out, fokus og struktur, der er identisk med forrige års.*

Som det ses identificerer charteret 10 nøgleindsatsområder, hvoraf de syv vedrører kommunens politik, resultater og målsætninger for en række traditionelle servicefunktioner inden for miljø, transport, sundhed, jobs, ligestilling, bolig og fritid. De resterende tre områder afspejler York City Councils særlige blanding af regeringens diskurs og den deri indeholdte holdning til kommuner som navnlig formidlere (men jo altså ikke nødvendigvis leverandører) af en (begrænset) række

⁴⁰ Dette er dog ikke en ubetinget sejr for York City Council, som har argumenteret indædt for at bevare den eksisterende kommunegrænse. Greater York modellen indebærer, at den nye *unitary authority* nu omfatter en del af det grønne opland til York City, dvs små forstæder og landbrug. Dette opland har selv været imod at blive opslugt af York, ligesom Labour-flertallet i York heller ikke har ønsket denne løsning, da det frygter at den politiske balance kan blive forskubbet (se Werther, forthcoming).

lokale serviceydelser - den såkaldte enabling authority - og så kommunens egen insisteren på den politiske dimension ved det lokale selvstyre:

- *Citizen Power*
- *Putting Customers First*
- *A Well Managed Council and City*

Charteret falder i tre hoveddele: første del (s. 1) udstikker Byrådets grundlag for dets politiske og administrative virke, dets overordede mål samt identificering af de højst prioriterede indsatsområder, nemlig flere arbejdspladser til kommunen, kriminalpræventive foranstaltninger (som iøvrigt ikke er blandt de 10 særskilt behandlede områder men indgår som et integreret element i disse) samt involvering af borgerne både mht initiering og implementering af politikker. Anden del (s. 2-3) uddyber kommunens handlingsplan for hvert af de 10 indsatsområder. Tredje del (s. 4) opregner i hvilket omfang byrådet indfrie de mål, det satte sig for det foregående år med angivelse af, hvad der lykkedes og hvad der ikke lykkedes. Nedenfor vil jeg først se nærmere på 1. del, hvor intertekstualiteten er tydeligst.

Byrådets indledende mission statement kan læses som en temmelig utvetydig kommentar til - nærmest udformet som en negation af - den udbredte og hos mange dybt cementerede myte om kommunalpolitikere og kommunalt ansatte som uvægerlig uhæderlige, forskelsbehandlende, uhøflige, utilbøjelige til at udlevere oplysninger, umyndiggørende, ligeglade med folks synspunkter, uprofessionelle, upålidelige, inkompetente, ineffektive - med andre ord et system og en institution der alt i alt yder en elendig service og spilder skatteborgernes penge:

"York City councillors and staff treat people as we would expect to be treated. This means:

- dealing with everyone honestly, fairly, and courteously;
- giving people all the information they want;
- giving people the opportunities to get involved in decisions which affect them; and
- taking people's views into account.

We manage the Council's affairs in an open and business-like manner. This means:

- being trustworthy and reliable;
- being competent and effective;
- providing quality services; and
- getting the best value for taxpayers' money".

Det bemærkelsesværdige er at det skulle være nødvendigt at eksplicite så grundliggende og, kunne man mene, selvfølgelig kvaliteter ved et kommunalt styre og en kommunal administration. Der er ingen tvivl om, at byrådet her forholder sig meget kontant til den omtalte legitimationskrise og forsøger at lægge afstand til det kommunale image ved forlods at punktere myterne. Helt præcist forudskikker byrådet her en bestemt reaktion hos læseren og forsøger at tage højde for læserens fortolkning af teksten ved så at sige at tage den negative kommunaldiskurs i ed. En interessant detalje er den fremhævede oplysning

nederst på charterets side 1, hvoraf det ses hvad produktion og omdeling af charteret har kostet pr indbygger - dette signalerer omkostningsbevidsthed i praksis og imødegår myten om kommunal økonomisk uansvarlighed. Betræbelserne på at beherske både demokrati- og effektivtetsdimensionen fremgår også af andre kendetegn nede i teksten.

7. Tekstniveau

På teksthøjniveau påkalder bl.a. dokumentets konsekvens mht **transitivitet** sig opmærksomhed. Der er ingen tvivl om hvem der taler til hvem: det er **we**, det demokratiske valgte byråd, der henvender sig til **you**, den enkelte borger i York. Dette forhold etableres helt fra starten i det indledende afsnit:

"It's **your** right to know what the council believes in and what kind of City **we** are aiming for; **your** right to know what **we** plan to do, what **we** achieve and what **we** fail to do. that's why **we** created the Citizens's Charter seven years ago, and why **we've** published it each year since then" (mine fremhævninger).

Et andet eksempel ses på side fire, hvor charteret kommenterer løfterne fra forrige år. Dette er en potentielt ubehagelig situation, hvor netop anvendelsen af passiv ville kunne sløre kausalitet:

"How well did **we meet** the targets in last year's citizen's Charter? **You can judge** for **yourself** how successful **we've** been. **We have completed** 83% of **our** promises and **started** a further 9%. This makes 92% of last year's promises which **we have achieved** or are **acting on**. **We didn't get it right** all the time: but **we** hope that **you'll** agree that **we've done** a lot on **your** behalf ..."; og under overskriften

"... AND WHAT WE DIDN'T ACHIEVE

We'd like to be able to say that **we've met** all **our** targets. Regrettably there are a few **we haven't met** so far. But **meet** them **we** will.

- **we haven't** yet **finished** the new Nature Park at St. Nicholas Fields which is to be managed by local residents. **We have completed** much of the contract but now **won't finish** the scheme until autumn because the ground is unworkable due to the heavy rains in January.
- **we have not implemented** all the Traffic Calming schemes **we** had intended in West York. In response to residents' concerns, **the Council is reviewing** traffic calming techniques to see how traffic speeds can be controlled without undue discomfort or delay. **We will be consulting** widely on a new strategy"; etc (mine fremhævninger).

Her er agens imidlertid forbilledlig klar. Indtrykket af gennemskuelighed ledsages af et indtryk af udpræget handlings-orientering. Som det ses understreges Charterets tema - hvad Byrådet agter at gøre og hvad det har gjort - af process- og handlingsorienterede verballed, både hvad angår semantik, tid og aspekt. Handlingsorienteringen er ligeledes markant i den mere detaljerede gennemgang af løfterne for den kommende periode på side 2-3. Se f.eks. under overskriften *Clean & Healthy*, hvor det efter formuleringen af den overordnede politik hedder:

"This year we will
NEW **provide** a further 20,000 households with wheeled bins, following our successful pilot project

- in Acomb;
- NEW **monitor** air pollution and publish regular and accurate air quality bulletins;
- NEW **build** stronger links with local businesses to make our food hygiene and health and safety inspections more effective;
- NEW **refurbish** the toilets in Museum Gardens, and **provide** new equipment in all other public toilets; and
- NEW **invest** ,26,000 on additional street and public toilet cleaning to cater for Sunday shoppers." (mine fremævninger).

Ordvalget er også signifikant. Her vil jeg fremhæve charterets omtale af Yorks indbyggere. I en nylig og **ikke** KDA-baseret diskussion af hvorledes man kan indgyde nyt liv i lokalsamfundene pointeres netop betydningen af aktørernes faktiske sprogbrug - til forskel fra akademiske kategorier til beskrivelse af forskellige dimensioner ved en indbygger i en given lokalitet:

"(W)e need to discuss some of the language, or at least some of the key words, which have become common currency in local government. This is important because the language which is used by politicians and officers symbolises how they perceive the public, and this perception goes some way to explaining the nature of the different democratic initiatives that they adopt. In our experience different ways of referring to the public are often used rather loosely and in an effort to clarify thinking we now examine the commonly used terms of **client**, **customer**, **consumer**, and **citizen**. These words are sometimes used interchangeably and this has the effect of confusing discussion and masking power relationships" (Burns et al, 1994, p. 39) (mine fremhævninger).

For forfatterne er formålet med ovennævnte betragtninger ikke desto mindre at opstille nogle entydige kategorier til brug i den videre analyse (*to clarify thinking*) snarere end at forfølge eksempler på hvordan en kommunes indbyggere om- og tildales. Jeg medtager dette citat, fordi det på **den ene side** er med til at legitimere en diskursiv indfaldsvinkel, og på **den anden side** illustrerer det hvordan en analyse forankret i mere traditionel samfundsvidenskabelig metode, som faktisk kommer ind på den diskursive dimension, alligevel vælger ikke at belyse sin problemstilling med konkrete tekster. Her følger Burns et al en veletableret tradition inden for studier af det kommunale selvstyre, hvor forskellige initiativer i såvel lokalt som centralt initieret kommunalpolitik rubriceres og diskuteres på baggrund af disse initiativers bagvedliggende borgeropfattelse. Her opereres bl.a. med klientmodellen (kommunen klientliggør/dominerer/passiverer borgerne), den lokale aktionærmodel (den radikale neo-liberale vision: et i vidt omfang privatiseret og depoliticeret lokalt selvstyresystem som sigter på at fremme interesserne for de indbyggere som også bidrager til kommunens finanser), forbrugermodellen (den moderate højrevision som sigter på en mere pragmatisk og gradvis reform af systemet, med fokus på økonomi, effektivitet og brugertilfredshed), kundemodellen (som signalerer fokus på borgeren som kunde og dennes individuelle behov), og borgermodellen (der er socialt og politisk orienteret, hvor alle indbyggere har såvel rettigheder som pligter, og som lægger vægt på at sikre alle indbyggere indflydelse på beslutningsprocessen) (se f.eks. Brooke (1989) p. 17 og Gyford (1991) p. 153).

I York *Citizen's Charter* er overskriften s. 1 selvfølgelig afgørende for så vidt

angår markeringen af et bestemt borgersyn. Den sætter grundtonen i hele teksten og figurerer rent fysisk så iøjnefaldende, at den ganske dominerer førstehåndsindtrykket. Med udbredelsen af disse *citizen's charters* til andre kommuner samt centralregeringsniveau og med den vekslende betydning som brugen af termen *citizen* har vist sig at have må man nok forvente at effekten af denne skiltning er aftagende. Hvad der i York i 1989 var et radikalt brud med tidligere praksis og gav anledning til mange reaktioner opleves i dag som mere mainstream. En af kommunens embedsmænd genkalder sig nytænkningen i 1989 som følger:

"Unfortunately, local government is stuffed with people whose outlook is limited to the services they are directly involved in (...). when we introduced our Citizen's Charter, we were considered lunatics and quite bizarre. The attitude was 'have they taken leave of their senses'. For us there are **tenants, users and clients**, not **customers**; to me, '**customer**' belongs to the private sector. '**Citizen**', by the way, is an awkward word in English, it smacks of the French revolution. Now more people begin to see that our approach makes sense. What is important is people, who have a right to be heard, not the organization. People should be the starting point: we try to respond to a person with a variety of needs" (interview, York 1994).

Hvis der stadig ligger en strategisk og holdningsmæssig overvejelse bag ordvalget i det syvende *York Citizen's Charter* må man forvente at en sådan overvejelse også er reflekteret, og endda meget konsekvent, dels i selve teksten, og at dette igen har konsekvenser for den sociale praksis.

Når charteret ikke henvender sig direkte til indbyggerne med det personlige pronomen *you* - og *you* anvendes især på s. 1 og s. 4 - så bruges i flæng *people, local people, residents* og *citizens*. På trods af den ovenfor refererede embedsmands mishagsyttringer, finder vi også betegnelsen *customer*, men kun som alternativ når charteret omhandler særlige sider ved det at bo i York, nemlig når indbyggerne benytter sig af de serviceydelser, som leveres af kommunen. Et eksempel ses på side 2 under punktet *Getting around*:

"Nearly two thirds of **residents** we asked said traffic and transportation was the most important issue facing York. **Customers** were more satisfied than last year with the city centre car parks and provision for cyclists."

Denne distinktion opretholdes i andre af kommunens publikationer, ikke mindst i Byrådets *Customer Contracts*. Disse kundekontrakter er i virkeligheden Yorks pendant til statens *citizen's charters*, bl.a. det føromtalt *Post Office Charter*. Der findes *customer contracts* på en lang række områder, f.eks. for *Repairs, Rent Services, External Painting, Tenants Choice Modernization*. I kortfattede og let forståelige pjecer specificerer Byrådet hvad kunderne kan forvente af den pågældende service og hvad de skal gøre, hvis de ikke er tilfredse. I forbindelse med lanceringen af *the Customer First Contract* undlader Byrådet imidlertid ikke i en særlig lille introducerende skrivelse til kommunens ansatte at problematisere *customer*-begrebet:

"We are all influenced by the way staff treat us. If we get poor service in a shop or bank, we might think of going elsewhere. The Council's **customers** can't all 'shop around' like this, but that doesn't mean we care less" (York City Council Staff Guidance Notes 1994).

Alt i alt bekræftes man i, at York City Council med sit ordvalg arbejder meget målrettet med en bestemt dagsorden for øje: at lægge afstand til såvel begrundede som ubegrundede myter om kommuner, at med skyldig hensyntagen til den herskende kommunale diskurs at cementere *citizen*-modellen og legitimere politik og tiltag i forhold til denne model. Denne tilgang beskrives i dele af litteraturen om det kommunale selvstyre og kommunalforvaltning som en kombination af en *public service orientation* og en *new management approach*, til forskel fra tidligere tiders angiveligt dominerende orientering, *public choice* modellen. Det offentlige service fokus er udtryk for en erkendelse af, at en kommunes indbyggere er både borgere i politisk forstand og forbrugere som sjældent kan udøve et reelt valg i forbrugssituationen. *New management* tilgangen fæstner sig ved de traditionelle kommunale bureaukratiers mangler og behovet for at professionalisere, effektivisere og samtidig sikre bruger- og borgerindflydelse⁴¹.

En diskussion, som ikke er blevet tilstrækkelig belyst på disse sider er naturligvis den fortolkningsmæssige dimension ved denne strategi. For en mere overbevisende vurdering af York Kommunes diskursive strategi (hvad er den egentlige dagsorden: er der blot tale om retorik eller er diskursen udtryk for en positionering der fører til handling og virkeliggørelse af de visioner, som de beskrevne politikker skal føre ud i livet) og dens virkning (bidrager dette dokument til at skabe aktive, udfarende, bevidste borgere og bidrager det til at legitimere den kommunale institution både opad og nedad i systemet?) må man selvfølgelig have fat i flere informanter end jeg har medtaget her. Jeg vil kort påtale dette forhold nedenfor og henviser i øvrigt til bemærkningerne i indledningen om den udvalgte teksts signifikans.

8. Afsluttende bemærkning

Hvad har da KDA bibragt diskussionen af nærværende problemstilling? Jeg mener, at der påvises en diskursiv dimension ved etableringen/justeringen/udmøntningen af forholdet mellem York og dens indbyggere samt mellem York og regeringen. Teksten afspejler de sociale praksisser og de bagvedliggende magt- og ideologistrukturer, således som disse diskuteres i den samfundsvidenskabelige litteratur, men den giver samtidig indsigt i hvordan en given aktør rent faktisk forsøger at modificere og påvirke udviklingen i en anden retning end både regeringen har stipuleret og *zeitgeisten* synes at pege på. Der sker i dette tilfælde et kvalitativt skift i den overordnede målsætning med de påbudte effektivitetsbestrebelsers, og analyse af de tekster, hvor logikken og argumenterne for denne tendens udvikles, markedsføres og afprøves kan give vigtige fingerpeg om hvor kommunerne som politisk og administrativt lag bevæger sig hen/har rygdækning for at bevæge sig hen.

Sammenholdt med en række andre tiltag i kommunen - som ikke er beskrevet her men som for en dels vedkommende faktisk fremgår af charteret - vidner York City Charter om dialogisk vilje og kompetence, som er af afgørende betydning for udbygningen af kontakten til kommunens indbyggere i deres egenskab af

⁴¹ Se bl.a. Hill (1994) p. 199-237.

kunder/aftagere af diverse serviceydelser samt inddragelsen af indbyggerne i den politiske proces. På grund af de eksisterende politiske strukturer, som betyder at det kommunale niveau reelt har meget lidt råderum og ikke på anden vis kan skride ind over for indgreb fra statens side, er netop tilbageerobringen af det holdningsmæssige overherredømme i den offentlige debat én af de få handlemåder der gives for en kommune i opposition til den overordnede politik på området.

Om det på sigt lykkes York, andre kommuner og deres interesseorganisationer at påvirke udviklingen i retning af styrkelse af det kommunale selvstyre - f.eks. i forbindelse med et regeringsskift - er uvist. Labour har som opposition dog været omhyggelig med at signalere sympati for kommunernes sag. Hvad angår effekten blandt borgerne - dem der skal fortolke og handle på diskursen på lokalt niveau - er det også for tidligt at sige om strategien har en tilstrækkelig opdragende virkning til at puste nyt og varigt liv i det hensygnende lokale politiske liv. Vores interviews i York lader forstå at kommunens indsats har gjort indtryk på almindelige mennesker, men at det også er en tung og svær opgave at nå den enkelte borger. Spørgsmålet melder sig selvfølgelig om tiden er løbet fra det kommunale selvstyre, om det moderne samfund skal organiseres på en hel anden måde for at nå den enkelte borger og samtidig skabe lokale fællesskaber. Men dette er en hel anden diskussion.

Det er min opfattelse at den reaktion der er eksemplificeret her ved Yorks tiltag, og som ikke har nogle entydige udtryk men har særegne lokale former, ikke er særlig godt belyst i den eksisterende litteratur om *British local government*, der synes at samle sig i to lejre: den lejr, der hæfter sig ved Thatcher og Major-regeringernes strangulering af det lokale demokrati, og den lejr der hilser disciplineringen af kommunerne og indskrænkningen af deres råderum velkomment som et nødvendigt initiativ for at sikre en forsvarlig økonomisk udvikling. Den første lejr har det dårligt med, at det i høj grad var det vedvarende neo-liberale pres, der rundt omkring fremprovokerede en nødvendig revitalisering og professionalisering af det kommunale niveau. Den anden lejr er utilpas ved at blive beskyldt for at kvæle nærdemokrati. Ved at tage udgangspunkt i, hvad (nogle af) hovedaktørerne rent faktisk forsøger at sige og gøre, bliver det sværere at se bort fra udviklinger, som ikke passer ind i de mere etablerede udlægninger.

Bibliografi

Brooke, R. (1989), *Managing the Enabling Authority*, London

Gamble, Andrew (1988), *The Free Economy and the Strong State*, Macmillan, London

Gyford, John (1991), *Citizens, Consumers and Councils. Local Government and the Public*, Macmillan, London, p. 153

Hansen, Hans Krause; Novak, Lis; Salskov-Iversen, Dorte; og Werther, Charlotte, *Coming Full Circle*. I: *Discourse & Society* (forthcoming)

Hill, Dilys M. (1994), *Citizens and Cities - Urban Policy in the 1990s*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead

Hutton, Will (1995), *The State We're In*, Vintage, London

Marr, Andrew (1995), *Ruling Britannia. The Failure and Future of British Democracy*, Michael Joseph, London

Prime Minister (July 1991), *The Citizen's Charter: Raising the Standard*, HMSO Cm 1599

Salskov-Iversen, Dorte og Werther, Charlotte, *Det britiske syn på EF og baggrunden for det*. I: Hjort, Løngreen og Søderberg (red.) (1993), *Interkulturel Kommunikation. Spændingsfeltet mellem det globale og det lokale*, Samfundslitteratur

Stewart, John and Stoker, Gerry (Eds.) (1995), *Local Government in the 1990s*, Macmillan, London

Taylor, Robert, *The Trade Union Question in British Politics. Government and Unions since 1945*. Basil Blackwell, Oxford

Walker, M. David (1980), *The Oxford Companion to Law*, Clarendon Press, Oxford

Werther, Charlotte (forthcoming), *Community and Identity*, IKL Working Paper.

Wilson, David and Game, Chris (1994) *Local Government in the United Kingdom*, Macmillan, London

Lis Novak

La Francophonie i *Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse*. - Diskursanalyse af en prætenderet neutral og informativ teksttype.

0. INDLEDNING

Et væsentligt aspekt ved Faircloughs tilgang til kritisk diskursanalyse er, at den forudsætter eksistensen af et dialektisk forhold mellem diskurs og den sociale praksis. Modellen antager således at den sociale struktur er bestemmende for de diskurstyper der udvikler sig i et givet samfund, samt at den måde sproget anvendes på kan influere på den udvikling et samfund undergår. En følge af denne grundtanke er at sproget aldrig - uanset arten af den diskursive begivenhed det indgår i - udelukkende fungerer som et neutralt medie for kommunikationen, men at det altid i større eller mindre grad har en ideologisk funktion, og dermed får status af en reel samfundsbevarende og/eller samfundstransformerende faktor.

Metodeteknisk har Fairclough konkretiseret denne dialektiske tilgang i en tredimensionel model, der analyserer diskurs som tekst, som diskursiv praksis og

som social praksis⁴². Modellen rummer ikke nogen indbyggede antagelser om hvilket analyseniveau der skal danne udgangspunkt for en given analyse eller om vægtningen af og progressionen mellem de tre analytiske tilgange. Der er således ikke tale om en nøjagtig procedurebeskrivelse, der, hvis den følges punkt for punkt, giver et entydigt og forudsigeligt resultat.

Flere faktorer er bestemmende for valget af metodisk indfaldsvinkel, herunder problemområdets kompleksitet, teksternes beskaffenhed og diskursanalytikerens forhåndsviden om emnet.

Det sidste punkt fører os frem til spørgsmålet om i hvor høj grad anvendeligheden af den kritiske diskursanalyse er betinget af analytikerens kontekstuelle viden. Alt andet lige, vil niveauet for den kontekstuelle viden være proportionel med analyseudbyttet, forstået på den måde at jo større indsigt vi har i et givet problemområde, jo bedre er vi rustet til at afdække fortolkningslag i en tekst der relaterer sig til det pågældende problemområde, forudsat naturligvis at vi behersker anvendelsen af de diskursanalytiske begreber⁴³.

Den analyse jeg præsenterer i det følgende baserer sig på to artikler fra *Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse*, i det følgende GDEL,⁴⁴ (1982) omhandlende henholdsvis "la Francophonie" og "Commonwealth of Nations". Leksikonartikler prætenderer at være akonstekstuelle, forstået på den måde, at de principielt er affattet med henblik på at kunne blive læst og forstået uden nogen form for baggrundsviden. Ydermere bliver leksikonartikler generelt betragtet som repræsentanter for en ideologisk neutral teksttype, hvis hovedsigte er objektiv

⁴²Se Krause et alii (forthcoming): "Diskurs og sociale forandringsprocesser" IKL, Working Paper for en kort præsentation af Faircloughs model og dens begrebsapparat.

⁴³Se Salskov-Iversen (denne antologi) for en diskussion af nogle af de problemer Faircloughs pluridisciplinære tilgang frembyder.

⁴⁴Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse er, som navnet siger, en "stor encyklopædisk ordbog"; det er et 10 binds værk, i hvilket den enkelte artikel - afhængig af indgangsordet - kun indeholder ordbogsoplysninger, såsom ordforklaring, udtale, grammatikalske karakteristika, etymologi osv, eller ordbogsoplysninger suppleret med encyklopædiske oplysninger.

I Nudansk Ordbog defineres "encyklopædi" som "håndbog med samlet fremstilling af menneskelig viden" og "leksikon" som "dels om værk med alfabetisk ordnede artikler indeholdende faglige oplysninger: *Dansk biografisk Leksikon, konversationsleksikon*; dels om ordbog: *et latinsk leksikon*". Når jeg har valgt i denne artikel at bruge termen "leksikon" og ikke "encyklopædisk ordbog", skyldes det dels at sidstnævnte term ikke er kurant på dansk, dels at GDEL har karakter af en blanding af en ordbog og et leksikon og således falder godt ind under Nudansk Ordbogs definition.

vidensformidling.

Faircloughs dialektiske tilgang til kritisk diskursanalyse er uforenelig med den tanke, at sproget kan fungere som et transparent kommunikationsredskab, der er blottet for ideologisk indhold. I hans model eksisterer den akontekstuelle, ideologisk neutrale tekst med andre ord ikke; alle tekster, uagtet deres primære kommunikative funktion og deres sproglige karakteristika, er præget af - og søger at præge - den virkelighed, de er en del af⁴⁵.

Ved at tage tekstuel udgangspunkt i en prætenderet akontekstuel og neutral genre, bliver det muligt at fokusere på anvendeligheden af de fortolkningsredskaber den kritiske diskursanalyse stiller til vores rådighed. I et sådant perspektiv bliver det f.eks. relevant at undersøge, **hvorledes vi kan identificere sproglige fænomener, der har en særlig ideologisk effekt, og/eller eksempler på at sproget ikke primært er blevet anvendt med det formål at formidle viden men med henblik på at konstruere et bestemt billede af virkeligheden.** Fairclough beskriver dette fænomen således (min fremhævelse):

- (a) But there is also, I suggest, a significant shift from what one might call signification-with-reference to signification-without-reference: in the former, there is a three-way relation between the two 'sides' of the sign (signifier, signified) and a real object (event, property, etc.) in the world; **in the latter there is no real object, only the constitution of an 'object' (signified) in discourse.** Of course, the possibility of both forms of signification is inherent in language, but one can nevertheless trace their comparative relative salience in different times and places (Fairclough 1995: 139).

Artiklen er disponeret på følgende måde: i afsnit 1 situeres leksikongenren i forhold til den diskursive praksis den er en del af. Afsnit 2 analyserer Francophonie-artiklens tekstuelle dimension med særligt fokus på ordvalg, grammatik og kohæsion. Commonwealth-artiklen kommenteres kort, men vil ikke blive analyseret på samme detaljeringsniveau som Francophonie-teksten, idet inddragelsen af denne tekst primært har til formål at perspektivere visse aspekter af Francophonie-artiklen.

I artiklens tredje afsnit søges Francophonie-artiklen relateret til den sociale praksis den indgår i. Det er ikke min hensigt at præsentere en top-down analyse, dvs. en analyse der baserer sig på en viden om de begivenheder der ligger til grund for Francophoniekonstruktionen og som forsøger at forklare de tekstuelle træk på baggrund heraf. Læsere med en sådan indsigt ville iøvrigt næppe konsultere leksikonartiklen. Det er snarere min ambition at placere mig i en potentiel leksikonbrugers sted, dvs. i den læsers sted, der kun besidder en begrænset viden om indgangsortet, men som til gengæld behersker de diskursanalytiske redskaber. I et sådant perspektiv vil koblingen mellem mikro- og makroniveau blive etableret ud fra resultaterne af tekstanalysen, der vil tjene som katalysator for afdækningen

⁴⁵På dette punkt adskiller Faircloughs model sig fra traditionelle modeller til tekstanalyse, der forudsætter at sproget i visse teksttyper kan have en objektivt refererende funktion, se f.eks. Lundqvist (1990), kapitel 1.

af samfundsrelevante problemstillinger. Man kan sige at **det overordnede formål med min analyse er at undersøge hvilke ikke-sproglige problemstillinger vi kan afdække ved at anvende diskursanalysens begrebsapparat.**

1. DISKURSIV PRAKSIS

Leksikonnet kan betegnes som en **genre**, forstået som en situationsbestemt sprogbrug, der er underlagt en række konventioner, af såvel form- som indholdsmæssig karakter.

Hvad det formmæssige angår, er der tale om en anonym og formel stil, domineret af en retorisk beskrivende form. Dette er også tilfældet i de to tekster, der har en overvejende brug af konstative udsagn, dvs udsagn om hvilke det giver mening at spørge om de er sande eller falske. Et par eksempler er givet i (1):

- (b) i) Avec ses 100 millions de locuteurs natifs, le français est l'une des 11 grandes langues du monde.
- iii) Entre 1867 et 1908, les possessions britanniques où la population blanche domine reçoivent, avec le statut de dominion, une large autonomie.

Modificerende udtryk, - som for eksempel *il est probable/possible que, peut-être, on pourrait penser/suggérer que, il semble que* - der kunne så tvivl om de fremsatte udsagn, eller appellere til læserens egen stillingtagen, forekommer da heller ikke.

Lis' eksempel

Den anonyme stil kommer til udtryk ved manglende forekomster af 1. og 2. persons pronominer (*je, nous, vous* etc.). Med Faircloughs terminologi kan vi sige, at i leksikongenren fungerer sproget ikke som et medie for etableringen af særlige **interpersonelle relationer** mellem tekstproducent/forfatter og læseren.

Indholdsmæssigt fokuseres der på formidlingen af faktuelle verificerbare oplysninger; det er derfor vigtigt, i afdækningen af teksternes ideologiske indhold, at interessere sig for udvælgelsen af data samt den måde de præsenteres på.

Den fortolkningsmæssige virkning af denne sproglige stil er, at teksten kommer til at fremstå som autoritativ og som udtryk for en universel objektiv viden. Og det er jo også på den måde vi anvender leksikonnet. Vi slår op i et leksikon, når vi søger et præcist svar på et præcist spørgsmål, eller når vi ønsker en første orientering indenfor et givet felt. Ved at bruge leksikonnet på denne måde, dvs ved ukritisk at konsultere det, og ved i tvivlstilfælde at referere til det som en slags universel facitliste, bidrager vi selv til at denne teksttype bevarer sin status som en troværdig vidensformidlende autoritet. Den specielle status som leksikonnet indtager i vores bevidsthed er således betinget dels af genrens autoritative diskurs dels af vores egen adfærd som "tekstforbrugere" eller tekstfortolkere.

Udgivelsesåret for GDEL er 1982, men værket indskriver sig i en række af ialt

fem leksika⁴⁶, hvoraf det første udkom i 1865-1876. Dette, at de enkelte udgaver bygger på de foregående, både på et overordnet ideologisk plan og i den konkrete udformning af artiklerne, er et andet typisk træk ved leksikongenren, hvis umiddelbare konsekvens er at et givet leksikon er historisk, politisk og kulturelt forankret i en tid, der er væsensforskellig fra værkets aktuelle kontekst. Relevansen af denne forankring afhænger naturligvis af indholdet i de enkelte leksikonartikler⁴⁷.

Faircloughs antagelse om at alle teksttyper - også de der leverer "nøgne kendsgerninger" - har et ideologisk indhold, fører naturligt frem til spørgsmålet om leksikonets rolle som politisk instrument. Selv om nogle fortidige og nutidige leksikonudgivere sikkert vil hævde at de har bestræbt sig på at give et sandfærdigt og nuanceret billede af den menneskelige civilisation, er det samtidig rimeligt at antage at et stort nationalt leksikon uvilkårligt vil have en ideologisk slagside, afspejlende en solidaritet med dets eget lands historiske og politiske valg, hvorved en del af objektiviteten går tabt. Det er disse overvejelser der ligger bag det tematiske valg af de to artikler: såvel Francophonie- som Commonwealthkonstruktionen bygger på relationerne mellem en tidligere kolonimagt og de nu uafhængige lande, hvilket kunne lægge op til en vis parallelisme i de to artiklers diskurs. Har leksikonnet derimod en ideologisk slagside, vil dette manifestere sig tekstuel, ud fra en antagelse om at visse sproglige udtryksformer har større ideologisk betydning end andre.

Nedenstående slutparagraf fra forordet til GDEL illustrerer at udgiveren er bevidst om objektivitetsproblemet, som han dog mener at have løst gennem en kompromissøgende tilgang:

- (c) Les auteurs de l'ouvrage n'ont pas la naïveté de s'affirmer "objectifs": ils se savent tributaires de leur époque et des idéologies qui la caractérisent, et ils doivent assumer les contradictions et les partis pris de leur temps; mais ils se sont efforcés, dans les choix qu'implique le dictionnaire et dans la formulation des textes qui le constituent, de respecter les convictions de chacun. Le GDEL, s'il est témoin de son temps, se refuse à n'être qu'un spectateur passif et veut œuvrer, par la diffusion des connaissances, **à une meilleure compréhension entre les**

⁴⁶Navnet Larousse, som har indgået i titlen på leksikonnet siden 2. udgaven, skyldes dets grundlægger Pierre Larousse (1817-1875). De fire leksika der er blevet udgivet før GDEL havde følgende titler: *Grand Dictionnaire universel* (15 bind., 1865-1876); *Nouveau Larousse illustré* (7 bind., 1896-1904); *Larousse du XXe siècle* (6 bind., 1928-1933); *Grand Larousse encyclopédique* (10 bind., 1960-1964).

⁴⁷Et relevant analyseperspektiv, som imidlertid ligger udenfor rammerne af denne artikel, ville være at undersøge hvilken historisk kontekst førsteudgaven af Larousse indskriver sig i. Hvad var Larousses motivation for at udgive et leksikon? En anden interessant synsvinkel ville være diakront at undersøge leksikonets fremstilling af francophoniebegrebet, herunder om den diskursive praksis har skiftet karakter i takt med at relationerne mellem Frankrig og de fransktalende lande har ændret sig.

hommes. (Min fremhævelse).

Den afsluttende sætning vidner om at udgiveren har ambitioner om ikke kun at formidle viden, men også om at spille en opdragende rolle, hvilket er et genrespecifikt træk⁴⁸.

2. ANALYSE PÅ TEKSTNIVEAU

2.1. Francophonie-artiklen

Francophonie-artiklen indledes med en definition af *la francophonie*, efterfulgt af tre afsnit, der hver på sin måde søger at indkredse dette begrebs betydningspotentiale.

Det første afsnit beskriver dels det franske sprogs udbredelse set i forhold til antallet af brugere dels de funktioner det franske sprog udfylder i forskellige sammenhænge. Det andet afsnit, som er artiklens mest omfangsrige, angiver på meget detaljeret vis det franske sprogs geografiske udbredelse⁴⁹.

Det tredje afsnit videreudvikler francophoniebegrebet, opregner fire af de til francophonien knyttede organisationer samt forudsiger francophoniens fremtidige rolle.

2.1.1. Ordvalg

Tekstens ene nøgleudtryk er *la langue française* som behæftes med en række mere eller mindre præcise prædikater:

- (d)
 - i) - **une des onze grandes langues du monde**;
 - ii) - **comme l'anglais, langue officielle et langue d'enseignement, voire langue administrative dans une trentaine d'États à travers monde**;

⁴⁸Cfr. *The New Encyclopedia Britannica* (Indgangsord: "Encyclopaedia", p. 780).: In the *Speculum majus* ("The Greater Mirror"); completed 1244, one of the most important of all encyclopedias, the French medieval scholar Vincent af Beauvais, maintained not only that his work should be perused but that the ideas it recorded should be taken to heart and imitated. Alluding to a secondary sense of the word *speculum* ("mirror"), he implied that his book showed the world what it is and what it should become. **This theme, that encyclopedia can contribute significantly to the improvement of mankind, recurs constantly throughout their long history.**

⁴⁹Detaljeringsniveauet afhænger af hvilke geografiske områder der refereres til. Tekstens er således temmelig sparsom i sine oplysninger om hvilke afrikanske lande der henhører under *la francophonie*, men yderst gavmild når det gælder referencer til fransktalende egne i Europa og Nord Amerika.

- iii) - une **langue internationale**, pratiquée comme **langue seconde** et comme **langue d'accès à la culture et à la modernité**;
- iv) - une **langue de travail**, en principe à égalité avec l'anglais, **de plusieurs institutions internationales** et notamment de celles qui relèvent de l'ONU.
- v) - ...des créoles apparentes au français sont les vernaculaires courants, parallèlement à **français standard** qui est la "**langue de culture**".

Der er her tale om hvad Fairclough kalder "overwording", i.e. det fænomen at "et betydningsområde" i dette tilfælde, *la langue française* leksikaliseres på mange forskellige måder. Flere af disse prædikater er mere eller mindre synonyme, f.eks er det ikke evident hvilken forskel der er mellem *une langue administrative*ⁱ og *une langue officielle*; et sprog der har status af *une langue de travail de plusieurs organisations internationales* kan naturligvis også betegnes som *une langue internationale* og *une langue seconde* er almindeligvis også *une langue d'enseignement*. Resultatet af denne overleksikalisering er en semantisk redundans, der, udover at reducere tekstens informative funktion, kan fortolkes som et forsøg på at konstruere en virkelighed i hvilken det franske sprog indtager en betydningsfuld plads.

Det er navnlig forekomsten af de stærkt valorisende udtryk *une des onze grandes langues du monde* og *langue d'accès à la culture et à la modernité* der indikerer at diskursen her mere har en promoverende end en informerende funktion.

En anden diskursiv pointe er, at det franske sprogs status som officielt sprog præsenteres forskelligt afhængig af hvilke(t) sprog det konkurrerer med. I de tilfælde hvor fransk har status af officielt sprog, men hvor befolkningens sprog er et andet, gør teksten brug af to forskellige diskursive strategier: enten nævnes dette andet sprog slet ikke, cfr. (2b), hvilket er den generelle tendens eller også anvendes termen "vernakulær", cfr. (2e), hvilket sker en enkelt gang, sideløbende med at det franske sprog fremstilles som et attraktivt, kulturelt højerestående sprog, hvorved opnås en tilsløring af de magtforhold, som brugen af flere sprog ofte er udtryk for⁵⁰.

⁵⁰Det er i denne forbindelse interessant at konstatere, at ordbogen *Le Petit Roberts* definition af "vernakulær" divergerer fra Unescos ved ikke at relatere udtrykket til politiske magtforhold, hvilket vidner om at **begrebsdefinitioner i sig selv er ideologidannende**:

Vernakulært sprog

langue parlée seulement à l'intérieur d'une communauté, (souvent restreinte, V. **Dialecte**). S'oppose à véhiculaire, *Le Petit Robert*.

'a language which is the mother tongue of a group which is socially or politically dominated by another group speaking a different language. We do not consider the language of a minority in one country as a vernacular if it is an official language in another country, *Unesco 1953: 46*.

Anvendelsen af det umiddelbart neutrale funktionsbeskrivende udtryk *langue administrative* kan ligeledes fortolkes som et forsøg på at maskere visse ideologiske aspekter af den virkelighed som denne term dækker over. En term som *langue administrative* er kun relevant, hvis det sprog der refereres til divergerer fra det sprog befolkningen taler; er dette ikke tilfældet vil termen *langue nationale*, der påfaldende nok slet ikke forekommer i teksten, være mere adækvat. De magtforhold, som *langue administrative* dækker over, kan udtrykkes eksplicit med udtryk som "magtsprog" eller "elitesprog". Men teksten er fuldstændig rensset for sådanne udtryk i sin beskrivelse af det franske sprogs rolle i de tidligere kolonier. Det nævnes iøvrigt slet ikke at det drejer sig om tidligere kolonier, *Afrique* nævnes i parentes, men ord som *colonie*, *Empire*, *domination*, der også konnoterer magtspændinger ses ikke anvendt.

Teksten søger således at maskere eller helt at undlade at beskrive spændingsforholdet mellem det franske sprog og lokalsprogene - og dermed mellem Frankrig og dets tidligere kolonier - i de områder hvor en sådan præcisering ville være relevant. Dette, at betegnelsen *langue officielle* anvendes om det franske sprog samtidig med at begrebet *langue nationale* ikke bruges om de konkurrerende sprog, er signifikant for det billede af virkeligheden teksten søger at opbygge. De to termer har ikke kun hver sit betydningspotential⁵¹, men også hver sine ideologiske undertoner:

- (e) "While the designation *national* tends to stand for past, present, or hoped for sociocultural authenticity in the ethnic realm (nationality being a broader level of integration growing out of coalescences between earlier and more localized ethnicities) the designation *official* tends to be associated primarily with current political-operational needs... The term *national language*... designates that language (or those languages) whose use is viewed as furthering sociocultural integration at the nationwide (hence 'national') level' (Fishman 1972: 215, citeret af Philipson, op cit.).

I Afrika, hvor ganske få nationalsprog har status af officielle sprog, refererer de to begreber til to forskellige sproglige virkeligheder. De officielle sprog, hvis fortsatte anvendelse typisk symboliserer en form for respekt overfor de fremmede europæiske sprog, selv om der reelt ofte i højere grad er tale om økonomisk og politisk afhængighed, beherskes af en begrænset elite. De afrikanske børn stifter således ikke bekendtskab med deres lands officielle sprog før skolealderen, hvilket i sig selv er problematisk for nationalbefolkningens forhold til disse sprog.

De nationale sprog er afrikanernes egne modersmål, dvs de sprog der indlæres som første sprog, og som er udtryk for den afrikanske kultur og tankegang. I leksikonartiklen negligeres såvel eksistensen som betydningen af disse sprog; de

⁵¹Se note 8 for Unesco's definition af *official language*. Samme organisation definerer *national language* som *the language of a political, social, and cultural entity*, Unesco 1953: 46, citeret af Philipson 1992: 40-41). Ét (eller flere) sprog kan naturligvis godt samtidig fungere som "officielt sprog" og som "nationalsprog".

tildeles en andenrangs position i forhold til det prestigefyldte franske sprog, der fremstilles som kulturens og modernitetens særlige medie⁵².

Når teksten refererer til den engelsk-amerikanske trussel er magtperspektivet anderledes eksplicit:

- (f)
- i) Dans l'océan indien, le français est parlé à la Réunion et, dans une assez large mesure, à l'île Maurice, ainsi que dans d'autres îles **où la domination britannique n'a pas extirpé⁵³ les créoles français**
 - ii) S'il est vrai qu'on constate depuis quelques décennies un déniabte tassement des positions du français, **il reste que la francophonie est une perspective d'avenir, faisant contrepoids à l'hégémonie croissante de l'anglo-américain.**

En vigtig pointe er her at teksten, parallelt med brugen af udtryk som *le français* og *la francophonie*, gør brug af så stærke - ikke sprog-relaterede - magtudtryk som *la domination britannique* og *l'hégémonie croissante de l'anglo-américain*, i stedet for at referere til *l'anglais*, *les pays anglophones* eller *la langue américaine*. Magtspændingerne udtrykkes eksplicit ikke kun i valget af substantiver (*domination*, *hégémonie*) men også i valget af verber (*extirpé*, *faisant contrepoids*), hvilket foranlediger en vis skepsis overfor tekstens neutralt informative hensigter og peger på at diskursen her arbejder i ideologiformidlingens tjeneste.

Teksten understreger imidlertid også det franske sprogs teoretisk parallelle status i forhold til engelsk i international sammenhæng (2b) og (2d) - udtrykket *en principe* vidner her om at de to sprog reelt ikke har den samme anvendelsesgrad.

Tekstens andet nøgleord er *la francophonie*, og en af tekstens pointer er, at dette begreb er mere end bare en fællesbetegnelse for de mennesker der taler fransk⁵⁴.

Teksten giver fire bud på francophoniebegrebets betydningspotentiale:

(g)

⁵²Se Bokamba (1991) for en historisk gennemgang og en interessant analyse af sprogpolitikken i de tidligere franske kolonier i Afrika. Bokamba

⁵³**extirper**: *Littér.* Arracher (*fig.*), faire disparaître complètement. V. **Détruire**. **Extirper** les abus, les vices. "Ce n'est pas par des lois somptuaires qu'on vient à bout d'**extirper** le luxe: c'est du fond des coeurs qu'il faut l'arracher" (Rousseau).

⁵⁴I følge Alain Kimmel (1992) er det den franske geograf, Onésime Reclus (1837-1916), der har opfundet ordet *francophonie*:

À ses yeux, ce terme désignait en même temps les "populations" parlant français et "l'ensemble des territoires" où l'on utilisait la langue française.

- i) Ensemble des pays et des locuteurs francophones;
- ii) La francophonie désigne d'abord l'ensemble des régions où se trouvent rassemblés des populations ayant le français comme langue maternelle.
- iii) Plus largement, la francophonie, c'est tout l'ensemble d'individus et de groupes qui, dans de très nombreux pays, utilisent le français comme véhicule de communication internationale.
- iv) À la limite, c'est aussi un état d'esprit et un sentiment d'appartenance, un mouvement auquel est attaché le nom d'un L.S. Senghor, et un engagement en faveur de la langue française comme "espace linguistique commun pour la rencontre des hommes et des cultures".

Disse fire definitioner udgør en slags semantisk hierarki, hvilket er illustreret i (8):

(h)

3a. er både bredere og mere upræcis end definitionen i 3b, hvilket skyldes en uklarhed i betydningen af udtrykket *locuteurs francophones*, der ikke er det samme som en *locuteur natif*, idet førstnævnte ikke behøver at have fransk som modersmål⁵⁵. Spørgsmålet er så hvor godt man skal beherske det franske sprog for at kunne betegnes som en *locuteur francophone*? Det er nærliggende at antage at teksten bevidst spiller på denne uklarhed, med det formål at så mange potentielle *locuteurs francophones* som muligt skal kunne identificere sig med og føle sig som en del af Francophoniekonstruktionen.

I 3c udvides begrebet til at dække alle de individer og grupper, der bruger fransk som internationalt kommunikationsmiddel.

Disse tre definitioner, der relaterer francophoniebegrebet til en vis sproglig beherskelse, til det franske sprogs anvendelse i international sammenhæng og til det franske sprogs befolkningsmæssige og geografiske udbredelse er resultatet af en kobling mellem det franske sprogs objektive og subjektive status. Definitionerne er faktisk orienteret, forstået på den måde, at de er baseret på verificerbare kriterier.

Det faktuelle islæt er langt sværere at få øje på i den sidste definition. Ved at bruge udtrykket *À la limite*⁵⁶, og ved at omgive den sidste karakteristik af francophoniebegrebet med anførselstegn, signalerer forfatteren iøvrigt eksplicit at han er ved at bevæge sig væk fra en faktisk verificerbar tilgang til emnet. Francophoniebegrebet defineres nu 1) som *un état d'esprit* og *un sentiment d'appartenance* og relateres således hverken til bestemte geografiske områder eller befolkningsgrupper, 2) som *un mouvement* og en dertil knyttet person, L.S. Senghor og 3) som en aktivitet, i form af *un engagement* i promovningen af det franske sprog som et fælles sprogligt rum for mødet mellem mennesker og kulturer.

Denne passage rummer flere elementer der indikerer at diskursens primære funktion ikke er at informere men sprogligt at konstituere et 'objekt' der ikke har

⁵⁵**Locuteur.** Personne qui emploie effectivement le langage, qui parle. Cf. Sujet parlant (opposé à auditeur). *Le Petit Robert*.

Francophone. Qui parle habituellement le français, au moins dans certaines circonstances de la communication, soit come langue maternelle, soit comme langue seconde, soit *Africains francophones*. (En parlant d'un groupe, d'une région). Dans lequel le français est pratiqué en tant que langue maternelle, officielle ou véhiculaire (même si les individus ne parlent pas tous le français). *Le Maghreb francophone. La partie francophone de Montréal. Le Petit Robert*.

⁵⁶**à la limite:** si on se place en pensée au point vers lequel tend une progression sans l'atteindre jamais, *Le Petit Robert*.

reference til virkeligheden, cfr. Faircloughcitaterne i (1).

Ved at beskrive francophonien dels som en sindstilstand og en tilhørsfølelse dels som et særligt rum for mødet mellem mennesker og kulturer, tildeles det franske sprog en ganske særlig rolle, som udmærker det frem for alle andre sprog: det franske sprog formår - man fristes næsten til at sige på samme måde som musikken, der også er et universelt kommunikationsmiddel - at binde mennesker sammen på tværs af nationale, politiske og kulturelle skel. Teksten konkretiserer derimod ikke på hvilken måde disse stemninger kommer til udtryk. Den refererer ganske vist til en bevægelse og en dertil knyttet L.S. Senghor, men diskursen afslører at denne henvisning ikke er af informativ karakter: L.S. Senghor optræder som et substantiv - *un Senghor* - hvorved denne kommer til at fremstå som en person med særlige - af læseren kendte - egenskaber, cfr. nedenstående konstruede eksempler:

- (i) i) Frankrig har brug for Chirac
- ii) Frankrig har brug for en Chirac

Pointen er at (9a) giver mening, blot læseren ved hvem Chirac er, hvorimod (9b) kun giver mening, hvis læseren ved hvilke egenskaber der implicit refereres til ved at sige "en Chirac", (det kunne være: en "stærk" mand der står fast ved sine beslutninger).

På samme måde giver sætningen hvori *un Senghor* optræder kun mening for de læsere der i forvejen ved, ikke kun hvem denne Senghor er, men også hvilke egenskaber han besidder⁵⁷. Denne indforståethed med læseren, som forfatteren her giver udtryk for, antyder at hans intention i dette tilfælde ikke primært er at viderebringe information, men derimod at skabe et nyt kontekstuaafhængigt betydningspotentiale for francophoniebegrebet, hvilket sker ved at lade det referere til et imaginært fællesskab, der går på tværs af politiske, nationale og kulturelle skel.

Dette studie i tekstens ordvalg - og ord**fr**valg - i beskrivelsen af det franske sprog og francophoniebegrebet har afsløret elementer af semantisk redondans og upræcision, der kan fortolkes som et forsøg på at udnytte sprogets muligheder for at fungere som et virkelighedskonstituerende medie. Vi har ydermere kunnet konstatere at tekstens ordvalg varierer afhængig af hvilke sprogkonstellationer den beskriver. Når referencen er til fransk versus lokale/nationale sprog fremstilles førstnævnte som et attraktivt og prestigefyldt sprog uden omtale af de potentielle magtspændinger (påtvungen) brug af et fremmedsprog kan være udtryk for og

⁵⁷Léopold Sédar Senghor (1906- ??) var Senegals præsident fra 1963, året hvor landet opnåede national uafhængighed, og til 1980. Senghor har været én af fortalere for dannelsen af en Francophonie-konstruktion, der skulle være "un Commonwealth à la française". Sideløbende med sin statslige karriere, har Senghor udgivet en række poetiske, litterære og politiske skrifter affattet på fransk. Senghor har siden 1983 været medlem af det Franske Akademi.

årsag til. Når sammenligningen derimod vedrører fransk versus engelsk/amerikansk, fokuserer teksten på det forhold at sproglig dominans er et symbolsk udtryk for magt, og den fremstiller det franske sprog som det element der kan redde menneskeheden mod det engelske sprogs stigende udbredelse.

2.1.2. Grammatik

Det er ikke kun det leksikalske valg der er afgørende for en teksts værdigrundlag. I dette afsnit vil jeg fremhæve nogle grammatiske træk som kendetegner teksten og som vidner om dens underliggende ideologi. Det drejer sig navnlig om brugen af tempora og om aktørforhold.

Jeg har tidligere påpeget at leksikonartiklernes udprægede brug af konstative udsagn, cfr. eksemplerne i (1), har den fortolkningsmæssige virkning, at teksterne kommer til at fremstå som **autoritative**. Denne virkning forstærkes af den udbredte brug af præsens.

Afhængig af sætningens semantiske og syntaktiske karakteristika, kan en sætning i præsens fortolkes som en beskrivelse af:

(j)

i) **Nutidige handlinger:**

Qu'est-ce que tu fais?

Je bois un verre de vin

ii) **Iterative handlinger:**

Je bois du vin tous les jours.

iii) **Fænomener der anses for at være gældende til enhver tid:**

Les Français sont galants.

La terre est ronde.

Præsensformen kan desuden bruges om fortidige handlinger, det er den såkaldte historisk præsens, som Commonwealth-teksten gør brug af:

iv) **En 1947, l'Empire des Indes se disloque.**

Generelt optræder tekstens præsensformer uden angivelse af temporale forhold, hvilket favoriserer en fortolkning af de pågældende udsagn som refererende til atemporelle, i.e. til enhver tid gældende fænomener. Dette gælder således samtlige præsensformer i artiklens indledende afsnit:

(k) Avec ses quelque 100 millions de locuteurs natifs, le français **est** l'une des 11 grandes langues du monde. Comme l'anglais, il **est** langue officielle et langue d'enseignement, voire langue administrative dans une trentaine d'États à travers le monde (principalement en Afrique), ce qui **représente** en total excédent sans doute largement les 200 millions d'utilisateurs. En outre, **c'est** une langue internationale, pratiquée comme langue seconde et comme langue d'accès à la culture et à la modernité. Il **est** enfin une langue de travail, en principe à égalité avec l'anglais de plusieurs institutions internationales, notamment de celles qui relèvent de l'ONU.

I sin beskrivelse af det franske sprogs funktioner, kvaliteter og udbredelsesgrad,

har teksten en høj frekvens af prædikative konstruktioner, af samme type som *La terre est ronde* eksemplet i (9c)⁵⁸, bygget op om statiske, betydnings svage verber, der ligeledes inviterer til en fortolkning af tekstens udsagn som evigtgyldige sandheder.

Et andet teksts specifikt træk er dens **uensartede angivelser af aktørforhold**. Eksemplerne i (12) illustrer tilfælde hvor teksten er mangelfuld og/eller upræcis i sine referencer til aktører:

- (1)
- i) aux États-Unis, il subsiste en Louisiane une communauté francophone (les Cajuns), qu'un **récent réveil** préservera peut-être de l'**assimilation linguistique** dont elle est menacée.
 - ii) Aussi **la francophonie s'est-elle donné** des moyens comme l'Alliance française et des institutions internationales telles que l'Agence de coopération culturelle et technique, fondée à Niamey en 1970, l'A.U.P.E.F. (Association des universités partiellement ou entièrement de langue française), la Biennale de la langue française etc.
 - iii) Si **la présence française** n'est plus que résiduelle en Inde, **la francophonie** conserve de fortes positions en Indochine et surtout dans le monde arabe, avec principalement le Maghreb, mais aussi avec le Liban et certaines communautés francophones, comme celle d'Égypte. Il reste que c'est surtout en Afrique noire, ainsi qu'à Madagascar, que **se joue une partie décisive** pour la langue française.
 - iv) S'il est vrai qu'on constate depuis quelques décennies **un indéniable tassement des positions du français**, il reste que la francophonie est une perspective d'avenir, faisant contrepois à l'hégémonie croissante de l'anglo-américain.

I (12a) et det således mindre klart hvad udtrykkene *récent réveil* og *assimilation linguistique* dækker over, og dermed heller ikke hvilke kræfter og interesser der er på spil i de konkurrerende sprogsamfund.

I den refleksive konstruktion i (12b) fungerer *la francophonie* både som subjekt og som indirekte objekt og udfylder dermed en dobbelt aktørrolle: som den der har skabt sine egne institutioner og som desuden har interesse i at de eksisterer. Men hvad eller hvem refererer *la francophonie* egentlig til i denne forbindelse? Hvem har f.eks. taget initiativ til oprettelsen af *l'Agence de coopération culturelle et technique des pays francophones*? Er det den franske regering eller en sammenslutning af flere fransktalende lande, og i givet fald hvilke?

(12c), der beskriver det franske sprogs tilbagegang, konsolidering og fremtidig rolle i forskellige geografiske egne, er ligeledes vag i sin angivelse af aktørforhold. Oplysningerne om at *la présence française n'est plus que résiduelle en Inde* og at *la francophonie conserve de fortes positions en Indochine....* bidrager ikke til at give et klart billede af hvilken reel status og/eller funktion det franske sprog har i disse områder, ligesom der heller ikke gives noget bud på, hvilke faktorer der er eller har været ansvarlige for udviklingen i det franske sprogs popularitet. Den agensløse passivkonstruktion *Il reste que c'est surtout en Afrique noire, ainsi qu'à Madagascar, que se joue une partie décisive pour la*

⁵⁸Af de godt 30 verber, der forekommer i teksten, er mere end en tredjedel forekomster af *être*.

langue française er ligeledes en måde at undgå præcis reference til hvilke aktører der hentydes til som forsvarere af det franske sprogs sag.

Nominalsyntaxme-konstruktionen i (12d) *S'il est vrai qu'on constate depuis quelques décennies un indéniable tassement des positions du français*, hvor agensfunktionen ligeledes er uudtrykt, bidrager til den samme agenssløring som i (12c).

Den fortolkningsmæssige konsekvens af den manglende angivelse af aktørforhold er at Francophoniekonstruktionen kommer til at fremstå som et apolitisk fænomen. Opskriften er enkel: uden reference til aktører, ingen beskrivelse af kausalitet eller tillægelse af ansvar. Teksten efterlader det indtryk at Francophoniekonstruktionens eksistens og berettigelse er hævet over almene politiske interesser.

De to eksempler i (13), som er blevet omtalt tidligere i forbindelse med analysen af ordvalg, illustrerer hvordan teksten i enkelte tilfælde er anderledes direkte i sine aktørreferencer:

(m)

- i) Dans l'océan indien, le français est parlé à la Réunion et, dans une assez large mesure, à l'île Maurice, ainsi que dans d'autres îles où **la domination britannique** n'a pas extirpé les créoles français.
- ii) ...il reste que la francophonie est une perspective d'avenir, faisant contrepoids à **l'hégémonie croissante de l'anglo-américain**.

I (13a) udpeges en klar syndebuk *la domination britannique* som ansvarlig for de franske lokaldialekters udryddelse. Som tidligere nævnt, beskriver teksten ikke en lige kamp mellem to konkurrerende sprog, cfr. den manglende reference til det engelske sprog, men derimod et (konstrueret) verdensbillede hvor det franske sprog i visse egne er blevet udslettet og stadig trues med udslettelse som følge af britisk magtudøvelse.

Samme diskursive strategi ses anvendt i (13b), hvor magtaspektet forstærkes, idet der nu ikke refereres til den britiske men til den anglo-amerikanske magttrussel.

Brugen af *si*-sætninger i (12c) og (12d), er interessant og sandsynligvis velovervejet fra tekstforfatterens side. *Si*-sætninger anvendes normalt om hypotetiske forhold⁵⁹, men kan også betegne noget rent faktisk, hvorved *si* får betydningen *selv om*: *Si je cours mal, je cours vite* (Cayrol, Corps 110). Fransk Grammatik: 24. Sætninger indledt med *si* i betydningen *selv om* har det særtræk at deres indhold præsenteres som en præsupposition, dvs som kendt eller taget for givet af læseren. Præsentationen af kendsgerninger sprogligt forklædt som præsuppositioner er en måde at nedtone et udsagns informationsværdi på. Både i (12c) og i (12d) refererer *si*-sætningerne til det franske sprogs dalende indflydelse,

⁵⁹Se *Fransk Grammatik* af Pedersen et alii (1980, '166).

en oplysning der i denne syntaktiske konstruktion ikke kun får mindre vægt, men også kommer til at stå i skyggen af indholdet i de efterfølgende hovedsætninger, der pointerer det franske sprogs stadige indflydelse og fremtidige muligheder.

I dette afsnit har jeg peget på en række sproglige karakteristika, der er typiske for Francophonieteksten og som influerer på fortolkningen og dermed på det billede af virkeligheden som teksten søger at etablere.

Den overvejende brug af betydningsvage og statiske verber i præsens uden temporale præciseringer får tekstens udsagn til at fremstå som beskrivende forhold der anses for at være gældende til enhver tid. Dette tekstuelle træk kombineret med den manglende angivelse af aktører bevirker at *la francophonie* fremstilles som et atemporelt, akontekstuelt og apolitisk fænomen, hvis eksistens er hævet over - og således ikke relateres til den verdenspolitiske udvikling. Det apolitiske islæt gælder imidlertid kun beskrivelsen af forholdet til de francophone lande. Når talen er om den britiske magtfaktor skifter diskursen karakter, både hvad angår det semantiske valg af verber og disses tempora og med hensyn til fremstillingen af årsagssammenhænge.

Denne fokusering på visse af tekstens grammatiske strukturer bekræfter således det resultat som analysen af ordvalget gav anledning til: teksten gør brug af to forskellige diskursive strategier afhængig af hvilken kontekst det franske sprog ses i forhold til.

2.3. Kohæsion

Fairclough anvender termen "kohæsion" som betegnelse for en analyse der, ud fra en undersøgelse af sammenhængsskabende elementer i en tekst, tager sigte på at afdække dens argumentationsstruktur, dvs dens måde at formidle sit budskab på. Francophonie-teksten er ikke eksplicit argumenterende, forstået på den måde at brug af entydige markører af årsagssammenhænge (*comme, puisque, car, parce que, c'est la raison pour laquelle, ce fait explique pourquoi...*) ikke forekommer.

Teksten har en udpræget grad af leksikalsk kohæsion; dens nøgleudtryk er naturligt nok *la langue française*, som tekstens to første afsnit tematiserer over gennem en beskrivelse af dets

objektive status: 100 millions de locuteurs natifs,
200 millions d'utilisateurs

subjektive status: langue officielle d'une trentaine
d'États, langue internationale, langue administrative, langue seconde etc.

geografiske udbredelse: la France, une partie de la Belgique, de la Suisse, Romande, du
Luxembourg, du Val d'Aoste et des Vallées Vaudoises en Italie, etc, etc.

Denne tematisering udgør tekstens argumentationsstruktur og hjælper således læseren til at acceptere den ene af tekstens centrale, men måske ikke umiddelbart indlysende, pointer: at det franske sprog formår at knytte mennesker sammen på tværs af geografiske, politiske, nationale og kulturelle skel, cfr. den fjerde

dimension i francophoniebegrebets betydningspotentialer.

Den logik, der etableres, synes at være følgende: når nu det franske sprog tales af mere end 200 millioner mennesker, når nu det franske sprog anvendes i så mange forskelligartede funktioner og sammenhænge, når nu det franske sprog har så stor en geografisk udbredelse, er det fordi dette sprog har nogle helt særlige egenskaber.

Tekstens anden hovedpointe i følge hvilken *la francophonie est une perspective d'avenir, faisant contrepoids à l'hégémonie croissante de l'anglo-américain* falder også naturligt ind i tekstens tematiserede argumentationsstruktur. Teksten refererer til det engelske sprog dels ved at pointere at det franske sprog teoretisk har samme status:

(n)

- i) **Comme l'anglais**, il (=le français) est langue officielle et langue d'enseignement, voire langue administrative dans une trentaine d'États à travers le monde...
- ii) Il (=le français) est enfin une langue de travail, **en principe à égalité avec l'anglais** de plusieurs institutions internationales, notamment de celles qui relèvent de l'ONU.

dels ved at udpege *la domination britannique* som ansvarlig for det franske sprogs delvise udslettelse. Logikken synes at være følgende: når nu fransk og engelsk i princippet har samme status på internationalt plan, når det alligevel synes som om det engelske sprog vinder stadig større indflydelse på bekostning af fransk, er det naturligt at det franske sprog, der udmærker sig ved nogle helt specielle egenskaber, cfr. tekstens første pointe, indtager rollen som en kvalificeret modkandidat til den voksende engelsk-amerikanske hegemoni.

2.2. Commonwealth-artiklen

I dette afsnit vil jeg kort fremhæve nogle sproglige træk ved Commonwealth-teksten, som er interessante ud fra et komparativt synspunkt.

Commonwealth-teksten er på flere punkter væsensforskellig fra Francophonie-teksten. Central for fremstillingen er det faktum at Commonwealth-konstruktionen er en udløber af det britiske koloni-empirium, hvilket præciseres i artiklens første sætning:

- (o) Commonwealth of Nations
ensemble des États et territoires **issus de l'Empire britannique** et reconnaissant entre eux une certaine solidarité, désormais plus morale que juridique.

Commonwealth-artiklen divergerer fra Francophonie-artiklen på mindst fire væsentlige punkter:

(p)

- i) den nævner ikke det engelske sprog som en for Commonwealth-konstruktionens eksistens væsentlig faktor, hvorimod det franske sprog angives som det absolut bærende element i Francophonie-konstruktionen:
- ii) den er kronologisk i sin tilgang; Commonwealth-konstruktionens opståen og udvikling sættes

således ind i en historisk kontekst og beskrives som del af en længere proces, hvorimod Francophoniartiklen har en atemporel tilgang;

- iii) den fokuserer på at Commonwealth-konstruktionen afspejler et magtforhold mellem den tidligere kolonimagt og de nu selvstændige stater, et aspekt der ikke behandles i Francophonie-artiklen.
- iv) den understreger de implicerede staters voksende uafhængighedstrang, og relaterer den til den verdenspolitiske udvikling, et aspekt der heller ikke forekommer i Francophonie-artiklen:
- v) Entre 1867 et 1908, **les possessions britanniques** où la population blanche **domine** (...) reçoivent, avec le statut de dominion, **une large autonomie**.
- vi) La Première Guerre mondiale accélère cette évolution.
Lors des négociation de paix de 1918-1920, **la complète souveraineté** des dominions est implicitement reconnue.
- vii) La Seconde Guerre mondiale fait disparaître les dernières survivances de **l'ancien système impérial** et, à partir de 1945, **le mouvement d'accession à l'indépendance s'amplifie** et se traduit par la suppression du mot "britannique" dans le titre officiel du Commonwealth.

Et af de spørgsmål der rejser sig, og som der ikke kan gives noget entydigt svar på ud fra nærværende analyse, er i hvor høj grad disse tekstuelle forskelligheder kan relateres til reelle forskelle mellem Commonwealth- og Francophonie-konstruktionen, eller i hvor høj grad de er udtryk for at sproget er blevet anvendt, **ikke** med en refererende, men med en virkelighedskonstituerende funktion, og således snarere afspejler GDELS ideologiske slagside.

Nærværende analyse af to leksikonartikler i GDEL har tydeliggjort hvorledes sproget, i en genre hvor det traditionelt opfattes som værende objektivt refererende, fungerer som et ideologisk virkningsfuldt instrument. Analysen af Francophonietekstens leksikalske og grammatiske valg - og ikke mindst fravalg - samt af dens kohætion, dvs dens indre logik, har afsløret at disse elementer arbejder i samme sags tjeneste; en for Frankrig fordelagtig fremstilling af *la francophonie*. Sammenligningen med Commonwealth-teksten vidner om at Francophonie-tekstens diskurs ikke er udtryk for et genrespecifikt træk.

3. SOCIAL PRAKSIS

I dette afsnit vil jeg på baggrund af resultaterne i tekstanalysen skitsere nogle ikke-sproglige problemfelter som det vil være nærliggende at undersøge med henblik på at opnå en større forståelse for Francophonie-konstruktionens raison-d'être.

Et markant træk ved Francophonie-teksten er det ensidige magtperspektiv den anlægger. Teksten opererer med hvad man kan kalde et eksternt magtperspektiv, nemlig det forhold at der eksisterer et spændingsforhold mellem *la francophonie* og den engelsksprogede verden, som har resulteret i at det engelske sprog, på bekostning af det franske, har opnået og stadig opnår større status, såvel objektiv som subjektiv, og at dette indvirker på den internationale magtfordeling. Teksten fremstiller således sproglig dominering som et udtryk for symbolsk magt, når den refererer forholdet mellem den francophone og den anglophone verden.

Francophoniekonstruktionen fremstilles derimod som en internt ikke-konfliktuel størrelse, i hvilken det franske sprog udelukkende fungerer som en samlende ikke-magtrelateret faktor. Tekstens manglende beskrivelse af magtspændinger internt i Francophonie-konstruktionen, dels på internationalt plan, dvs. hvad angår relationerne mellem Frankrig og de i francophonie-konstruktionen deltagende lande, dels på nationalt plan, dvs. indenfor de enkelte lande, lægger op til en belysning af hvilke og hvis interesser der tilgodeses via Francophonie-konstruktionen.

Den hypotese, der ligger klar til afprøvning er således, i hvor høj grad det harmonifylde billede som teksten søger at opbygge af Francophonie-konstruktionen som rammen om et kulturelt og menneskeligt fællesskab, er en diskursivt skabt konstruktion, der tjener som alibi for en underliggende politisk dagsorden, og således ikke svarer til den oplevelse forskellige aktører har af virkeligheden.

Den diskursanalytiske gennemgang af Francophonie-teksten har anskueliggjort at *la francophonie* i GDEL fremstilles som et atemporelt, apolitisk og kontekstuaafhængigt fænomen. I teksten skæres alle fransktalende lande og landområder over én kam, uanset deres historiske udvikling, deres aktuelle politiske, økonomiske og sociale situation, og deres tidligere og nuværende relationer til Frankrig, alt sammen forhold der slet ikke refereres til. En afdækning af om der ligger andre motiver bag Francophonie-konstruktionens eksistens end ønsket om at skabe et fælles sprogligt rum, kræver at denne anskues som et **kontekstafhængigt** fænomen, gennem en inddragelse og undersøgelse af problemer, som teksten ikke omtaler, herunder Hvilke historiske begivenheder der ligger til grund for eksistensen af de fransktalende lande? Hvilken historisk kontekst dannelsen af francophoniebegrebet og de dertil knyttede institutioner indskriver sig i? Hvilke konkrete handlinger det institutionaliserede francophoniesamarbejde har udmøntet sig i? Hvilke lande der deltager i dette samarbejde og med hvilke formål?

Referencer:

Bokamba, Eyamba G. 1991. "French Colonial Language Policies in Africa and thier Legaices" in David F. Marchall (ed) *Language Planning, vol III*. Amsterdam: Benjamins.

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press

Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.

Keller, G.D. 1983. "What can language planners learn from the Hispanic experience with corpus planning in the United States? In J. Cobarruias and J.A. Fishman (eds) *Progress in Language Planning: International Perspectives 253-65*, Contributions to the Sociology of Language 31. Berlin: Mouton de Gruyter.

Kimmel, Alain. 1992. *Vous avez dit France?* Paris: Hachette.

Krause, Hans, Lis Novak, Dorte Salskov-Iversen, Charlotte Werther (forthcoming): "Diskurs og sociale forandringsprocesser", IKL, Working Paper.

Labrie, Normand. 1993. *La construction linguistique de la Communauté Européenne*. Paris: Honoré Champion Éditeur.

Lundqvist, Lita. 1990. *L'analyse textuelle*. København: Akademisk Forlag.

The New Encyclopedia Britannica in 30 Volumes, London: Hemingway, Publisher 1973-74

Pedersen, John et alii. 1980. *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag

Le Petit Robert 1, Dictionnaire alphabétique et analogique de la Langue Française (1988), rédaction dirigée par A-Rey et J. Rey-Debove, Paris: Le Robert.

Philipson, Robert. 1992. *Linguistic Imperialism*, Oxford: Oxford University Press.

Ruiz, Richard. 1990. "Official Languages and Language Planning" in Karen L. Adams and Daniel T. Brink (eds) *Perspectives on Official English. The Campaign for English as the Official Language of the USA*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Salskov-Iversen, Dorte (forthcoming). "Det kommunale selvstyre i Storbritannien: et diskursanalytisk perspektiv på reformer og reaktioner - the case of York".

Unesco. 1953. *The Use of the Vernacular Languages in Education*. Paris: Unesco.

Katrin Erna Hjort

Øst, Vest, Hjemme bedst!

Tre analyser af kommunikationen mellem Øst- og Vesteuropa i årene efter Murens fald.

0.1 Information, diskurs, univers:

Denne artikel rummer analyser af tre eksempler på den interkulturelle kommunikationsproces mellem Øst- og Vesteuropa i årene efter Murens fald og Sovjetunionens sammenbrud.

Intentionen bag disse analyser er dobbelt. Dels er hensigten at præsentere og illustrere nogle af de kulturelt funderede problemstillinger, der blev aktuelle, da den afbrudte dialog mellem den østlige og den vestlige del af den europæiske kultur blev genoptaget omkring 1990. Dels er hensigten at demonstrere, hvordan netop tekstanalyse kan være et værdifuldt redskab til kulturanalyse, dvs. en væsentlig metode til frembringelse af større viden om egen og andres kultur. Herunder om konsekvenserne ved mødet mellem kulturer. De tre tekster vil derfor ikke kun blive læst med henblik på at udtrække de faktuelle **informationer**, f.eks. om aktuelle politiske spørgsmål, som teksterne indeholder. Interessen vil især samle sig om at beskrive de forskellige **diskurser**, de forskellige måder at diskutere og argumentere på, som teksterne rummer, samt de forskellige mentale **universer**, som teksterne giver udtryk for. Fokus vil altså være fortolknings- og forståelsesmønstre, værdier og verdensbilleder i teksterne.

De tre tekster er valgt, fordi de på eksemplarisk vis udtrykker, hvordan mødet mellem Øst- og Vesteuropa efter planøkonomiernes sammenbrud ikke kun var et møde mellem mennesker med forskellig politisk og økonomisk baggrund, men også et møde mellem forskellige **retoriske traditioner**, - dvs. mellem forskellige måder at henvende sig til en (politisk) offentlighed på - med rødder i forskellen mellem de økonomiske systemer i henholdsvis de østlige, kommunistisk styrede planøkonomier og de vestlige, markedsbaserede, parlamentariske demokratier. Derfor illustrerer teksterne også centrale konfliktpunkter i kulturmødet mellem de to halvdele af "Det europæiske Hus".

Ved en tekstanalyse ses en tekst ikke kun som kilde til **informationer** på det faktuelle plan. Teksten ses også på det sprogligt plan som en del af en **diskurs** eller retorisk tradition - en bestemt måde at tale på -, og på det mentale plan som udtryk for et **univers** - en bestemt måde at tænke på. Det interessante er altså ikke kun, **hvad** teksten handler om, men også **hvordan** teksten taler og tænker? Tekstanalyse beskæftiger sig således med, hvordan teksten begrebsliggør eller konceptualiserer sit genstandsområde. Eller sagt mere konkret: Tekstanalyse handler om at undersøge, hvordan mennesker opfatter tingene, ved at undersøge, hvordan de sætter ord på tingene, når de skal formulere sig i en bestemt offentlighed/i forhold til en bestemt målgruppe.⁶⁰

0.2 Tematik og position:

Alle de tre tekster, der analyseres her, stammer fra danske dagblade i perioden 93-94, og indholdsmæssigt samler de sig om en fælles **tematik**, nemlig de problemer, der knytter sig til dansk politik i forhold til Østeuropa og østeuropæerne. Den første artikel er hentet fra dagbladet Information (28.12.93) og omhandler et dansk indenrigspolitisk spørgsmål, nemlig vilkårene for de herværende flygtninge fra eks-Jugoslavien. Den anden artikel stammer også fra Information (25.10.93) og omhandler et dansk udenrigspolitisk spørgsmål, nemlig Danmarks stilling til det polske ønske om at indgå i NATO's forsvarssamarbejde. Den tredje artikel er hentet fra Politiken (24.7.94). Der er tale om et læserbrev, hvor en herboende russer stiller spørgsmålstejn ved dansk kultur- og uddannelsespolitik i forhold til den tidligere Østblok.

De tre artikler rummer således forskellige **positioner**, dvs. forskellige synsvinkler eller perspektiver i og på Øst-Vest dialogen:

- **I den første artikel** er der repræsenteret tre positioner, en østeuropæisk og to danske. Artiklen er af den danske journalist Niels Rohleder (NR) redigeret som en dialog mellem på den ene side Lamija Tanovic, leder af Bosnien-Hercegovinas Informationskontor i København og på den anden side indenrigsminister Birte Weiss. De debaterer flygtningenes situation i Danmark og specielt undervisningen af flygtningebørnene i lejrene. Så her er altså tale om en konfrontation mellem henholdsvis en østeuropæisk og en dansk position, redigeret i et dansk perspektiv. Dvs. set fra en dansk synsvinkel.

⁶⁰. Her trækkes på den hermeneutiske, tekstfortolkende tradition, der i Danmark bl.a. er blevet repræsenteret af professor Aage Henriksen, Københavns Universitet. Traditionen er inden for de sidste 25 år blevet brudt/suppleret af 70er ideologikritikkens ambition om at se teksten i sin amfundsmæssige sammenhæng og udbygget via 80ernes psykoanalytisk funderede bidrag til tekstanalysen, som den f.eks. er blevet bedrevet af Poul Behrendt, også Københavns Universitet. Berendt, Poul (1985): "Bissen og Dullen", Kbh. Gyldendal

- **Den anden artikel**, der omhandler den danske forsvarsminister Hans Hækkerups besøg i Warszawa i forbindelse med de forhandlinger, der blev til forsvarsalliancen "Partnerskab for Fred", rummer to - eller på mere indirekte vis - tre positioner. Den ene position er Hans Hækkerups, der interviewes af journalisten Jørgen Dragsdahl (JD) i flyet på vej fra Warszawa til et NATO-møde i Travemünde. Den anden position er Jørgen Dragsdals danske position som den journalist, der til dels formulerer og helt redigerer artiklen. Den tredje position, den polske kommer kun indirekte frem, i med at Jørgen Dragsdal i interviewet med Hans Hækkerup påtager sig rollen som talerør for Hækkerups polske forhandlingspartnere. Dvs. at han konfronterer Hans Hækkerup med de meninger og holdninger, der er kommet til udtryk fra polsk side under forhandlingerne, sådan som **han** har forstået dem.

- **Den tredje artikel** er som nævnt et læserbrev skrevet af russeren Ivan Bergovoj, der på det tidspunkt, hvor brevet skrives, har boet i Danmark i 2 1/2 år. Her er således som udgangspunkt kun repræsenteret een position, Ivan Bergovoj's russiske eller østeuropæiske syn på danskere og dansk kultur. Den danske synsvinkel repræsenteres imidlertid indirekte, i og med at Bergovich markerer sin opposition til eller polemik mod, hvad **han** oplever som det danske syn på den tidligere Østblok. Bergovoj's artikel kan derfor læses som et svar på de to foregående artikler, hvor den danske synsvinkel - qua den danske journalist - i større eller mindre omfang får "det sidste ord". Hvad den nærmere tekstanalyse vil vise.

Samlet kan de tre artikler læses som hver deres indlæg i en Øst-Vest dialog, der tematiserer Danmarks forhold til østeuropæerne.

Valget af **tematisering** i en tekst betyder, at forfatteren så at sige sætter dagsordenen for, hvad der skal tales om - og dermed også, hvad der **ikke** skal tales om - i teksten. De **positioner**, der optræder i teksten, dvs. de synsvinkler eller perspektiver, der anlægges på tekstens tema, er det særligt nærliggende at hæfte sig ved, når teksten er en del af en interkulturel kommunikationsproces. Det er oplagt, at de stemmer, der taler i teksten, er præget af deres kulturelle ståsted. Men spørgsmålet om positioner er vigtigt, også hvor det ikke drejer sig om interkulturel kommunikation. Når der tales om økonomiske og politiske emner, er spørgsmålet om, hvilke **interesser**, der ligger bag, hvad der siges, og hvordan det siges, altid aktuelt. Dels er det sagte - selvfølgelig - præget af talerens egen baggrund, dvs. af den tradition for, hvordan man taler og tænker, vedkommende selv er en del af. Dels vil der altid være en **hensigt** med, hvad der siges eller skrives hvordan. Formålet kan være at overbevise en modpart om noget, f.eks. ved at forsøge at gå ind på/kopiere vedkommendes diskurs og univers, (strategisk sprogbrug). Formålet kan også være at forhindre modparten i at komme til orde ved at fastlægge en tematik og anslå en diskurs, som udelukker de emner og synsvinkler, modparten står for. Men det kan også være givtigt at være opmærksom på, at en tekst ofte taler - ikke til den modpart, som står lige over for, og som udpeges som "dialogpartner"/fjende - men til en **tredjepart: Læseren eller Den (politiske) Offentlighed**. Hensigten med teksten er således ikke nødvendigvis at overbevise eller nedkæmpe en modstander, men at "score point hos publikum", blandt sine

egne eller hos politisk indflydelsesrige personer (vælgere, politikere, indehavere af økonomisk betydningsfulde poster osv.). Det er derfor kildekritik, dvs. refleksioner over værdien af de mundtlige og skriftlige kilder, der ligger til grund for et (forsknings-) projekt, altid må indeholde overvejelser over spørgsmålet om positioner eller synsvinkler på det emne, der behandles.

1. artikel: "Weiss: Bosnisk kritik er demagogi"

På det rent faktuelle og informationsmæssige plan handler Niels Rohleders artikel "Weiss: Bosnisk kritik er demagogi" om et åbent brev, som lederen af Bosnien-Hercegovinas Informationskontor, Lamija Tanovic den 13. december 1993 har sendt til indenrigsminister Birte Weiss. I det åbne brev kritiserer Tanovic behandlingen af de eks-Jugoslaviske flygtninge i Danmark. Specielt kritiserer hun Dansk Flygtningehjælps undervisning af børn i den skolepligtige alder i lejrene og anmoder om, at børnene i stedet får lov til at komme ud af lejrene og deltage i undervisningen i det danske skolesystem.

1.1 To universer - to diskurser:

NR vælger at konstruere sin artikel sådan, at han etablerer en fiktiv dialog mellem Tanovic og Weiss ved at citere afsnit fra Tanovic's brev, som han konfronterer med udtalelser, Birte Weiss har fremsat over for ham i et interview. Artiklen rummer derfor direkte eksempler på såvel Tanovic's som Weiss' diskurs.

Det første citat fra Tanovic lyder:

"Lad mine landsmænd blive behandlet som frie mennesker - ikke som fanger. Giv dem ret til at bo i samme center som deres slægtninge og venner. Lad være med at kalde dem ballademagere, hvis de nægter at adlyde ordrer, som for dem lyder ufornuftige og ulogiske, og som de ikke har fået forklaret. Straf dem ikke uden fair rettergang ved at flytte dem mod deres vilje til andre centre, hvor de er langt borte fra deres nære venner. Giv disse mennesker en behandling som normale, anstændige personer. Tving ikke disse flygtninge med polikæder og slag. Scener af den slags har udspillet sig på centrene i Skive, Ebeltoft, Tåsingegade og tidligere i Ribe".

Birte Weiss' kommentar til disse formuleringer er:

"Et stykke smukt udtrykt demagogi"

Weiss vælger altså at kommentere ikke kun indholdet i Tanovic's brev, men også hendes måde at formulere sig på. Ordet "demagogi" betegner noget negativt: ord brugt til følelsesmæssig ophidselse af folkemængder, så hvad er det i Tanovic's diskurs, der kan give anledning til en sådan kommentar fra dansk side? Hvordan diskuterer og argumenterer Tanovic mere præcist? Hvilke relationer etablerer hun, og hvilke begrebsmæssige modsætninger eller værdipolariseringer præsenterer hun? Hvad er op og ned, godt og ondt i hendes univers, sådan som det kommer til udtryk i dette tekstuddrag?

Lad mine landsmænd....

Giv dem ret....

Lad være med at kalde dem....

Straf dem ikke....

Giv disse mennesker...

Tving ikke disse flygtninge....

Tekstuddraget består af en række parallelle sætningskonstruktioner, der alle er formuleret i imperativ - byde - eller bedeform - og som kan fremsiges rytmisk som en bøn. Dette er ikke "Fader Vor", men det ligner. I teksten etableres således en **hierarkisk eller vertikal relation**. En relation mellem autoriteten, der er placeret "oppe", og som har (al)magten til at fordele godt og ondt, og den bedende, der har placeret sig "nede" - på knæ, ydmygt anmodende autoriteten om retfærdighed.

Samtidig præsenterer Tanovic her en polaritet mellem noget, der valoriseres, dvs. værdisættes absolut positivt kontra noget, der valoriseres absolut negativt. På den ene side står frihed, retfærdighed, fornuft og logik, normalitet og anstændighed og på den anden side fængsel, vilkårlig domsafsigelse, straf og tvang. Stillet over for sådanne alternativer er det ikke svært at afgøre, hvad man skal vælge. Argumentationen er baseret på **absolutte, moralske eller etiske kategorier**, der ikke står til diskussion.

Men hvad kan formålet være med disse formuleringer? Ja, een fortolkning kan være, at de rent faktisk er henvendt til Birte Weiss i hendes egenskab af indenrigsminister? Dvs. at her er tale om et forsøg på at tale til "det gode" i et menneske, der har magten til at bestemme andres skæbne. En anden mulighed er, at her ikke tales specielt til Birte Weiss, men til tredjeperson, tilskueren, den politiske offentlighed. Der er jo tale om et åbent brev til ministeren. Dvs. at Tanovic's formuleringer opridser en scene, hvor der står nogle ganske bestemte roller klar, som Weiss kan vælge at indtage. Enten kan hun vælge at indtage rollen som "den gode autoritet" - "den omsorgsfulde forældre"⁶¹ - og give de værdigt trængende, hvad de har brug for. Eller også kan hun vælge rollen som "dumt svin", - "den onde autoritet" eller "den kritiske forælder" -, der nægter at opføre sig normalt og anstændigt. Gud eller djævel. Værsgo!

Men hvad synes Birte Weiss om at blive stillet over for et sådant valg? Ja, det bryder hun sig tydeligvis ikke om. "Smukt udtrykt demagogi", siger hun og kategoriserer dermed Tanovic's måde at argumentere på som en (for) **æstetisk** tiltrækkende indpakning af et (for) **emotionelt** appellerende indhold. Hun tager

⁶¹. Begreberne omsorgsfuld/kritisk forældre og voksen-voksenrelation (se nedenfor) er hentet fra transaktionsanalysen inden for psykologien. De angiver forskellige positioner inden for den enkelte personlighed, som vedkommende kan kommunikere ud fra, hvilket viser sig såvel i det talte sprog som i kropssproget. Berne, Eric (1973): "Hvad er det vi leger?", København: Gyldendal. Lundsteen, Lise (1980): "Transaktionsanalyse", København: Teknologisk Instituts Forlag

afstand fra Tanovic's argumenter med en formulering, der markerer, at de efter hendes mening (i for høj grad) taler til læserens sanser og følelser, dvs. til det (for) **subjektive**. Hvad følgelig må være negativt inden for hendes univers. Derved får hun også - på indirekte vis - beskrevet, hvordan hun vil kategorisere den argumentationsform, hun selv ser som den rigtige. Nemlig som mere **intellektuelt** appellerende, mere **rational** og **saglig** end den, Tanovic står for. Begreber, der følgelig må repræsentere positive værdier for hende.

Efter således at have afvist Tanovic's præmisser, lancerer Birte Weiss sine egne:

"Jeg forstår udmærket det ønske, som jeg også møder, når jeg taler med bosniske flygtninge, at man hellere vil have sin egen lejlighed. At man skulle kunne gå ud på arbejdsmarkedet. Det ønske tror jeg, alle forstår. Men det er ikke de vilkår, man er inviteret herop under."

Hvad sker der her? Ja, for første forsøger Weiss at lancere en ny type relation til afløsning for den vertikale, hun nægter at indtage sin plads indenfor. Hun vil ikke være den almægtige autoritet, men prøver at markere sig som en ligeværdig samtalepartner, som i et unævneligt eller uendeligt antal tilfælde - "når jeg taler med"⁶² - har ført dialoger med de bosniske flygtninge. Hun forstår derfor ikke kun det ønske, Tanovic fremfører, hun forstår også de bosniske flygtninge generelt. (Bemærk, at Weiss allerede her forsøger at skyde en kile ind mellem Tanovic på den ene side og de bosniske flygtninge på den anden side. Weiss accepterer ikke Tanovic's rolle som "talerør" for flygtningene. Hun kan selv tale med dem, og det gør hun - markerer hun). Weiss ønsker således at demonstrere en **egalitær eller horisontal relation** - en "voksen-voksen"-relation - præget af gensidig forståelse og respekt. Hun forstår flygtningene. Alle (danskere) forstår dem, siger hun. Hvorvidt Tanovic og de bosniske flygtninge faktisk føler sig forstået af ministeren og danskerne er ikke givet på det foreliggende grundlag, men selve det uformelle og afslappede - eller ligefrem intime, retoriske anslag: "**Jeg** forstår...(jer)"⁶³ adskiller sig afgørende fra den højstemte og højt formaliserede retorik i citatet fra Tanovic's åbne brev.

For det andet går Birte Weiss til sagen. Hvad som vist er positivt inden for hendes univers. Det her handler ikke, klargør hun, om ønsker eller **idealer**, dvs. om

⁶². I denne formulering angiver præcens- eller nutidsformen ikke, at den handling, verbet refererer til, foregår nu og her, men at der er tale om en jævnlige tilbagevendende begivenhed, der således også kan formodes at ville finde sted i fremtiden.

⁶³. Markeringen af, at man har forstået modparten, er så at sige en standardteknik inden for den form for samtaletræning, der kaldes Aktiv Lytning, og som er meget anvendt ikke kun i træning af psykologer og lærere, men også inden for ledertræning. Det springende punkt er imidlertid, hvornår de fraser, der indgår i træningen, reelt dækker over (et forsøg på at opnå) en forståelse af modparten, og hvornår de uddarter til ren retorik. (Jeg forstår dig. Sådan som jeg hører det, så siger du..., osv.) Metzke, Erno og Jørgen Nystrøm (1984): "Samtaletræning. Håndbog i præcis kommunikation", København: Munksgaard

hvordan tingene **burde** være. Det handler om **realiteter**, om hvordan tingene faktisk er: "det er ikke de vilkår, man er inviteret her op under". Derfor har de moralske eller etiske argumenter, Tanovic markedsfører, heller ingen status. Her er det realiteterne, de faktiske sagsforhold, der tæller. Men hvordan definerer Weiss så "realiteterne"? Hvad mener hun "sagen" drejer sig om?

"- at man hellere vil have sin egen lejlighed. At man skulle kunne gå ud på arbejdsmarkedet."

I Weiss' fortolkning handler sagen ikke om, at flygtningene føler sig dårligt behandlet i flygtningelejrene, sådan som Lamija Tanovic beskriver det. Den handler om, at de bosniske flygtninge ønsker at få bolig, job, uddannelse mm. i Danmark. Weiss identificerer stridens kerne som en **interessekonflikt** mellem på den ene side de bosniske flygtninge, der kræver flere materielle goder: lejlighed, lønnet arbejde osv., og på den anden side Danmark/danskere, der har defineret, at "det .. ikke (er) de vilkår, man er inviteret herop under." I og med at Weiss således ser Tanovic's brev som et udtryk for materielt eller økonomisk begrundet interessepolitik, kunne man **forvente**, at hun selv ville følge op med **økonomiske argumenter**. Men det gør hun ikke. Hendes argument er yderst vagt:

"det er ikke de vilkår, man er inviteret herop under."

I modsætning til Birte Weiss tidligere klare markeringer af sin egen rolle i debatten: **Jeg** forstår..., **jeg** ... møder..., **jeg** taler..., kommer her en sætning, hvor der er agens-strygning, (det handlende subjekt er sløret), og det personlige stedord (du/I) i ledsætningen er ovenikøbet erstattet med et "man". Hvem har inviteret hvem hvorhen under hvilke vilkår? Det præciseres ikke nærmere. Man kunne også umiddelbart undre sig over, at Weiss vælger ordet "inviteret" til at beskrive det forhold, at flygtninge fra krigen i Bosnien har fået bevilliget midlertidigt asyl i flygtningelejre i Danmark.

Hvorfor vælger Weiss en så vag og kryptisk udtryksform på et så afgørende punkt i debatten? Ja, en mulighed er, at hun har en dårlig dag og derfor formulerer sig upræcist. En anden mulighed er, at journalisten vælger at citere hende dårligt og upræcist, f.eks. ved at udelade væsentlige argumenter, der er fremkommet andet steds i interviewet. En tredje mulighed er, at Birte Weiss her udtrykker sig med yderste omhu og præcision, fordi hun ønsker at sige - og undgå at sige - noget ganske bestemt. Men en sådan tolkning kan ikke begrundes alene ud fra en læsning af teksten. Det kræves en viden, der rækker ud over teksten. Et kendskab til den **samfundsmæssige og kulturelle kontekst**, teksten skriver sig ind i.

For enhver med lidt kendskab til den aktuelle indenrigspolitiske debat i Danmark - herunder denne artikels forfatter og læsere - er det indlysende, at Birte Weiss, når hun formulerer sig, som hun gør, ikke kun svarer på Tanovic's åbne brev, men indskriver sig i en **aktuel debat internt i det danske samfund**. Nemlig den løbende diskussion om indvandreres og flygtninges status i Danmark: Skal de have lov at blive eller skal de "sendes hjem"? Skal de integreres i det danske samfund eller skal de forhindres i at "gro fast"? Hun kommenterer således ikke kun en konflikt mellem (visse) flygtninge og (visse) danskere, men forholder sig

til den **generelle politiske konflikt** mellem den gruppe af danske vælgere, der i princippet går ind for en human flygtningepolitik, og den gruppe, der ikke ser nogen interesse i, at flere udlændinge skal indgå i konkurrencen på det danske arbejdsmarked, sekundært belaste det sociale system og det danske boligmarked. En konflikt, der er særlig sprængfarlig og vanskelig at diskutere, fordi selve dens eksistens **anfægter centrale, grundlæggende antagelser⁶⁴ i dansk kultur. Nemlig den selvforståelse og selvfremsættelse som usædvanlig åben og tolerant nation, danskerne af historiske grunde har udviklet.**

Det er derfor nærliggende at antage, at når Weiss vælger begrebet "invitation" som metafor for den danske asylpolitik, er det, fordi det giver hende mulighed for på en gang at sende to indbyrdes modstridende signaler, der kan tilfredsstille to indbyrdes uenige grupper - og muligvis en indvendig uenighed i den enkelte dansker. På den ene side understreger metaforen en urban og civiliseret holdning til flygtningene: Gæster, der er inviterede, er velkomne, og behandles godt under besøget. På den anden side understreger invitationen gæsternes pligt til at rette sig efter de spilleregler, som værtsfolkene udstikker, og deres forpligtelse til at rejse igen. Derved får hun som minister en chance for at fastholde det officielle Danmarks humane ansigt udadtil, uden på nogen måde at forpligte sig på en liberalisering af dansk flygtningepolitik.

Men hvordan opfatter bosnierne så denne form for udspil? Ja, det kan der på det foreliggende grundlag ikke siges noget præcist om, men man kan formode, at så vage og kryptiske formuleringer, der overlader så meget til "det kulturelt indforståede", er vanskelige at få hold på for mennesker, der ikke har et inside kendskab til det danske samfund og den danske kultur. Forudsætningen for at kunne fortolke Birte Weiss' udtalelser på en måde, så det giver mening set med danske øjne, er i hvert fald en omfattende viden om den danske kontekst, de indgår i. En sådan viden må man formode, at Lamija Tanovic i et vist omfang er i besiddelse af. Men hvad med de flygtninge, som ifølge Tanovic bliver kaldt ballademagere, fordi de "nægter at adlyde ordrer, som for dem, lyder ufornuftige og ulogiske, og som de ikke har fået en forklaring på"? Det er ikke vanskeligt at forestille sig, at den retorik, som Birte Weiss antagelig har valgt, fordi den umiddelbart ser ud til at fungere inden for en dansk politisk offentlighed, viser sig at forstærke det "flygtningeproblem", som hun har det politiske ansvar for at løse.

Tanovic

hierarkiske relationer
absolutte, etiske idealer

Weiss

egalitære relationer
aktuelle, økonomiske interesser

1.2 Positivism, pragmatik og relativisme:

⁶⁴. Begrebet hentet fra Schein, Edgar H. (1986): "Organisationskultur og Ledelse", København: Valmuen

Indtil videre har tekstanalysen vist en konfrontationen mellem to meget forskellige diskurser og mentale universer. To meget forskellige måder at bruge sproget på, og to meget forskellige opfattelser af, hvordan verden er eller og bør hænge sammen. På den ene side står det mentale univers præget af hierarkiske relationer og absolutte, moralske eller etiske værdier, som Lamija Tanovic har præsenteret, og på den anden side Birte Weiss' forsøg på at etablere mere egalitære relationer i et univers, hvis logik ses som baseret på (økonomisk) bestemt interessepolitik. Denne konfrontationen modificeres imidlertid i sidste halvdel af teksten, fordi Tanovic - i de udtalelser NR har valgt at citere - nærmer sig Weiss' diskurs og univers. Enten for at blive "forstået", som hun antagelig selv vil formulere det. Eller for at få politisk indflydelse, sådan som Weiss sikkert vil se det. Som argumenter for, at de bosniske flygtningebørn får adgang til det danske uddannelsessystem, anfører hun, at Dansk Flygtningehjælp, der skal stå for undervisningen i lejrene, ikke har:

"den nødvendige kapacitet og de nødvendige kvalifikationer til at etablere en passende undervisning"

og

"Efter min mening ville det danske undervisningsministerium og det veludviklede danske skolesystem være langt bedre kvalificeret til at administrere undervisningen af flygtningebørnene"

Her forlader Tanovic den vertikale relation og etablerer sig som (faglig) autoritet på linje med ministeren. Hun udtaler sig uden forbehold om **sin** vurdering af undervisningsmæssig kapacitet og faglige og pædagogiske kvalifikationer hos Dansk Flygtningehjælp og i det danske uddannelsessystem. Hendes argumentationsform burde også være vanskelig at afvise, eftersom den til forveksling ligner, hvad man kunne forvente af en dansk politiker eller embedsmand. Hun taler om kapacitet, kvalifikationer og administrativ kompetence (alle plus-ord inden for 80ernes og 90ernes danske, politiske og administrative verden), hvorved hun indirekte får beskrevet Flygtningehjælpens undervisning som præget af ressourcemangel, tvivlsom faglighed og administrativt rod. Hun demonstrerer tilmed sit kendskab til dansk selvforståelse, når hun som led i sin argumentation taler om "det veludviklede danske skolesystem". En formulering, der burde være smigrende for en dansk minister, og derfor vanskeligt at afvise, fordi det kunne tolkes som en indrømmelse af, at "så god er den danske skole heller ikke". (Sagt mere direkte lægger hun en fælde, hvori autoriteten/ministeren kan risikere at "tabe ansigt").

Men Birte Weiss lader sig ikke anfægte. Hvad jo ikke kan undre nogen, der har tilstrækkeligt kendskab til debattens kontekst til at vide, at selvom Tanovic har sat flygtningebørnenes skoleproblemer på den formelle dagsorden, så handler den **uformelle eller skjulte dagsorden** bl.a. om, at man fra dansk side vil forebygge, at flygtningene kommer ud af lejrene og "gror fast" i det danske samfund. Så Weiss giver udtryk for, at Dansk Flygtningehjælps undervisning skal have "en fair chance" og siger at:

"Flygtningehjælpens undervisning er netop startet i langt fastere rammer end hidtil. Nu synes jeg, at alle parter - herunder også de bosniske flygtninge - skal give noget kredit til den

undervisning, hvis kvalitet og omfang, man knapt nok kender endnu"

Her får Weiss indirekte indrømmet, at flygtningehjælpens undervisning har været lidt løs i fugerne, men samtidig får hun gjort det umuligt at udtale sig om det, der tales om, ved hjælp af en ganske enkelt, men effektiv manøvre. Hun indfører en skillelinje mellem fortid og fremtid, ("Flygtningehjælpens undervisning er netop startet..."), hvorefter hun henviser til det **positivistiske** krav om positivt, empirisk belæg. ("man knapt nok kender endnu"). Hun får med andre ord afvist, at bosnierne på baggrund af erfaringen kan have en begrundet formodning om, hvad fremtiden vil bringe, eftersom den i sagens natur hverken kan tælles, måles eller vejes endnu. Som alternativ lancerer hun en **pragmatisk**, funktionalistisk holdning: la' os nu se, hvad der sker, la' os nu prøve at få tingene til at fungere... Derudover advarer hun imod at diskutere

flygtningenes situation

"som om der findes én bosnisk opfattelse - repræsenteret ved fru Tanovic - og én dansk opfattelse.

Her får Weiss altså definitivt udgrænset Tanovic. Hun er ikke bosniernes talerør, hendes stemme er hun een blandt mange, forskellige bosniske stemmer. Ganske som danskerne er forskellige. En **relativistisk** synsmåde, der adskiller sig grundlæggende fra den etiske absolutisme, som Tanovic indledte med at præsentere. Her handler det ikke om godt og ondt, rigtigt og forkert. Her er så mange holdninger og meninger, ... (at den ene vel i grunden kan være lige så god som den anden):

"Det er langt mere nuanceret, end som så, siger Weiss"

..og med denne markering af relativisme er artiklen slut. Sagen opløses, der er ikke mere at diskutere. NR lader Weiss få det sidste ord. Hendes bemærkninger står som afslutning. Ganske som han indledte artiklen med Weiss' ord, og ganske som han - eller redaktionssekretæren - valgte at bruge en af hendes formuleringer i overskriften. Artiklen er illustreret med et billede af 5 børn med en cykel. Antagelig flygtningebørn. Ganske uskyldigt, virker det, indtil man kommer i tanke om, at netop cykler er et specielt kontroversielt og følelsesladet emne i dansk flygtningedebat. Det berygtede danske angreb på asylboliger i Kalundborg var som bekendt udløst af det forhold, at socialforvaltningen havde stillet cykler til rådighed for flygtninge under deres ophold i byen.

1.3 Diskursiv praksis og social praksis:

I analysen er det indtil nu viden om tekstens kontekst, dvs. viden specielt om den danske kultur og det danske samfund, der er blevet brugt til at forstå teksten bedre. Men dagordenen i denne artikel er faktisk den modsatte. Nemlig at se på, hvordan viden om teksten kan bidrage til en større forståelse af konteksten, den kulturelle og samfundsmæssige sammenhæng, teksten skriver sig ind i. Forholdet mellem tekst og kontekst kan imidlertid ikke beskrives fyldestgørende ved hjælp af enkle årsags-virkningsmodeller. (Fordi teksten (og tanken) er sådan og sådan, er verden sådan. Eller omvendt: Fordi verden er sådan og sådan, er (tanken) og teksten

sådan). Sammenhængen mellem tekst og kontekst er mere kompliceret, end som så. Historisk har tekstteorier, her specielt nykritikken i 1960'erne da også afsvoret enhver beskæftigelse med tekst-eksterne faktorer. Teksten blev læst som tekst, og alt andet blev anset som uvedkommende. Denne position til dels er forladt i de fleste nutidige tekstteorier, herunder den kritiske diskursanalyse. Men **sammenhængen mellem den diskursive praksis og den sociale praksis**, - dvs. sammenhængen mellem måder at tale og agere på, holdninger og handlinger - opfattes ikke som noget, der kan forstås via entydige eller mekaniske modeller. Det er et **komplekst og dynamisk samspil**, der fordrer en **konkret analyse** af den specifikke relation.

Derfor er spørgsmålet om, hvorvidt og hvordan man på basis af tekstanalyse kan generalisere, f.eks. om kultur- og samfundsforhold også vanskeligt at besvare entydigt. En tekst er altid speciel, den kan hverken være gennemsnitlig eller repræsentativ. Den kan kun tale for sig selv og repræsentere sig selv. Den særlige relation mellem tekst og kontekst kan således i hver enkelt tilfælde opfattes som tilfældig. (Det var bare noget, jeg sagde, noget de skrev, situationen var specielt, det var anderledes næste gang osv). Men man kan også som her arbejde ud fra den antagelse at det ikke er tilfældigt, hvad der bliver sagt eller skrevet i bestemt sammenhæng. Det har en **mening**, en betydning, og det bliver tillagt mening og betydning, hvor det bliver hørt eller læst. Teksten vil derfor altid kunne sige noget om den sammenhæng, den er blevet til i. For at kunne danne sig et meningsfyldt billede af relationen mellem tekst og kontekst kan det imidlertid - som analytiker - være en fordel/en nødvendighed at have en større viden om tekster - og deres kontekst - at trække på. Herunder en viden om, hvilken typer diskursiv praksis, man kan forvente at møde, i tilknytning til hvilke typer af social praksis. Det kræver et større tekstkendskab.

Et større tekstkendskab - og teorier om tekster - kan gøre det muligt at lokalisere generelle **mønstre** i teksterne, og afdække udviklingstendenser, f.eks. af historisk art inden for den gruppe tekster, det tekstkorpus, man arbejder med. Hermed har man også et redskab til at beskrive, hvordan den enkelte tekst forholder sig til mønsteret - gentager eller bryder det -, og dermed også er med til at bekræfte - eller omforme - den sociale praksis, den indgår i.

For en dansker er det åbentlyst, at Birte Weiss's diskurs giver mening inden for et dansk univers, hvor man på det formelle plan hylder de egalitære idealer⁶⁵ og på det reelle plan alligevel accepterer en struktur præget af magtforskelle, f.eks. mellem ministeren og borgerne. Birte Weiss' relativistiske og pragmatiske tilgang til konflikter og konfliktløsning virker også umiddelbart genkendelig og rimelig(!) på danskere. Det gør Tanovic's autoritetsappeller og etiske absolutisme til gengæld ikke. Historisk skal vi i Danmark tilbage til den oplyste enevælde for at finde tilsvarende udtryk for en hierarkisk magtstruktur, (barokkens salmer,

⁶⁵. Gundelach, Peter og Ole Riis (1992): "Danskernes værdier", København: Forlaget Sociologi, Hofstede, G. (1994): "Culture's Consequences", Beverly Hills: Sage Publications, Lorentzen og Uldall (1994): "Kulturfaktoren i østeuropæiske virksomheder, Kbh: Upubliceret SPRØK OB

bønskrifter til den enevældige konge)⁶⁶. Og den etiske absolutistiske, troen på de store og evige sandheder, blev i Danmark mere eller mindre definitivt forladt med afslutningen af 2.verdenskrig og som bekendt erstattet af tilliden til, at den moderne teknologiudvikling baseret på naturvidenskabelige, dvs. positivistiske præmisser nok skulle få samfundet til at fungere bedre.

Tanovic's retorik giver derfor ikke mening inden for et nutidigt dansk univers. Hvis ikke den kan placeres som humor, - som et ironisk brud på den egalitære diskurs, hvorved ministeren tilføjes et statustab: "javel, fru minister" - , så kan den kun kategoriseres som vås. Og det gør Birte Weiss så.

Det betyder imidlertid ikke, at Tanovic's formuleringer er meningsløse. Men de henter deres betydning inden for et andet univers. Selv uden nærmere kendskab til den tidligere Østblok, er der nærliggende at formode, at Tanovic's diskurs bærer præg at have været i spil - ikke med det feudale, før-industrielle Europas magthavere, kejsere og kirker - men med et andet **totalitært og dogmatisk system**. Nemlig det kommunistiske, hvor det kommunistiske parti havde retten til den totale magt, og den kommunistiske ideologi patentet på den absolutte sandhed, og hvor den danske egalitarisme, relativisme og positivistisk begrundede pragmatisme antagelig ville have forekommet lige så absurd, som Tanovic's forsøg på at blødgøre Birte Weiss ved hjælp af rytmiske sætningskonstruktioner.

Et nærmere kendskab til tekster fra den tidligere Østblok, herunder et teoretisk kendskab til, hvad den polske sociolog Piotr Sztompka betegner som "den realiserede socialismes diskurs" kan kun bekræfte denne formodning⁶⁷. Tanovic's retorik er ikke tilfældig. Hun taler jo heller ikke kun til den danske minister og den danske offentlighed, men også til en bosnisk, dvs. post-kommunistisk offentlighed, og den ene halvdel af hendes formuleringer skriver sig ind i - og bekræfter - et **post-kommunistisk univers**.

1.4 Den realiserede socialismes diskurs:

Med begrebet "**den realiserede socialismes diskurs**" har Piotr Sztompka (93) beskrevet en bestemt tanke- og forestillingsverden, et bestemt fortolknings- og forståelsesmønster, der udviklede sig i planøkonomierne i den kommunistiske Østblok. Denne "blok-kultur" var ifølge Sztompka ikke begrænset til pro-kommunistiske kredse. Tværtimod, så befordrede kommunismen udviklingen af en tankeverden, der viste sig at være et tveægget sværd. På den ene side undergravede "blok-kulturen" bestræbelserne i det kommunistiske projekt. På den

⁶⁶. Dansk litteraturhistorie Bind 3. perioden 1620-1746 (1983), København: Gyldendal

⁶⁷. Hjort, Katrin Erna (1994): "Analyser af kulturforskellene mellem Øst- og Vesteuropa efter Berlinmurens fald", IKL Working Paper 1996 Sztompka, Piotr (1993): "Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies", Jagiellonian University, Institut of Sociology, Krakow, Poland, Zeitschrift für Soziologie, JG.22, Heft 2. April 1993, S 85-95.

anden side udgør den i dag en hæmsko for udviklingen af de Øst- og Centraleuropæiske demokratier. De **anti-kommunistiske kræfter**, der i dag skal bære det **post-kommunistiske projekt**, er nemlig uundgåeligt præget, dels af den **kommunistiske tankeverden**, de var oppe imod, dels af, hvad Sztompka ser som den "forsinkede modernisering" af Østblokken, der har betydet bevarelsen af **nationale og regionale, (etniske og religiøse) traditioner** i et omfang, der virker "gammeldags" sammenlignet med den aktuelle modernitet - de moderniserede samfunds kulturelle tilstand - i Vesteuropa og USA. Karakteristisk for "den realiserede socialismes diskurs" er i følge Sztompka bl.a. en skarp skelnen mellem **"dem" og "os"**, systemet og folket, hvor "systemet" kan gøres ansvarlig for alt og derfor også kan bebrejdes alt af de individer, der ses som uden indflydelse på og derfor også som uden ansvar for deres egen tilværelse. Dertil kommer, hvad Sztompka betegner som dogmatisme og intolerance, et **verdensbillede præget af sort og hvidt**, godt og ondt, venner og fjender og en tendens til **magisk eller idealistisk tankegang**, hvor verdens gang ses som styret af kræfter uden for menneskets kontrol, historien, skæbnen eller Gud.

det kommunistiske verdensbillede

det anti-kommunistiske verdensbillede - det post-kommunistiske projekt

traditionelle verdensbilleder

Hvis man ser Tanovic's diskurs som en teknik udviklet i konfrontation med kommunistiske autoriteter, og nu - med en post-kommunistisk offentlighed på sidelinjen - afprøvet i forhold til nye autoriteter, giver den mening på en anden måde end før. På raffineret vis tager hun den officielle myndighed eller "systemet" på ordet. Holder dem fast på deres egne idealer ved i fuld offentlighed at true dem med tab af ansigt og ære - med at blive taget med bukserne nede, som man siger på dansk -, hvis ikke de følger de store ord op med realiteter. Desværre virker teknikken ikke på Birte Weiss. Men det var godt forsøgt, og man kan godt forestille sig, at Tanovic scorer point. Ikke i en dansk offentlighed, der vil spørge efter nuancer og flygtningenes eget medansvar for situationen, men i en eks-bosnisk sammenhæng.

Man kan således hævde, at Lamija Tanovic bærer **"arven fra kommunismen"** videre. Det skal ikke forstås forenklet og firkantet - reduktionistisk og deterministisk - på den måde, at hun reproducerer den officielle kommunistiske retorik og ideologi. Det er mere komplekst og dynamisk. Tanovic afprøver en diskursiv strategi, der tilsyneladende har fungeret som modspil til de kommunistiske autoriteter, på nye autoriteter i den nye kontekst, hun er placeret i. Men det sker ikke bevidstløst eller automatisk. Hun tilpasser - eller forsøger at tilpasse - sin diskurs til den nye situation, både strukturelt og kulturelt. Hun er nu placeret i en offentlighedsstruktur med ytringsfrihed i modsætning til tidligere, hvor kritik af

regimet skulle foregå i det skjulte, i "den andet samfund" under kommunismen⁶⁸. Derfor kan hun benytte sig af et "åbent brev". Hun befinder sig også nu i en kultur, der ikke bryster sig af sine proletariske idealer, men af sit skolesystem, og hvor begreberne effektivitet og kvalitet hyldes som værdier i det administrative system. Det indretter hun sit sprogbrug efter. Jævnfør de sidste citater fra hendes brev. Tanovic tilpasser således sine metoder i et **forsøg på at beherske den nye situation**. Et eksempel på, at "**kultur ikke er skæbne**", dvs. et uafrystelig mentalt mønster, der vil følge individet til dødsdagen. Som beskrevet her er kultur for den enkelte snarere at forstå som et mentalt beredskab, der i takt med kulturelle og samfundsmæssige forandringer i omgivelserne vil komme i spil med stadig nye udfordringer i forsøget på at begribe og begrebsliggøre tilværelsen på en måde, så det skaber "mening i galskaben". Dvs., så det giver sammenhæng i "den indre historie" og indflydelse på "den ydre historie". Derfor implicerer et kulturmøde også altid en forandring i **begge** de kulturer, der mødes. Tanovic har ved sit set fra en dansk synsvinkel uventede udspil, bragt Weiss et sted hen, hvor hun ikke var før.

1.5 Kulturel forandring:

Ved at præsentere sin særlige diskurs i sit "åbne brev til ministeren" bringer Lamija Tanovic noget nyt i spil. Hun bryder den danske diskursive tradition og lader noget nyt ske. Konfronteret med Tanovic bliver Weiss nødt til at forlade "det danske demokratiske forhandlingsspil", hvor der forlanges en saglig begrundelse for enhver beslutning (sagsbaseret autoritet), og tvunget til at holde sig til sin status som minister (statusbaseret autoritet):

"det er ikke de vilkår, man er inviteret herop under."

Uden begrundelse. "Det er sådan, fordi jeg siger det. Det står ikke til diskussion. Det er mig, der er ministeren. Slut, færdig, basta". Tanovic provokerer altså Weiss til at være tydelig med et emne, der almindeligvis er tabuiseret inden for en dansk kulturel kontekst. Nemlig de faktisk magtforhold mellem beslutningstagere og borgere, ledelse og medarbejdere, lærere og elever, forældre og børn osv. Tanovic får således noget frem, der almindeligvis ikke benævnes i en dansk offentlighed, men som henvises til "det kulturelt indforståede". Vi danskere ved allesammen uden at behøve at diskutere det, hvor grænserne for demokratiet går. Tror vi, indtil vi konfronteres med mennesker, der mener noget andet. Når der ikke er kulturel konsensus - tydeligst i mødet med mennesker med en anden nationalkulturel baggrund - tvinges vi til at ekspliciterer kulturelle normer, der hidtil er blevet taget for givet. Herved afdækkes nye lag i dansk kultur, begravede konflikter kommer op til overfladen, og kulturen forandres..... (i dette tilfælde i en mindre tolerant og mere fundamentalistisk retning?)

Tilbage i denne analyse er kun at nævne, at når man som her anlægger et vestligt rationalistisk syn på kommunikation, dvs. ser den som formålsbestemt ud fra

⁶⁸. Hankiss, Elemér (1986) refereret efter Skilling, Gordon H. (1989): "Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe"; London: Macmillan Press

givne interesser, og hvis man ovenikøbet som her - på ægte dansk vis - vælger (fodbolds-) spillet og sporten som metafor for kommunikationsprocessen, så er der bestemte aspekter af den menneskelige tilværelse, der udgrænses. Hvad de bosniske flygtninge angår, usynliggør analysen den smerte, der må være forbundet med ikke kun at miste familiemedlemmer, hjem og hjemland, men også den identitet, der knytter sig til uddannelse og arbejde. Med den tidligere industrialiserings arbejdsetik med/samt den kommunistiske arbejdsideologi i bagagen må det være specielt svært at acceptere, at i Danmark fortolkes ønsket om (løn-) arbejde ikke som et respektabelt ønske om at bidrage til samfundet (og derigennem skabe sig identitet og værdighed), men som et mere eller mindre suspekt forsøg på at tilrane sig et privilegium, som danskerne ikke frivilligt vil give afkald på. Hvad Birte Weiss angår, overser analysen den følelse af frustration og afmagt, der kan være forbundet med ikke at kunne gøre sig forståelig over for andre mennesker, man har ansvaret for.⁶⁹

2. artikel "Forsvaret skal have større profil i østsamarbejdet"

Denne artikel af Jørgen Dragsdahl rummer som nævnt et interview med forsvarsminister Hans Hækkerup i anledning af ministerens officielle besøg i Warszawa i oktober 1993. På dagsordenen for besøget var en diskussion af forsvarssituationen i Polen efter Warszawa-pagtens sammenbrud, og artiklen informerer om Hans Hækkerups planer for et forsvarssamarbejde omkring Østersøen.

2.1 Konflikter og konfliktløsningsmodeller:

JD indleder sin artikel med at resumere interviewets indhold på følgende måde:

"Forsvarssamarbejde med Polen og de tre små baltiske stater vil i de kommende år spille en voksende rolle i Danmarks regionale sikkerhedspolitik - hvis forsvarsminister Hans Hækkerup får magt, som han har agt.

Når næste forsvarsforlig skal laves, ønsker han eksempelvis en helt ny post indført til finansieringen af dette samarbejde. Det sker ud fra en erkendelse af, at bistand til økonomisk udvikling af området ikke er nok, hvis man vil sikre stabilitet.

Men hans visioner er, at danske og polske soldater skal trænes sammen til løsning af opgaver for FN, og at danske, tyske og polske soldater skal afholde fælles øvelser. Han erkender samtidig, at Danmark har et særligt ansvar for udviklingen af et militært forsvar i Estland, Letland og Litauen."

Hans Hækkerup har en plan. Sådan som JD refererer det, er planen, at dansk sikkerhedspolitik fremover skal indebære et forsvarssamarbejde med Polen og de baltiske lande. Planen skal realiseres, ved at danske og polske soldater træner sammen for at kunne løse opgaver for FN, og ved at danske, polske og tyske tropper afholder fælles øvelser. Planen skal finansieres, ved det danske folketings til næste forsvarsforlig afsætter øremærkede midler. Tilsyneladende enkelt og ukompliceret.

⁶⁹. Følelser, som jeg bl.a. er blevet orienteret om via medarbejdere i Dansk Flygtningehjælp og Dansk Røde Kors.

Men hvis man ser nærmere efter, repræsenterer Hækkerups plan et **forsøg på at løse** mindst een grundlæggende sikkerhedspolitisk **konflikt**. Det kan man få et hint om ved at nærlæse JD's formuleringer:

"Det sker ud fra en erkendelse af, at bistand til økonomisk udvikling af området ikke er nok, hvis man vil sikre stabilitet"

og

Han erkender samtidig, at Danmark har et særligt ansvar for udviklingen af et militært forsvar i Estland, Letland og Litauen."

Allerede her får vi - med JD's ord - markeret en konflikt mellem to forskellige synspunkter, eller som JD formulerer det, to forskellige erkendelser. På den ene

Hækkerup artikel

side erkendelsen af, at hvis "man" - i dette tilfælde Danmark - **ønsker politisk stabilitet** omkring Østersøen, så er den økonomiske bistand, som Danmark har ydet til de tre tidligere Sovjetstater og Polen med henblik bl.a. på at sikre overgangen til markedsøkonomi, ikke er tilstrækkeligt. Der må også tages forsvarspolitiske eller militære midler i brug. På den anden side erkendelsen af, "at Danmark har et særligt **ansvar for udviklingen** af et militært forsvar i Estland, Letland og Litauen." Disse to erkendelser ser måske ikke umiddelbart ud til at være i konflikt, men som JD præsenterer dem ("samtidig"), får man en mistanke om, at de ikke harmonerer. Det gør de heller ikke, hvad den videre læsning af artiklen vil vise.

Et kendskab til artiklens kontekst kunne afsløre, at her tales om en konflikt mellem på **den ene side Danmarks** og de øvrige vesteuropæiske landes **interesser** i stabilitet i Øst- og Centraleuropa efter Sovjetunionens sammenbrud, herunder interessen i ikke at provokere Rusland unødigt, men snarere trække (de vestlige dele af) Rusland tættere ind i det europæiske økonomiske og politiske samarbejde, og på **den anden side Polens** og specielt de baltiske landes **ønsker** om snarest muligt at blive medlemmer af EU og NATO, bl.a. for at sikre sig beskyttelse mod "den russiske bjørn". Dertil kommer, at Hækkerups plan også kan fortolkes som et forsøg på at løse en intern dansk konflikt. Nemlig konflikten mellem på den ene side de politiske kræfter, der ser den kolde krigs ophør som en anledning til at skære ned på de militære budgetter, og på den anden side det danske forsvars forsøg på at nyorientere sig og etablere sig en eksistensberettigelse eller et legitimitetsgrundlag i den nye situation.

Det interessante i denne sammenhæng er imidlertid ikke disse konflikter i sig selv, men de forskellige fortolkningsmønstre, parterne indskriver deres ønsker og interesser i, og de forskellige former for argumentation, de bringer ind i debatten. Analysen vil imidlertid ikke kun fokusere på forskelle i univers og diskurs, men også på den sociale praksis, som debatten relaterer sig til. Hvilke politiske eller sociale konflikter "italesættes" og hvilke konfliktløsningsmodeller bringes på banen?

Ved ikke kun at fokusere på tekstens univers og diskurs, men også på de

konfliktløsningsmodeller, teksten (re-)præsenterer, bevæger analysen sig ud i et felt, der aktualiserer diskussionen om forholdet mellem begrebet **kultur** på den ene side og fænomenerne **handling eller adfærd** på den anden side. Inden for den kategori af kulturanalyser, der er blevet beskrevet som byggende på en "værdi-tilgang"⁷⁰, har nogle forfattere defineret "kultur" som et system af normer/værdier/antagelser, der **styrer handlinger**⁷¹. Blandt de kulturanalyser, der kan beskrives som byggende på en "symbol-tilgang", ses "kultur" snarere som den **kontekst, hvorindenfor en handling forstås**.⁷²

Hvad angår relationen mellem kultur og handling løber "**værdi-tilgangen**" ind i det problem, at det - selv ved en common sense betragtning - er tydeligt, at der kan være stor forskel på de normer og værdier, mennesker tilslutter sig verbalt og mentalt, og på deres faktiske og praktiske gerninger. For rent teknisk at løse dette problem kan der indføres stadig flere niveauer i kulturanalysen, sådan at der arbejdes med stadig "dybereliggende" strukturer eller "strukturer, der strukturerer strukturer", i forsøget på at finde en kulturel fællesnævner, der genererer handlinger.

"**Symbol-tilgangen**" undgår dette problem, fordi den ikke hævder, at der eksisterer nogen entydig sammenhæng mellem tanker, ord og handlinger, men ser "kultur" som et komplekst fortolkningsmønster, der skabes og genskabes i samspillet mellem mennesker. Dette mønster kan finde sin repræsentation i specielle symboler og symbolske handlinger, men det bidrager også helt generelt til at tillægge ting, ytringer og handlinger - der alle inden for "symbol-tilgangen" betragtes som **tegn** - mening og betydning. En betydningstillæggelse, der f.eks. kan ske via vurderinger af etisk, essentiel eller æstetisk karakter. (Godt/ondt, sandt/falsk, pænt/grimt osv.) Et valg af "symbol-tilgangen" indebærer til gengæld et andet, rent metodiske problem, fordi en så relativt kompliceret kulturforståelse kan være vanskeligere at applicere på det komplicerede genstandsområde, som fænomenet "kultur" udgør. Især i dag, hvor den samfundsmæssige og kulturelle **dynamik** gør det nærliggende ikke kun at anlægge et **harmoni-**, men også et **konfliktperspektiv** på kulturanalyse. Dvs ikke kun at fokusere på "kultur" som noget, der etablerer konsistens og integration - et sammenhængende bevidsthedsmønster i en sammentømret gruppe mennesker - men også som noget, der rummer fragmentering og splittelse - brud og bevægelse.

⁷⁰. Martine Cardel Gertsen og Anne-Marie Søderberg (1996): "Changes in Companies' Organization and Identity - Theoretical Considerations in Connection with a Series of Case Studies of Foreign Acquisitions of Danish Companies", IKL Working Paper nr. 8, Martine Cardel Gertsen, Anne-Marie Søderberg og Jens Erik Torp (1995): "Kulturmøder i forbindelse med virksomheders internationaliseringsproces", IKL Working Paper nr. 1

⁷¹. Gullestrup, Hans (1993): "Kultur, Kulturanalyse og Kulturetik", København: Akademisk forlag. Hofstede, G. (1994): "Culture's Consequences", Beverly Hills: Sage Publications

⁷². Gullestad, Marianne (1989): "Kultur og hverdagsliv", Oslo: Universitetsforlaget

Ikke desto mindre vil denne analyse anlægge det synspunkt, at når der i teksten foreslås forskellige handlingsmønstre eller konfliktløsningsmodeller, så betyder det ikke nødvendigvis, at de personer, der taler i teksten, rent faktisk ville handle på den beskrevne måde. Det betyder kun, at disse måder at agere på giver mening inden for "bagmændenes" kulturelle univers. At de repræsenterer eller symboliserer, hvad der opleves som positivt, selvfølgeligt... eller taktisk klogt. Men dermed får de også betydning for den sociale praksis, fordi de er med til at etablere rummet for de mulige handlinger. Ved at foreslå en bestemt model for, hvordan konflikter skal løses, kridter man så at sige banen af. Man udgrænser - eller forsøger at udgrænse - konkurrerende modeller, der betegnes som negative, uhørte eller direkte dumme.

Men her vil opmærksomheden først rette sig imod de forskellige typer af reaktioner og relationer, der kommer til udtryk i teksten, og mod den form for argumentation, der bringes i spil.

2.2 Dansk lettelse og polsk skuffelse:

Hækkerup og hans polske forhandlingspartnere har tilsyneladende haft forskellige dagsordener i forbindelse med deres møde i Warszawa. I hvert fald spænder deres reaktioner fra lettelse til skuffelse.

Hvis man skal tro JD, så har den første handling, Hans Hækkerup har foretaget sig i Polen, tilsyneladende været at vejre den politiske stemning i landet. JD citerer ham direkte:

"Man får en klar følelse af, at polakkerne selv mener, at de hører til i den vestlige verden, og at der er bred enighed. Det gælder også den nye regering, som i udtalelser tydeligt demonstrerer, at de er 100% enige i en vestlig forankring".

Med disse ord opsummerer Hækkerup sine dage i Warszawa. Formuleringerne må altså dække, hvad han selv anser for at have været af størst betydning. Det vigtigste for ham har åbenbart været at sikre sig, at polakkerne generelt - og Polens regering specielt - orienterer sig mod vest. Det negative alternativ - som ikke formuleres i teksten - må dermed være, at polakkerne orienterer sig i den modsatte retning, mod **øst**. Hvilket geografisk betraget kan betyde "Mod **Rusland**" og historisk "Tilbage mod **kommunismen**". I oktober 1993 var Hans Hækkerup ikke alene om at nære denne type bekymring. Valget i Polen i september havde givet regeringsmagten til en koalition mellem SLD (Den demokratiske Valgalliance) og PSL (Bondepartiet). En alliance med rødder tilbage til kommunismen. SLD rummer/har rummet en lang række af de tidligere medlemmer af det polske kommunistparti, herunder Aleksander Kwasniewski, der i 1995 blev valgt til Polens nye præsident i skarp konkurrence med den tidligere præsident, frihedshelten fra den anti-kommunistiske kamp, arbejderlederen fra fagforeningen Solidarnosc, Lech Walesa. PSL, der bl.a. repræsenterer de mange selvstændige polske landbrugere, var tidligere støtteparti for kommunisterne. Så da SLD-PSL kom til magten, var mange af de vestlige medier travlt beskæftiget med at råbe "ulven kommer" uden at forholde sig til, at SLD's politik indeholder

klare markeringer af viljen til fortsatte markedsreformer, liberaliseringer og privatiseringer. Faktisk er det eks.-kommunistiske SLD -trods løfter om at afbøde markedsøkonomiens værste konsekvenser på det sociale område - det mest liberale og internationalt orienterede af de to polske regeringspartier.⁷³ PSL repræsenteret - bl.a. på grund af det polske landbrugs noget "gammeldags" forfatning - en politik, der er mere præget af ønsker om protektionisme og statssubvention og i det hele taget af mere nationale holdninger.

Men så subtile skel kan det være vanskeligt at opfange i en fremmed nation. Især, når de går på tværs af, hvad man umiddelbart ville forvente på baggrund af sit eget lands politiske landkort. Liberale kommunister! Det er ikke det første, der falder en dansker ind.

Heraf antagelig, hvad der kan tolkes som lettelse fra Hækkerups side.

Jørgen Dragsdahl, der i interviewsituationen gør sig til talsmand for polakkerne, deler imidlertid ikke Hækkerups tilfredshed:

"Men dine samarbejdspartnere virkede også skuffede i deres forventningerne, når du beskrev udsigterne for snarlig optagelse i NATO?"

Her rejser der sig det problem for analysen, at den polske position ikke er direkte repræsenteret i teksten. Den optræder kun via Dragsdahl. I hans fortolkning. For at kunne vurdere kvaliteten af Dragsdahls fortolkning, kan det være nyttigt at vide, at han er een af de danskere, der ved mest om det polske samfund. Han taler polsk, han har boet i Polen i lange perioder, ikke kun efter, men også før systemskiftet, og han har arbejdet som korrespondent for dagbladet Information, Danmarks Radio og Weekendavisen. Ikke desto mindre udgør hans fortolkning stadig et "filter", det er værd at være opmærksom på. I den aktuelle situation er det imidlertid centralt, at han vælger en formulering, som ikke umiddelbart placerer sig selvfølgelig inden for en dansk politisk kontekst. "Dine samarbejdspartnere virkede (..) skuffede", siger han. Når man ved, at danske politikere af princip aldrig er skuffede - uanset hvor galt, det går, går det altid bedre, end forventet - kan her være tale om et af to. Enten beskriver JD polakkernes følelsesmæssige reaktion, eller også refererer han polakkernes politiske argumentation. I begge tilfælde tales om noget, der ikke virker specielt "dansk", men som til gengæld let giver mening inden for en polsk kulturel kontekst. Inden for den slaviske tradition - som uanset polakkernes egen ambivalens⁷⁴ - har sat sit tydelige præg på polsk

⁷³. Den polske regerings økonomiske plan, "Strategy for Poland", der er blevet forsøgt implementeret siden 1994, rummer bl.a. iværksættelse af det polske masseprivatiseringsplan (reel start 1996), herunder videreudvikling af princippet om konvertering af en del af Polens gæld til aktier i de privatiserede virksomheder **samt** restrukturering og beskyttelse (!) af dele af polsk industri.

⁷⁴. Polakkerne har jo ikke kun den planøkonomiske fortid fælles med russerne, men også det slaviske islæt i kulturen, herunder et slavisk sprog. Det slaviske

kultur, **udtrykkes emotioner** almindeligvis langt stærkere end i Danmark, og inden for "den realiserede socialismes diskurs" har/havde et **emotivt argument**, dvs. et argument, der forholder sig til emotionelle og moralske spørgsmål, langt højere status, end et tilsvarende argument har i den pragmatisk og relativistisk prægede danske politiske kultur.

Hvis man følgelig accepterer, at JD her giver et rimeligt⁷⁵ dækkende billede af emotioner og/eller argumenter hos Hækkerups polske forhandlingspartnere, så taler teksten om - endnu - et forsøg på at opbygge en hierarkisk eller **vertikal relation**. På linje med den, Tanovic forsøgte at opbygge til Birte Weiss. Skuffet bliver man kun, hvis man - som JD formulerer det - har forventninger. I dette tilfælde forventninger til, at den gode autoritet - Danmark/den danske minister - skal **hjælpe** Polen (og Baltikum) til at komme hurtigt ind i NATO. De polske følelsesmæssige udtryk eller de polske følelsesmæssige argumenter kan således fortolkes som et forsøg på at påvirke eller presse Hækkerup til at leve op til de polske forventninger og påtage sig et/sit **ansvar** for sikkerheden omkring Østersøen. Hvis ikke han gør det, venter rollen som ond autoritet.

Men Hans Hækkerup vil - lige så lidt som Weiss - acceptere en sådan form for følelsesmæssig pression. Det er ikke ham, der har skuffet polakkerne, de var skuffede i forvejen, siger han:

"Deres forventninger til, hvad Vesten kunne gøre, herunder forventninger til EF, var allerede blevet skuffet"

og han skynder sig at fortsætte:

"Men på den anden side må man nok understrege, at Vesten trods alt allerede har engageret sig. For vort eget vedkommende gælder, at en meget stor del af de danske investeringer går netop til Polen".

Heri har Hækkerup så ganske ret. Ca. 40% af de danske investeringer i Øst- og Centraleuropa er placeret i Polen - omkring 200 danske virksomheder har etableret sig -, og Polen er det land i den tidligere Østblok, der har modtaget den største støtte fra den danske stats østmidler. Eksempelvis er IØ-fonden (Den danske Investeringsfond for Central- og Østeuropa) blandt de 15 største investorer i Polen⁷⁶. Men hvorfor nævner Hækkerup det lige her? Der tales om forsvarspolitik og militært samarbejde, ikke om investeringer og økonomisk

præg er stærkest i nord-øst og i Warswawa-området, mens de syd-vestlige områder, herunder Krakow også historisk og dermed kulturelt har været tættere på Østrig, Tjekkiet og Tyskland.

⁷⁵. Som vi i relativismens navn siger i Danmark.

⁷⁶. Northrup, John Bo: "Høj vækst i udenlandske investeringer", Nyhedsbrevet POLEN 14.8.95, Investeringsfonden for Øst- og Centraleuropa: "Årsberetning 1994", København 95, Sekretariatet for Udenrigshandel: "Polen Markedsprofil", København: Udenrigsministeriet 95

samarbejde? En nærliggende fortolkning kunne være, at Hans Hækkerup - til trods for sin affejning af polakkernes emotioner/emotive argumenter - alligevel føler sig så anfægtet, at han har behov for at forsvare sig. En velkendt forsvarsmekanisme er **forskydningen**, hvor man taler om noget andet end det, der oprindeligt var emnet, men alligevel på en sådan måde, at man får sagt noget centralt. Ved at tale om erhvervspolitik i stedet for forsvarspolitik slipper Hækkerup uden om at skulle forholde sig til polakkernes forventninger på det militære område, men han får alligevel understreget, at Danmark har "gjort noget godt for Polen"/optrådt i rollen som "den magtfulde hjælper", og derfor ikke med rimelighed kan placeres som "svigefuld autoritet". Men nok som autoritet. Helt uden om den rolle, der er tiltænkt ham i hierarkiet, slipper Hækkerup altså ikke. Artiklen fortsætter:

"Når polakkerne søger optagelse i NATO, tror jeg, at de selv mener, at de dermed kan bidrage til stabiliteten i Europa. Desuden vil medlemskab af NATO, efter deres opfattelse, give Polen en større grad af stabilitet".

Her skal det for god ordens skyld understreges, at det er artiklens forfatter, JD, der vælger at placere ovenstående citat i direkte forlængelse af det foregående. Citatet kan stamme fra et andet sted i interviewet, eller noget kan være klippet ud. Hvad fuldkomment hæderligt fremgår af citationstegnene. Derfor må analysen give afkald på den fristende fortolkning, at vi her har at gøre med endnu en forsvarsmekanisme. Nemlig **projektion**, at føre krigen over i fjendens lejr, at tale ikke om sig selv, men om "de andre". Til gengæld kan man notere sig, at Hans Hækkerup forsøger at indføre en mere **egalitær relation** i debatten. Han taler om polakkerne som jævnbyrdige partnere, der gør sig deres egne selvstændige og velbegrundede refleksioner over situationen, ikke som en "svagere part", der har hjælp og støtte behov.

2.3 Hvilke kræfter styrer historien?

I samspillet mellem Hækkerup og hans polske forhandlingspartnere kunne genfindes den spænding mellem hierarkiske og egalitære relationer, der også kendetegnede dialogen mellem Tanovic og Weiss. Derfor er det nærliggende at undersøge, om Hækkerup-teksten ikke også rummer nogle flere af de karakteristika, der i følge Sztompkas knytter sig til "den realiserede socialismes diskurs". Det gør teksten. Man skal ikke lede længe for at finde såvel tendensen til et **sort/hvidt verdensbillede** som tendensen til **magisk-idealistisk tankegang**. Den midterste del af artiklen rummer en lang interviewsekvens, hvor to verdensfortolkninger kæmper om magten...og dermed om retten til at definere den rette tid og det rette sted for den rette handling. I sekvensen konfronteres to forskellige fortolkninger af "Det russiske spørgsmål. På den ene side står Hækkerups **relativistiske** verdensforståelse - alt kan ses fra flere synsvinkler, tingene er mere nuancerede end som så - og hans tro på **fornuften og den psykologisk** korrekte intervention. På den anden side står JD som formidler af en polsk forståelse, hvor kampen står mellem de **absolutte modsætninger** - godt og ondt, gode og onde -, og hvor det eneste moralsk anstændige er at vælge side og sætte hårdt mod hårdt. For **magtens** sprog er det eneste, de onde forstår. Dertil kommer en konfrontation mellem to **forskellige historieopfattelser** udkrystalliseret i en polemik om, hvorvidt Danmark har et særligt **ansvar** eller en vigtig

rolle at spille for stabiliteten omkring Østersøen.

Samtidig kan man lægge mærke til en interessant progression på dette sted i interviewet. I sit forsøg på at tvinge Hækkerup til at forholde sig til de polske synspunkter tvinges JD selv ud i at eksplicite de polske holdninger stadig mere tydeligt. Også mere tydeligt, end det ville forekomme naturligt i en polsk kontekst, hvor denne type grundlæggende antagelser i sagens natur anses for så selvfølgelig, at de kan opleves som unødige at formulere.

Disputsen forløber som følger:

JD lægger blødt ud med at spørge, hvorvidt Hækkerup fandt polakkernes argumentation omkring det ønskede NATO-medlemskab overbevisende. Hertil svarer Hækkerup:

"Det afgørende er, at hvis NATO beslutter sig til udvidelse, så bør det gøres, så det ikke i Rusland opfattes, som var det rettet mod dem. Derfor skal man også trække Rusland tættere ind i NATO-familien".

Det er en klar markering. Af et dansk standpunkt. Fra dansk side mener man **ikke**, at en forsvarsalliance omkring Østersøen skal være rettet mod Rusland. Tværtimod. Bemærk, hvordan Hækkerup her lancerer en **psykologisk** konfliktforståelse, ("så det ikke i Rusland opfattes, som var det rettet mod dem"). Denne psykologiske tolkning falder fint i tråd med den individualisme og selvreflektion, der har så stor en plads i den moderne vestlige kultur, men Hækkerup bruger den samtidig som afsæt for et forsøg på at tilpasse sit ordvalg til en østeuropæisk forståelsesramme, ("trække Rusland tætte ind i NATO-familien"). At bruge det i en polsk kontekst positivt ladede begreb "familie" som metafor for NATO-s militære organisering bliver muligt, fordi Hækkerup - via valget af den psykologiske angrebsvinkel - allerede er begyndt at bevæge sig på individ-niveau i sine konfliktfortolkning. Han slår så at sige to fluer med et smæk. Men han forholder sig ikke desto mindre kun til den danske, ikke til den polske side af sagen. Så JD uddyber sit spørgsmål:

- Polakkerne ser efter den seneste udvikling risiko for en kommende trussel fra Rusland mod Polens suverænitet. Deler du denne opfattelse?

Dette direkte spørgsmål tvinger Hækkerup til at gå nærmere ind på de polske standpunkter. Han vælger - som ovenfor - at demonstrere sin forståelse for de polske synspunkter ved at referere dem. Sådan som han (vælger at) forstå dem⁷⁷:

"Polakkerne ser en genoplivning af russernes tidligere adfærd. Politikere fra venstrealliancen SLD brugte direkte udtrykket "imperialistisk". Man kan se en række af de lande, som opstod af Sovjetunionen, rykke tættere på Rusland af både økonomiske og militære grunde. Nogle af dem i et slags afhængighedsforhold. Det bekymrer tilsyneladende polakkerne. Specielt hvis Ukraine kommer i et afhængighedsforhold, vil den nuværende situation, hvor Ukraine kan anses for en slags bufferstat, blive ændret."

⁷⁷. Her ser vi igen en af den "Aktive Lytnings" teknikker bragt i anvendelse.

Men JD er tilsyneladende ikke tilfreds, han fremturer med at fremstille den polske vinkel:

- Fra polsk side blev det især understreget, at Danmark og Norden har et særligt ansvar i forbindelse med de tre små baltiske stater på det militære felt. Gjorde denne opfordring indtryk?

"Et særligt **ansvar**" siger polakkerne ifølge JD. Hvad betyder det? Ja, det er et argument for, at specielt Danmark og de øvrige nordiske lande skal hjælpe de baltiske lande mod russerne bl.a. ved at hjælpe dem - og Polen - hurtigst muligt ind i NATO. Men argumentet giver kun mening, hvis man accepterer en ganske bestemt historieopfattelse. Danmark - eller Sverige for den sags skyld - har jo ikke været hverken politisk eller militært involveret i Baltikum de sidste 300 år, og det er 700 år siden Dannebrog faldt ned i Estland.⁷⁸ Så hvad er det for et ansvar, polakkerne taler om? Vi danskere har jo ikke gjort noget! Det er ikke os, der er skyld i balternes situation, så hvordan kan vi være ansvarlige? Det kan vi kun, hvis vi accepterer, at **historien er styret af kræfter**, der rækker **ud over det enkelte individs** eller den enkelte nations **egne bevidste handlinger**. At bestemte sociale grupper har bestemte **"objektivt givne" roller** at spille i forhold til de lovmæssigheder, der styrer historien. Resterne af den før-industrielle kultures skæbnetro eller resterne af kommunismens "historiske materialisme"? Der er frit valg. Under alle omstændigheder en verdensfortolkning, der fra polsk side opleves som en meningsfuld ramme om en sikkerhedspolitisk diskussion i det år 1993!

Men hvad siger Hans Hækkerup? JD citerer ham for følgende:

"Helt bestemt. Jeg er enig i, at de nordiske lande har en rolle, når det gælder stabilitet omkring Østersøen. Forsvarsaftalen, som vi underskrev med Polen, skal delvist ses i det perspektiv. Vi vil også lave forsvarsaftaler med de baltiske lande på tilsvarende vis."

"Jeg tror ikke, at de baltiske lande er i helt samme situation som Transkaukasus, hvor alle nu er blevet medlemmer af statssamfundet CIS. Jeg tror, at de baltiske lande vil stå utroligt hårdt på deres totale uafhængighed i forhold til Rusland. Men det er klart, at de har et reelt problem, fordi der er russiske tropper stationeret, og de har et problem med den nødvendige omstilling. Det er klart, at her vil Danmark og de øvrige lande kunne bidrage"

"Det er også meget vigtigt, at vi fra vestlig side tydeligt siger, at den nye russiske doktrin om særlige rettigheder for Rusland til indgreb i det nære udland, finder vi ikke acceptabel i forhold til de baltiske lande."

"Jeg mener også, at de baltiske lande, som alle andre uafhængige lande, har ret til et militært forsvar, og det kan aldrig blive en trussel mod Rusland".

Hækkerup siger ja og mener nej. Han godtager ikke begrebet "ansvar" Uanset hvad JD citerer ham for i indledningen. Han vælger at bruge ordet **"rolle"**. Hvad

⁷⁸. Da Sverige i 1600-tallet var involveret i Polen, var det faktisk som økonomiske og militære modstandere. I 1656 blev der krig mellem Sverige og Polen. Polen tabte, og sejrherren Sverige støttede fysteslægten Brandenburg i at opnå overherredømme over Preussen, der blev Polens fjende mod vest. Ørstrøm Møller, Jørgen (1993): "Folkeslag i Central- og Østeuropa. København: Thorup

er noget ganske andet. Danmark ikke ikke noget historisk betinget ansvar for Østersøområdet. Det er for langt ude eller for langt væk. I bogstaveligste forstand. Men Danmark har en **aktuel politisk og økonomisk interesse** i stabilitet og økonomiske samarbejdsprojekter i området. Så Hækkerup lover det, han agter at holde. "Mindre forsvarsaftaler" - ikke øjeblikkeligt medlemskab af NATO. "Større tydelighed" i forhold til Rusland - hvad jo kan fortolkes på meget forskellig vis.

Det sort/hvide verdensbillede vil Hækkerup heller ikke acceptere. Han præsenterer en teoretisk analyse, der demonstrerer viden og overblik, og som tilsyneladende hæver sig over både det polske og det danske standpunkt og giver en mere **nuanceret og objektiv bedømmelse** af forholdene i og omkring det tidligere Sovjet. ("De baltiske lande er (ikke) i helt samme situation som Transkaukasus").

Og så sætter Hækkerup ellers sin lid til **fornuften**. Til at russerne er rimelige og ræsonable mennesker, der selvfølgelig kan stille ind på de universelle(?) menneskerettigheder og forstå, "at de baltiske lande, som alle andre uafhængige lande har ret til et militært forsvar", og indse, at "det kan aldrig blive en trussel mod Rusland". Så Kant har ikke levet forgæves. Hækkerup får dermed præsenteret det andet af de to fortolkningsmønstre, der i dag konkurrerer om hegemonien inden for den vestlige diskurs. **Rationalismen**, troen på fornuft og logik, der har domineret den europæiske bevidsthed de sidste 300 år, lanceres her som et modsigelsesfrit supplement til den ovenfor beskrevne **"psykologisme"**, hensynet til menneskets irrationelle og ofte ubevidste følelser og drifter, som Freud analyserede dem i dette århundredets begyndelse. Til gengæld udstiller Hækkerup hverken skæbnetro eller klassekampstænkning. Hvilket man jo heller ikke ville forvente af en dansk socialdemokratisk politiker i 1990'erne.

Men JD er stadig ikke tilfreds med Hækkerups svar. Han forsøger at sætte trumf på ved at skære den polske synsvinkel ud i pap:

- Fra polsk side blev det sagt, at Rusland har illusioner om, at overherre kan genetableres i forhold til de baltiske lande, og at Danmark gennem militært samarbejde bør understrege, at det er farlige illusioner?

Russerne er ikke fornuftige og ræsonable realister. De er imperialister, styret af illusioner. (Militær-)psykologiske overvejelser er spildt på dem, men de har respekt for magt! Kan det siges tydeligere. Opfordringen/udfordringen er så klar, at Hækkerup kun kan parere den ved at forlade det rationelt analyserende og psykologisk forstående og markere en grænse:

- "Det er klart, at vi i praksis gennem et samarbejde om militære spørgsmål med de baltiske lande skal underbygge vore politiske signaler. Men fra de nordiske landes side har vi været enige om, at vi sætter grænsen ved direkte våbenleverancer."

Ingen direkte våbenleverancer fra de nordiske lande. Klart nok. Det strider mod den skandinaviske selvforståelse, mod den grundlæggende selvfortolkning af Norden som en gruppe af små, usædvanlig fredselkende og allerhelst neutrale

lande. Men er det våben, polakkerne har bedt om?

Ikke desto mindre er kampen slut. Hækkerup vandt på point. For når det kommer til spørgsmålet om magt, kommer de egalitære idealer til kort. Det er Hækkerup, der har fat i den lange ende, retten til at sige nej. Han repræsenterer - stadig - både den økonomiske og den militære magt. Danmark er med i EU og NATO. Det er Polen ikke. Så på den måde vandt Hækkerups verdensbillede også. Verden styres af aktuelle økonomiske og politiske interesser, ikke af historisk begrundede etiske idealer. Og dog! Fortsættelsen af historien - den tekst, der ligger uden for denne tekst - vil vise, hvordan Hans Hækkerup ved at tage den polske etiske insisteren alvorligt og kombinere dem med sine egne danske forstillinger om egalitet og decentralisering kommer til at indskrive sit navn i europæisk militærhistorie. Som polakkerne kunne have formuleret det. (Se afslutningen af analysen).

"Polakkerne"(JD)
hierarkiske relationer

Hans Hækkerup
"egalitære" relationer

absolutte værdier,
moralisme:gode/onde

relativisme,
rationalisme/"psykologisme"

historisk, etisk begrundet ansvar

aktuelle øk. og pol. interesser

2.4 Polske myggestik og dansk underspil:

Kampen er tabt. Hækkerup/danskerne/vesteuropæernes økonomiske og politiske fællesskab har (gen-)etableret sig som magtfulde autoriteter i forhold til østeuropæerne. Men JD giver ikke op. Han forsøger sig med nogle "myggen stikker elefanten"-spørgsmål, der tilsyneladende ikke generer Hækkerup nævneværdigt, men som falder fint i tråd med de **"anti-system" taktikker**, der udviklede sig i Østeuropa under planøkonomien. Som Sztompka ville have beskrevet det: Gamle anti-kommunistiske modstandsformer appliceres på de nye institutionelle autoriteter i den nye, markedsøkonomiske og vestligt-demokratiske situation.

- Under besøget fremgik klart, at vi ligger meget langt bagefter andre lande i udbygningen af de militære forbindelser til Polen. Skal vi udvikle vores samarbejde i et langsomt og forsigtigt tempo eller skal vi indhente det forsømt?

Øv, bøv, I er bagefter!!

- Er de praktiske hensyn mangel på ressourcer til betaling af f.eks. udvekslingsbesøg?

Øv, bøv, har I ikke råd?

- Da den kolde krig blev aflyst, argumenterede mange for brug af midlerne, som nu kunne spares, til fremme af sikkerhed i bredere forstand, dvs. økonomisk udvikling. Er den militære dimension af Øst-samarbejdet blevet forsømt bevillingsmæssigt?

Øv, bøv, har I pjækket?

Alle de 3 spørgsmål rummer insinuationer, der kan få autoriteten til at tabe ansigt - eller sagt med den vestlige psykologisk begreber: Krænke ham ved i fuld offentlighed at påføre ham en mistanke om mindreværd. Derfor er det også spørgsmål, der skulle kunne tvinge autoriteten til at demonstrere sit format ved at **skynde sig at betale sig fra sine forpligtelser**. Hvis han vel at mærke accepterer de logikker, der ligger bag spørgsmålene: Det første spørgsmål er baseret på en logik, der forudsætter en en-dimensional eller **lineær historieopfattelse** - een vej, een løsning - og en udpræget **konkurrencementalitet** - "alle de andre lande"/ alle de andre forældre - "et langsomt og forsigtigt tempo"/ en svag præstation. Det andet spørgsmål kræver for at virke efter hensigten en accept af, at debatten drejer sig om økonomiske beløb af en så latterlig lille størrelsesorden, som udgiften til et udvekslingsbesøg. Det tredje spørgsmål kræver accept af, at Danmark i relation til Baltikum og Polen rent faktisk **har** pligter (og ansvar!), der kan forsømmes.

Men spørgsmålene bider ikke på Hækkerup. Han ryster stikkene af sig ved hjælp af en fornem opvisning i dansk **"underspil"**. Hvis nogen beskylder han for at være langsom eller fattig eller andet, der er ment negativt, så er han den første til at indrømme, at det har de skam helt ret i:

Til det første konkurrenceappellerende spørgsmål, siger Hækkerup derfor JA! JD har ret. Tingene foregår **gradvist**. Et neutralt ordvalg i modsætning til JD's negativt ladede "langsomt og forsigtigt". Men vi danskere har har en plan, og vi afpasser tempoet efter de praktiske hensyn:

"Vi skal nu lave en årsplan for 1994. Vi skal tage fat på nogle samarbejdsområder, og så gradvist udvide dem. Det gradvise skyldes praktiske hensyn".

Til det andet "fattigrøvs-spørgsmål", siger han også JA. Der **er** finansielle begrænsninger. Sådan er situationen i Danmark:

"Den del finansieres inden for rammerne af forsvarsforliget, det sætter nogle grænser for, hvor meget vi skal gøre."

Til spørgsmålet om de "forsømte forpligtelser" svarer Hækkerup til gengæld NEJ. Danmark har ikke forsømt noget. Sådan som vi selv ser det. Det politiske flertal i Danmark accepterer nemlig ikke, at Danmark prioriterer militære udgifter (et militært ansvar?) for Østersøområdet på bekostning af mere økonomisk interessante samarbejdsprojekter:

"Man har nok på det tidspunkt i højere grad end nu forestillet sig, at økonomisk samarbejde kunne skabe stabilitet. Østpuljen har finansieret enkelte civile projekter på forsvarsområdet, men generelt tror jeg ikke, at der er vilje til brug af puljefølge til egentligt militært samarbejde".

Sådan gør man dét: Indrømmer, underspiller og parerer på een gang. Men da det er gjort, kan Hækkerup alligevel ikke dy sig for at bevæge sig ud i løfternes land. Hvorigennem han - ikke mindst i en polsk kontekst - demonstrerer sit format som statsmand. Sin suverænitet, sin magt og vilje til at få tingene til at flytte sig. Men dog i en så forsigtig form, at et løftebrud altid vil kunne reddes hjem ved henvisning til manglende politisk opbakning i det danske politiske system:

"Hvis vi vil gå videre af denne vej, og det vil vi, så må pengene tages fra forsvarsbudgettet. Jeg tror ikke, at økonomien i første omgang vil være den afgørende begrænsning. Men det er klart, at hvis det militære samarbejde udvikler sig, så skal vi måske afsætte et særligt beløb til Øst-aktiviteter. Det vil blive en del af det nye forsvarsforlig."

Men hvad er det så, Hækkerup rent praktisk vil gøre? Og hvad er det polakkerne gør? Hvilke konfliktløsningsmodeller anser de som anvendelige, og hvilke kan de bringe i anvendelse? Hvad er det for en social praksis, deres diskursive praksis er i spil med, og hvordan påvirker disse former for praksis hinanden?

2.5 Klientelisme og kooperativisme:

Ja, hvad siger teksten om den praksis, Hækkerups polske forhandlingspartnere har forsøgt sig med ved mødet i Warszawa? De har - som teksten beskriver det - forsøgt at skabe en positiv relation til den danske forsvarsminister, sådan at han ville føle sig forpligtet på at forsvare de polske synspunkter - i EU og NATO generelt, men ved NATO-mødet i Travemünde specielt. De har med andre ord forsøgt at etablere en personlig **kontakt**, hvorigennem de kunne sikre sig indflydelse længere "oppe" i det politiske system, som udgøres af de vestlige militære organiseringer. En strategi, der svarer nøje til den strategi, der er blevet beskrevet som central under planøkonomierne, hvor de rigtige forbindelser til de rigtige mennesker i stat- og parti- apparat var afgørende for indflydelse, f.eks. i forbindelse med fremskaffelsen af de resurser, der var nødvendige ved driften af statsvirksomhederne.⁷⁹ Men det er ikke kun en praksis, der fandt sted inden for det officielle planøkonomiske system, i det den ungarske historiker Elemér Hankiss betegner som "Det første samfund under kommunismen".⁸⁰ De personlige kontrakter og forbindelser var ikke mindre vigtige for at klare sig i "Det andet Samfund", den uformelle økonomi, de uofficielle netværk, der både under og efter kommunismen har haft så stor betydning i det polske samfund.⁸¹ Polen kan derfor godt - på linje med Grækenland og især Syditalien - beskrives som et samfund præget af **klientelisme**. Dvs. beskrives som et system, hvor "**kontakter**" fungerer som en form for handelsvare, og hvor goder, indflydelse (og beskyttelse) udveksles mod politisk og økonomisk loyalitet.⁸² Selvom det i Polen hyppigere har været fødevarer end badeværelsesinteriører og kommunalvalgsstemmer, der har indgået i de gensidige vennetjenester.

Men Hækkerup lader sig ikke påvirke. "Kontakt-strategien" virker ikke på ham.

⁷⁹. Kornai, Janos (1986): "Contradictions and Dilemmas - Studies in The Socialist Economy and Society", London: MIT-Press

⁸⁰. Hankiss, Elemér (1986) refereret efter Skilling, Gordon H. (1989): "Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe". London: Macmillan Press

⁸¹. Ca. 30% af den polske økonomi skønnes at være sort (96) Hjort, Katrin Erna og Jette Schramm-Nielsen (96): "Velock Denmark A/S - om interkulturel erhvervskommunikation". København: Gyldendal

⁸². LaPolambara, Joseph (1987): "Democracy" - Italian Stile", Yale: New Heaven

Han har ikke brug for at udveksle tjenester. Polakkerne "har ikke noget på ham", han trænger ikke til noget fra dem, og selve "kontakt-filosofien" strider grundlæggende imod dansk moral. Dermed ikke sagt at forbindelser og nepotisme ikke spiller en rolle i det danske samfund, men Danmark er stadig et så "uskyldigt og renfærdigt" land, at hvis den slags opdages, er der grobund for en skandale. Hvorimod mange andre nationaliteter, herunder polakkerne i langt højere grad - ikke billiger - men forventer, at der foregår noget "under overfladen". En forventning, der kan føre til mange dramatiske formodninger om politiske og økonomiske intriger, hvis realitetsstatus det kan være svært for en udenforstående dansker at danne sig en præcis fornemmelse af.⁸³

Tilgængæld er der et andet af polakkernes forslag, der virker på Hans Hækkerup. Nemlig polakkernes forslag om, at danske og polske styrker skal træne sammen med henblik på FN-opgaver. Her slår Hækkerup til med det samme... og fremfører fremover forslaget som sit eget, som senere tekster kan vise.

- Polske officerer rejste flere gange mulighederne for fælles træning af en dansk-polsk styrke til FN-opgaver?

spørger JD, og Hækkerup svarer:

"Det er en tanke, som vi hele tiden har syntes, var fornuftig. Det kunne være et praktisk eksempel på samarbejde, at man trænede med henblik på en opgave, som skal løses for FN. Det forestiller jeg mig kan være et af elementerne i et årsprogram".

Det polske forslag om fælles træning kan adopteres af Hækkerup, fordi det passer som fod i hose til dansk mentalitet og kulturelle traditioner. Praktisk samarbejde mellem jævnbyrdige parter! Ligemænd, der trækker på samme hammel! **Det** er jo kernen i hele den danske **kooperativistiske** filosofi, fra afsættet i andelsbevægelse og højskolebevægelse, over det danske socialdemokratis alliancer med de små selvstændige i mellemkrigstiden til nutidens danske ønsker om decentralisering, flade strukturer, nærdemokrati... Her skal det igen understreges, at det at forestille sig og foretrække det **jævnbyrdige samarbejde** som den ideelle konfliktløsningsmodel ikke nødvendigvis er identisk med en sådan ideel praksis. På det bevidsthedsmæssige plan er forestillingen om **egalitet** eller jævnbyrdighed imidlertid forudsætningen for den danske kooperativisme. Alle er lige værdige, alle er deres egen herre, men de kan samarbejde - med henblik på det gensidige udbytte. I det øjeblik denne forestilling problematiseres for kraftigt, f.eks. fordi samfundet polariseres så meget, at (for) mange samfundsdeltagere opleves som "nassere", der ikke er i stand til at tage vare på sig selv og feje for egen dør, smuldrer fundamentet for "den danske velfærdsmodel".

Mere opløst er "lad os samarbejde"-tankegangen imidlertid ikke, end at danskere med meget forskellig uddannelsesmæssig og erhvervmæssig baggrund glade og gerne markedsfører modellen som den ultimative løsningsstrategi, når de møder

⁸³. Hjort, Katrin Erna og Jette Schramm-Nielsen (196): "Velock Denmark A/S - om interkulturel erhvervskommunikation". København: Gyldendal

konflikter på udebane. Ligesom Hækkerup. Spørgsmålet er bare, om han - og andre danskere - ikke bliver helt til grin, når de i udlandet tropper op med deres egalitære ideer og deres (formelle) afvisning af centralisme, hierarkier og autoriteter til fordel for en struktur, hvor "man snakker om tingene og løser problemerne i fællesskab"?

2.6 Hækkerup op at køre:

Hvis man har en mistanke om, at de "flade" danske organisationsforestillinger og de "afslappede" danske ledelsesidealer kan virke grinagtige uden for Danmark, kan man få denne mistanke bekræftet ved at se på det billede, der illustrerer JD's artikel. Her ser vi Hækkerup, der er kommet op at køre. I bogstavelig forstand. Midt i billedet sidder Hækkerup i lys frakke - i fokus for opmærksomheden. Han er smilende og afslappet - hans frakke sidder skævt -, men han er placeret **nede**. Han sidder i noget, der mest af alt ligner en legevogn, men som man af billedteksten kan forstå, er en del af det polske militærs materiel. Rundt om ham står en række mørkkledte mænd og en enkelt kvinde - højerestående militærfolk ser det ud til samt et par civilister. De foreste smiler til/ad Hækkerup, de bagerste smiler til hinanden, men alle **ser ned på** Hækkerup. Inclusive beskueren. Billedet er taget i let fugleperspektiv. Billedteksten siger:

"VISION - Hans Hækkerup mener, at polske og danske soldater skal trænes sammen til løsning af opgaver for FN og at danske, tyske og polske soldater, skal afholde fælles øvelser. Her besigtiger han polsk materiel under besøget i sidste uge!.

Hvad er det for noget? Hvorfor står Hans Hækkerup ikke pænt og seriøst i front for en række afmålte mænd i militær opstilling? Har han dummet sig totalt ved at lade sig lokke til at spille "frisk" og jovial over for officererne i det polske militær med de fornemme traditioner? Det er jo ikke en hvilken som helt hær, han er sammen med. Nok kan danskerne trække på smilebåndet, når de i dag hører, at polakkerne som medlem af Warszawa-pagten havde ansvaret for at besætte Lillebæltsbroen, hvis den kolde krig blev varm - ligesom vi danskere som led i den aktuelle forsvarspolitiske arbejdsdeling skal "tage os af" Baltikum. Ikke desto mindre har polsk militær en glørværdig historie, der stadig er levende i polsk bevidsthed. En historie, der strækker sig fra den polske hærs storhedstid i 1600-tallet, hvor den polske konge Johan Sobieski i 1683 frelste Wien - og dermed hele den civiliserede kristne verden - fra Det osmanniske Imperium, over Napoleonstiden drømme om en fransk-polsk alliance rettet mod Zar Alexander's Rusland, til mellemkrigstidens nationale genetablering under Marshal Pilsudski. En renaissance, der brat blev afbrudt, da den polske hær, der troede sig jævnbyrdig med den tyske, red ud med dragne sabler mod Hitlers t⁸⁴

Så polsk militærhistorie handler ikke om legevogne, og Hækkerups handling - hvor velment den end må have været - virker ikke som den rigtige gestus at vælge, hvis man vil vise det polske militær respekt. Men det er værd at

⁸⁴. Ørstrøm Møller, Jørgen (1993): "Folkeslag i Central- og Østeuropa. København: Thorup

Hækkerup op at køre

bemærke, at det er Jørgen Dragsdahl selv, der har taget fotografiet. En polsk fotograf ville muligvis slet ikke have indfanget det respektløse motiv. Men JD gør det. Han viser Hækkerup set med polske øjne. Eller han viser - som den respektløse dansker, han sikkert er - "sin" minister i en situation, hvor ministeren lider statustab, og derfor bliver lidt, men også kun lidt til grin. Et klar kritik eller "bare" et udslag af dansk humor?

2.7 Etik og decentralisering:

JD afslutter sin artikel med at lade Hækkerup opsumere de pointer, han allerede har refereret:

- Hvad er visionen for det dansk-polske militære samarbejde, hvor skal det bevæge sig hen?

"Først og fremmest er der spørgsmålet om Polens medlemskab af NATO- Vi ved endnu ikke, hvad det kommende NATO-topmøde vil beslutte. Men det mest sandsynlige er, at NATO ikke vil optage nye medlemmer nu, men at man vil opstille et perspektiv om fremtidigt medlemskab. Inden for samarbejdsorganet NACC kan man så i praksis forberede nogle af landene til medlemskab, og jeg ser selvfølgelig den indgåede aftale i det perspektiv: Hvis Polen en dag bliver medlem af NATO, så kan man forberede det gennem den samarbejdsaftale. Polen har allerede så-danne aftaler med 7 andre vestlige lande, så det er ikke kun Danmark, som trækker i den retning".

"Jeg ser også et dansk-tysk-polsk perspektiv. Hvis Polen kommer med ind i NATO, så er vi jo begge naboer til Tyskland på hver sin side. Frem for et dansk-tysk og et dansk-polsk samarbejde vil det være mere naturligt med et trekantsamarbejde omkring Østersøen."

"Desuden er der et fremtidsperspektiv, som rækker længere. Vi skal samarbejde med de baltiske lande og Rusland - specielt de dele af Rusland, som ligger ud til Østersøen, dvs. Skt. Peterborg og Kaliningradområdet".

Hvis JD har ret i sin fremstilling af de polske synspunkter og i sin - ganske vist indirekte - kritik af Hækkerups forsøg på at applicere den danske samarbejds-tankegang på østeuropæiske forhold, så skulle Hækkerups planer imidlertid gå en trang fremtid i møde. Er det ikke urealistisk snak med alle disse decentrale, praktisk bundne forberedelser til NATO-medlemsskabet. Forberedelser, der ovenikøbet inkluderer dele af Rusland? Der skulle man umiddelbart tro, når man medtænker det kulturelle mis-match mellem danskernes egalitære ideer og de autoritære traditioner, der bl.a. som arv fra kommunismen har præget Østeuropa⁸⁵. Men fortsættelsen af historien viser som nævnt en helt anden og for Hækkerup meget mere positiv udvikling.

Tre år senere, dvs. sommeren 96 skriver Jørgen Dragsdahl en ny artikel om Hans Hækkerups meritter. Denne gang bringes artikelen i Weekendavisen, og overskiften lyder:

"Hækkerup stjerne på NATO-møde"⁸⁶

⁸⁵. Hofstede, Geert (1993): "Images of Europe", Maastricht: Department of Economics and Business Administration of the University of Limburg

⁸⁶. Dragsdahl, Jørgen: "Hækkerup stjerne på NATO-møde"; Weekendavisen 28. juni - 4. juli 1996

Artiklen fortæller, hvordan Hækkerup på NATO-mødet i Warszawa stærkt engageret forsvarede de baltiske landes ret til optagelse i NATO, og hvordan han over for et forum bestående af præsidenter, ministre, ambasadører og officerer fra såvel Øst- og Centraleuropa som USA og Vesteuropa begrundede sit standpunkt med **moralske(!)** argumenter. Danmark nød godt af NATO's sikkerhedsgarantier, da landet under den kolde krig var en frontlinjestat, påpegede han og fortsatte:

"Hvis jeg ville nægte nye, stabile demokratier i Central- og Østeuropa samme sikkerhedsgaranti, så ville jeg have et moralsk problem."

Samtidig kom Hækkerup med, hvad der ifølge JD var konferencens mest kontroversielle forslag. Nemlig forslaget om en **decentralisering (!)** af Partnerskab for Fred, så de baltiske lande, der næppe optages i NATO i første omgang sammen med Polen, Ungarn og Tjekkiet, i stedet knyttes direkte til BALTAP-hovedkvarteret i Danmark, så de med Hækkerups ord kan deltage aktivt

"fra dag til dag i arbejdet som foregår i NATO-hovedkvarterer angående planlægning, træning og indøvelse af fremtidige operationer i forbindelse med alliancens nye missioner"

Et forslag, der antagelig er realistisk, fordi NATOs organisation står over for at skulle moderniseres radikalt og gøres mere fleksibelt, bl.a. ved at to eller flere lande - herunder deltagerne i Partnerskab for Fred - skal kunne lade indsatsstyrker fra flere værn gå sammen i løsningen af konkrete opgaver (Combined Joint Task Forces). Så polsk etik og dansk decentraliseringstankegang kan tilsyneladende kombineres med held - som led i et moderniseringsprogram.

2.8 To relativt egalitære kulturer:

Jørgen Dragsdahls foto rummer kun en del af sandheden om det dansk-polske kulturmøde. Der eksisterer ikke kun en mis-match mellem den danske egalitarisme og de polske hierarkier. På visse punkter matcher dansk og polsk kultur hinanden udmærket, hvad ikke kun har vist sig i forbindelse med Hans Hækkerups forsvarspolitiske initiativer. Til trods for Polens planøkonomiske fortid er polsk kultur nemlig - lige som dansk - præget af af **relativt egalitære** traditioner.

På samme måde som Danmark er Polen et land, hvis kulturelle traditioner er blevet præget af mange **små selvstændige**. 80% af det polske landbrug var f.eks. privat under kommunismen. Traditionen for selvstændig virksomhedsdrift har betydet, at systemskiftet i Polen kunne udløse et stort iværksætterpotentiale⁸⁷, og at de værdier, der knytter sig til, hvad vi i Danmark kalder "den selvstændige livsform" stadig i stort omfang præger polsk kultur. (Arbejdssomhed, familiesammenhold, social stræbsomhed og en generel "system-skepsis"). Traditionen for små enheder kan også ses som forklaringen på, at Polen - set i et østeuropæisk

⁸⁷. Væksten i det polske BNP var i 1995 på 7%. Størsteparten af den økonomiske vækst side systemskiftet er kommet "fra neden", dvs. er resultatet af nye erhvervsmæssige initiativer blandt polakkerne, ikke af privatiseringen af de polske statsvirksomheder.

perspektiv - er et temmeligt egalitært samfund. Hvilket direkte har kunnet måles via Geert Hofstedes metoder⁸⁸. Så danskere og polakker er ikke helt "galt afmarcherede" i forhold til hinanden, hvad de mange succesfulde dansk-polsk virksomhedssamarbejder siden systemskiftet da også viser. Danskernes samarbejds tradition er imidlertid ukendt i Polen, hvilket kan opleves som en stor frustration af danskere.

På et meget overordnet niveau kan de organisationsstrukturer, der dominerer henholdsvis det danske og det polske samfund, beskrives som en spejlvending af hinanden. Hvor dansk kultur på den officielle overflade er karakteriseret ved flade strukturer og først på et lidt dybere niveau præget af faktiske magtforskelle, er polsk kultur kun på overfladen båret af hierarkier og autoriteter. Under den officielle struktur ligger et uformelt landskab præget af langt større frihed og individualisme, af uformelle personlige, økonomiske og politiske netværk og af - hvad vi set med danske øjne præget af en lang tradition for kooperativt samarbejde - vil betegne som anarki.

	Danmark	Polen
formelt	flade pyramider	spidse pyramider
reelt	faktiske magtforskelle	individualisme, anarki

Disse ligheder og forskelle betyder, at det ikke er ubetinget rigtigt, hvis man som dansker forestiller sig, at "danskere i Polen skal lede på polsk". I hvert fald ikke, hvis man med dette forslag mener, at danskerne i Polen skal optræde lige så autoritært og kontrollerende, som man forestiller sig ledelsesstilen under kommunismen. Tværtimod har danskernes "ligefremme væremåde og afslappede ledelsesstil" ofte vist sig at fungere godt i Polen, dels fordi den har repræsenteret et tiltrængt alternativ til de tunge bureaukratiske processer under kommunismen, dels fordi den på mange måder harmonerer med de polske værdier, der overlevede i "det andet samfund" under planøkonomien, og som nu er blomstret op efter systemskiftet. Hvilket selvfølgelig ikke skal forlede nogen til at tro, at dansk og polsk kultur kan beskrives som identiske størrelse.

2.9 Er Hækkerup CIA-agent?

Tilbage i denne analyse er kun spørgsmålet om, hvad russerne mener om hele historien? Ja, de mener, at Hækkerup kan være agent for en fremmed magt, siden han propagerer for, at NATO skal udvides mod øst. Efter mødet i Warszawa udtale Vladimir Andrejev, talsmand for den russiske udenrigsminister, Jevgenij Primakov at:

"Vi er bekymrede for, at det i den seneste tid netop har været Danmark, som har ført den utilbørlige

⁸⁸. Hjort, Katrin Erna og Jette Schramm-Nielsen (1996): "Velock Denmark A/S", Kbh: Gyldendal. Lorentzen og Uldall (1994): "Kulturfaktoren i østeuropæiske virksomheder, Kbh: Upubliceret SPRØK OB

vestlige mission ved hele tiden at tale om NATO's ekspansion. Vi udelukker bestemt ikke, at et andet land har tildelt Danmark opgaven"⁸⁹.

og

"Disse udsagn svarer ikke til den ånd af godt naboskab, der bør være mellem Rusland og Danmark"⁹⁰.

Sort og hvidt, venner og fjender og et etisk imperativ, der ikke er til at komme uden om! Når russerne fortolker de danske motiver på den måde, falder det helt i tråd med den fortolkning af russisk tankegang, polakkerne giver udtryk for - hvis man ellers skal tro Dragsdahls fortolkning. Atter et eksempel på "den realiserede socialismes diskurs".

3. artikel: "Jagten på det danske guld"

I artiklen om Hækkerups besøg i Warszawa kom der polske univers og den polske diskurs kom kun indirekte til syne, i og med at det var danskeren Jørgen Dragsdahl, der fortolkede og forklarede de polske standpunkter. I den tredje og sidste artikel, der er valgt her, præsenteres en østlig synsvinkel, så den danske ikke skal stå alene. Russeren Ivan Beregovoj får det sidste ord. Han siger **sin** mening med sine **egne** ord i et læserbrev i Politiken. Beregovoj's brev kan læses som et indlæg i en konkret debat i et dagblad, men den kan også læses på et mere generelt niveau som en stemme, der svarer danskerne igen ved at formulere **sin** opfattelse af bestræbelserne på at forene Europa. Fortolkningen af Beregovoj's læserbrev foretages imidlertid stadig af en dansker, så den interkulturelle kommunikationsproces mellem Øst- og Vesteuropa fortsætter.

3.1 Dannebrog og rascisme:

Beregovoj indleder sit læserbrev med at beskrive, hvordan han oplevede sin ankomst til Danmark toethalvt år tidligere:

"Da jeg for toethalvt år siden ankom til Danmark mødte jeg en banegård, som var pyntet med store rød-hvide flag. Folk havde flag på tøjet og modtog venner og slægtninge viftende med nationalflaget. Man fristedes til at tro, at der var udbrudt krig, og dronningen ved dekret havde påbudt sådanne nationalistiske optog. Indtil jeg fandt ud af, at Danmark uden tvivl er det land i Europa, hvor nationalismen og rascismen er faldet på den mest frugtbare jord."

I denne indledning opsummerer Beregovoj pointerne i sit læserbrev: Da han kom til Danmark mødte han et opbud af Dannebrogflag. Han forbandt først flagene med krig og dekret udsendt fra samfundets top, men fandt senere ud af, at nationalisme og rascisme trives i bedste velgående blandt almindelige danskere.

⁸⁹. Fauverholdt, Mikkel og David Trads: "Russisk udfald mod Hækkerup", Morgenavisen Jyllands-Posten

⁹⁰. *ibid*

Beregovjs læserbrev

Men hvis man ikke kun lægger mærke til disse informationer, men også bider mærke i Beregovoj retorik, kan man se, hvordan han i løbet af en indledning på kun 12 linjer får præsenteret hele den associationskæde, der vil komme til at bære hans argumentation:

flag = krig = diktatur = nationalisme = rascisme

Beregovoj fører læserens tankegang fra det letgenkendelige billede af Danebrogsflagene på perronen, når danskerne modtager venner og familie, over den knap så idylliske forestilling om krig og diktatur til facittet: nationalisme og rascisme. En elegant introduktion, der ikke kun appellerer til læserens intellekt, men i mindst lige så høj grad til hans/hendes fantasi - eller billeddannende evne - og dermed også til følelserne. Hvad i første omgang synes positivt, de rød-hvide flag ender til sidst som noget absolut negativt, rascisme. Herved stilles spørgsmålstegn ved danskernes forforståelse. Den danske opfattelse af flaget som uskyldigt, idyllisk, upolitisk, uangribeligt.

Beregovoj fortsætter:

"I Rusland lærte vi i skolen, at Sovjetunionen var verdens mægtigste, rigeste og militært stærkeste land. Vort folkeslags historie var stor, mægtig og fyldt med heroisme og gyldne øjeblikke. Det lærte vi i skolen. Og da vi blev selvstændigt tænkende individer, opdagede vi, at tingene hang anderledes sammen. Vi tog afstand fra skolens indoktrinering. Nationalismen var officiel. Men man lo af den i krogene, man så den lidt fra siden, fjernede sig fra den. Lavede vittigheder om, hvor galt det stod til. Ironien blomstrede. Danskerne plejer at prale med deres ironiske sans. Men når det kommer til danskernes skjulte, ikke fra officiel side, men i familien indoktrinerede og derfor usynlige nationalfølelse, ja, så er det så som så med ironien."

Beregovoj begrundet her sin opfattelse af det nationale ved at fortælle om den rolle, nationalismen spillede i Sovjetunionen. Han beretter også om, hvordan den almindelige russer distancerede sig fra forsøgene på indoktrinering ved hjælp af humor og ironi. Men samtidig præsenterer han læseren for et univers, hvor **nationalisme** entydigt forbindes med **indoktrinering** og placeres som den negative modsætning til **selvstændig tankegang** og humoristisk eller **ironisk** sans.

Disse begrebsmæssige modsætninger er, som Beregovoj beskriver dem, velbegrundede i de erfaringer, russerne har gjort sig i Sovjettiden. Hans beskrivelse af splittelsen mellem det officielle samfunds politik og den uofficielle systemmodstand svarer også nøje til Hankiss' beskrivelse af tvedelingen af bevidsthed og kultur under kommunismen i Øst⁹¹. Men når Beregovoj applicerer dette russiske univers på dansk kultur, fører det til et resultat, der er overraskende og ikke særlig flatterende for danskerne. Danskernes adfærd knyttes sammen med de negativt valoriserede begreber "nationalisme" og "indoktrinering", mens russernes adfærd forbindes med det positive, ironi og selvstændighed.

minus

plus

nationalisme

ironi

⁹¹.Hankiss, Elemer (1986) refereret efter Skilling, Gordon H. (1989): "Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe". London: Macmillan Press

indoktrinering

selvstændig tankegang

danskere

russere

Denne manøvre falder imidlertid ikke Beregovoj helt let. Han bliver faktisk nødt til at indføre en ny kategorial skelnen for at kunne gennemføre sit forehavende:

Som udgangspunkt rubricerer Beregovoj den danske nationalfølelse samme sted som den russiske. Men samtidig har han tydeligvis så stort et kendskab til det danske samfund, at han ved, at Danmark ikke er topstyret på samme måde som Sovjetunionen var. Når han i læserbrevets indledning skriver: "Man fristedes til at tro, at ...(..) dronningen ved dekret havde påbudt sådanne nationalistiske optog" signalerer datidsformen netop det hypotetiske. Formuleringen skal forstås metaforisk. Beregovoj ved godt - og har antagelig hele tiden vidst -, at den danske dronning ikke som en diktator eller en diktatorisk centralkomité kan udstede dekreter, hvorefter alle landets borgere har sig at rette. Derfor kan han heller ikke slutte umiddelbart fra de danske udtryk for nationalisme til begrebet indoktrinering, fordi indoktrinering inden for hans univers forudsætter en officiel, **centralistisk** styret påvirkning af borgernes bevidsthed, f.eks. via uddannelsessystemet. I stedet indfører han et nyt begreb. Han vælger at skelne mellem på den ene side **officiel indoktrinering**, som den fandt sted i Sovjet, og på den anden side **skjult indoktrinering**, som den efter hans mening finder sted i de danske familier. Begge dele ser han imidlertid som en form for indoktrinering (.. og usynlig indoktrinering er vel den værste ?) Dermed går kabalen op: Danskerne er nationalister, nationalister er indoktrinerede, indoktrinerede mennesker tænker ikke selvstændigt, mennesker uden selvstændighed har ingen ironisk sans. Altså er danskerne ikke kun kedelige og selvhøjtidelige. De kan placeres i den negative kasse hvor det sovjetiske system gerne ville placere sine borgere. Russerne selv får til gengæld plads i den positive kasse, der repræsenterer kritikken af kommunismen. Der står **ikke** i teksten, at danskerne er kommunister, men der står, at danskerne tankegang har træk til fælles med den tankegang, der blev hyldet i det kommunistiske Sovjetunionen....

3.2 Danskerne praler:

Når man som dansker bliver konfronteret Beregovoj's opfattelse af danskerne, er det nærliggende at fare i flint og forsøge at anfægte hans verdensbillede. Man kan f.eks. fremføre, at det på et rationelt grundlag ikke er muligt at slutte direkte fra nationalflag til rascisme, dvs. man kan beskyldes ham for manipulation med ordene og deres følelsesmæssige betydninger. Man kan også påberåbe sig, at Beregovoj **ikke skelner mellem nationalfølelse og nationalisme**, ligesom han ikke skelner mellem **nationalt selvværd og nationalt mereværd**, ("at Sovjetunionen var verdens mægtigste, rigeste og militært stærkeste land"). Fordi man holder af sit land og synes, at det er godt at være dansker, behøver man jo ikke at synes, at man er bedre end alle andre! Hvis man selv er god nok, behøver man ikke rakke ned på andre. Men denne danske selvopfattelse svarer ikke til Beregovoj's billede af danskerne. Han oplever et **misforhold mellem danskernes selvfremstilling og de reelle forhold** i Danmark:

"Danskerne praler med deres uddannelsessystem. Og alligevel kan børnene i skolerne ikke læse, er jeg blevet fortalt. Til trods for deres skolers fortræffeligheder, kan danskerne ikke en verselinie fra deres lands store, afdøde digtere (hvis de findes ud over eventyrforfatteren, H.C. Andersen).

Danskerne har i skolen heller ikke lært deres egen historie eller for den sags skyld, verdens historie."

Beregovoj sætter her fingeren på et ømt punkt. Danske skolebørn i 3. klasse er i en OECD-undersøgelse blevet placeret blandt verdens dårligste læsere på linje med børn fra flere tredjeverdenslande. Det har mange danskere, herunder mange danske politikere oplevet som yderst pinligt, til trods for at repræsentanter for dansk pædagogisk tradition atter engang har understreget, at vi i Danmark hylder undervisningsformer, der sigter mod at få flest muligt med, selvom det muligvis kan tage lidt længere tid.

Når Beregovoj kritiserer den danske skole, eksisterer der en klar modsætning mellem det **begreb om, hvad det vil sige at lære noget**, som han giver udtryk for, ("kan .. ikke en verselinie", **lære udenad**), og den forestilling om at "**lære at lære**", som vi officielt tilslutter os i det højtmoderniserede Danmark, hvor vi ser livslang uddannelse som en nødvendighed og eftertragtelssværdig mulighed⁹². Når Beregovoj betvivler, at der overhovedet findes andre væsentlige forfattere i Danmark end H. C. Andersen, er der også en klar forskel mellem hans **opfattelse af, hvad kunst er**, ("store digtere") og den herskende danske definition af et væsentligt forfatterskab⁹³. Ikke desto mindre er det svært at forblive uberørt af hans udtalelser. Det lille nagende spørgsmål, der altid er aktuelt i Jante-lovens hjemland, melder sig: Ser Danmark virkelig sådan ud med fremmede øjne? Er vi slet ikke så gode, som vi gerne selv vil tro?

Men man kan selvfølgelig vælge at gå i offensiven og spørge, hvad Beregovoj bygger sine vurderinger på? Er de udtryk for ren arrogance eller højrøvhed, som vi siger i Danmark, eller ved han noget om dansk kunst og kultur? Ja, det gør han vist desværre. Af læserbrevet fremgår, at han har været en tur på en dansk folkehøjskole.

3.3 Demokrati og mangel på respekt:

"For at prøve at forstå, hvad det er, der er så spændende ved dansk åndstradition, tog jeg på højskole i tre måneder. Mine danske venner havde rost denne institution som selve demokratiets vugge, så jeg pakkede kufferten, og så af sted! Tre måneder i danskhedens fejren sig selv! Hvor ubehageligt. Nu skulle vi indvies i hemmeligheden ved det perfekte land, sammen skulle vi genfinde Det Danske Guld."

⁹². I Danmark anses det ikke for centralt at kunne citere digte, hverken af afdøde eller nulevende forfattere. Vi vil hellere lære børn og unge at bruge biblioteket.

⁹³. Opfattelsen af lyrikken som den fornemste form for litteratur og forestillingen om "den store digter", der er i besiddelse af en særlig metafysisk kontakt eller kontrakt, er i sin oprindelse knyttet til den europæiske 1800-tals romantik og stort set uddød i dansk litteraturtænkning efter 2. verdenskrig.

Beregovoj beskriver her, hvordan han har oplevet danskernes beskrivelse af den danske højskole, det danske demokrati og den danske kultur⁹⁴ Man kan notere sig, at det er en beskrivelse præget af **absolutter**. Som Beregovoj har opfattet det, har han ikke fået af vide, at folkehøjskolerne og andelsbevægelsen engang udgjorde det danske demokratis vugge, og at danskerne er rimeligt tilfredse med deres samfund. Han har fået af vide, at højskolen var/er demokratiets vugge, og at Danmark er det perfekte land. Intet under at han som ikke-dansker føler sig ubehageligt tilpas.

Man kan diskutere, om de mange absolutter, Beregovoj refererer, er ord, der er kommet ud af munden på Beregovoj's danske venner og bekendte, eller om det er ord, der er blevet hørt med Beregovoj's ører. Som dansker kan man have en formodning om, at vi her har at gøre med en mere relativistisk funderet sprogkode, der afkodes i forhold til et begrebsapparat præget af mere absolutte modsætninger. Beregovoj fortsætter imidlertid:

"Danskerne ser på os østeuropæere og russere som på små børn, der nu skal tages ved hånden og lære om Danmarks lyksaligheder. Vi lærer om andelsbevægelser, det slesviske spørgsmål, om velfærdsstaten og nisser på loftet ved juletid. Danskerne tror faktisk, at vi vil have det som hos dem."

Ivan Beregovoj har oplevet, at han og de øvrige østeuropæere og russere på den danske højskole, han har frekventeret, er blevet behandlet som tomme kar eller forudsætningsløse børn, der af danskerne har skullet lære, hvordan man på korrekt vis indretter livet og samfundet. Denne oplevelse strider mod alle danske intentioner om ligeværdighed og jævnbyrdighed - også i relationerne mellem lærere og studerende - og mod alle danske pædagogiske idealer om respekt for de studerendes forskellighed og forskelligartede erfaringer, dvs. mod den grundlæggende danske egalitarisme og humanisme.

Beregovoj er desværre ikke ene om at have haft en sådan oplevelse. De mange vestlige konsulent - og uddannelsesprojekter, f.eks. inden for managementområdet, der har skullet "hjælpe" øst- og centraleuropæerne med omstillingen til marked og demokrati, er blevet kritiseret på mange måder. De vestlige konsulenter og lærere er bl.a. blevet beskyldt for arrogance, manglende viden om forholdene i de tidligere kommunistiske lande, manglende respekt for de østlige deltageres kompetence - og for udelukkende at være interesserede i selv at "score" kassen, dvs. i selv at få del i de mange penge, som såvel nationale som overnationale fonde har prioriteret til omstillingsprocessen i Øst.⁹⁵

Hvad er sandheden om disse mange "demokrati-projekter"? Herunder Beregovoj's højskoleophold, der antagelig i en eller anden form har været finansieret af den

⁹⁴. "Det danske Guld" - de genfundne og forsvundne guldhorn - som romantikkens symbol på den danske kultures ægte og oprindelige kerne. Jævnf. Adam Oehlenschläger.

⁹⁵. Kostera, Monika: "The Missionaries of Management Come to Eastern Europe", in Management Learning Vol. 26. Number 3, Sage Publications, London 1995

danske stat⁹⁶. Har der bare være tale om et vestligt "korstog", om et forsøg på at eksportere vestlig tankegang til de tidligere planøkonomier? Beregovoj er ikke i tvivl:

"Danskerne tror faktisk, at vi vil have det som hos dem."

og

"Danskerne mener, at de er bedre mennesker end udlændingene..."

Som dansker er det oplagt at formode, at der fra de danske læreres side har været tale om lutter gode intentioner. Men hvis det er resultaterne, der tæller, så har Beregovoj notorisk haft oplevelsen af, at der ikke er blevet spurgt med respekt til hans forudsætninger, viden og planer. De danske pædagogiske praksis, han har været konfronteret med, har altså ikke fungeret efter hensigten i forhold til ham. Undervisningsformer og - indhold udviklet på baggrund af erfaringer blandt danske elever på de danske folkehøjskoler er kommer til kort over for de anderledes personlige og kulturelle forudsætninger hos Ivan Beregovoj - og antagelig andre med ham. Men hvordan forklarer han selv dette forhold?

3.4 Det danske socialdemokrati og kommunistpartiet i Sovjet

Når Beregovoj skal forklare sine oplevelser i Danmark, trækker han en klar parallel mellem den danske (pædagogiske) adfærd og den politiske praksis i det tidligere Sovjetunionen. Han se (endnu) et totalitært systems forsøg på at formidle "den rette lære" til de uvidende, og han begrundet denne vurdering med en beskrivelse af den politiske struktur i det danske samfund, sådan som han ser den:

"Danskerne mener, at de er bedre mennesker end udlændingene, i kraft af deres stat!

I Sovjetunionen havde vi et parti, som vi kaldte *Partiet*. Det har de også i Danmark. Det er Socialdemokratiet. Danskerne accepterer stiltiende dette partis ejendomsret til fagforeninger og regeringsmagt. Ligesom vi gjorde med vores parti i 70 år. Men for os blev det for meget en dag."

Beregovoj gennemfører her følgende analyse: I Sovjetunionen havde man en stat og et parti, kommunistpartiet, der styrede fagforeningerne og havde retten til regeringsmagten. I Danmark har man også en stat og et parti, Socialdemokratiet, der har tilknytning til fagbevægelsen, og som ofte har siddet i regering. Altså er den danske politiske struktur magen til den sovjetiske. En analogi-argumentation,

⁹⁶. Demokratifonden under det danske udenrigsministerium har f.eks. i perioden 1990-31.12.95 givet i alt 407 mill. kr. til 3467 projekter. Fondens midler har kunnet søges af privatpersoner, organisationer og myndigheder (dog ikke ministerier) til aktiviteter, "der direkte er rettet mod at fremme eller konsolidere demokratiske samfundsforhold i Øst- og Centraleuropa samt udviklingslande". Demokratifondens Årsberetning 1994-1995, Udenrigsministeriet Kbh. 1996

hvis logik fuldt ud lever op til Erasmus Montanus'⁹⁷.

Præmis 1.	Sovjet: stat + parti
Præmis 2.	Danmark: stat + parti

Konklusion: Danmark = Sovjet

Beregovoj's analyse giver ikke udtryk for nogen særlig nuanceret viden om den danske virkelighed. Jævnfør formuleringen "**ejendomsret** til fagforeninger og regeringsmagt". Selvom forholdet mellem det danske socialdemokrati og **en del af** de danske fagforeninger kan være svært at udrede - også for mange danskere, burde det dog være synligt for et menneske, der har boet flere år i Danmark, at andre partier end Socialdemokratiet kan sidde i regering.

Men atter en gang kan man formode, at Beregovoj udtaler sig mod bedre vidende. At hans udtalelse ikke skal forstås bogstaveligt, men metaforisk, som en udfordring af "det kulturelt selvfølgelige eller indforståede" i det danske samfund. Jævnfør: "Danskerne accepterer stiltiende..." Beregovoj henter en tankefigur fra den kommunistiske ideologi - stat og marked udelukker hinanden - og forsyner denne tankefigur med en anti-kommunistiske valorisering. Hvor staten ifølge kommunismen var et absolut gode, sås den i den anti-kommunistiske kamp som noget absolut ondt. Denne tankefigur overfører han dernæst på det danske "velfærdsdemokrati". Resultatet bliver en (grotesk) forstørrelse af, hvad han oplever som negativt i Danmark. Danskerne er ikke kun magen til russerne under kommunismen. De er værre, fordi de i modsætning til russerne **ikke** har gjort op med den stat og det parti, der forhindrer Ja, hvad? Det positive alternativ til staten og partiet formulerer Beregovoj ikke.

Og dog. Alternativet kommer indirekte frem, når man ser på de begreber, Beregovoj bruger, når han afslutningsvis karakteriserer danskerne:

"Danskerne bygger deres nationalbevidsthed på en baconeksport til England, et middelgodt fodboldhold, på en misundelsesskat på 68 pct, som kaldes retfærdighed, og på illusionen om, at Danmark, når alt kommer til alt, nu er verdens bedste land".

Ordene **middelmådhed** og **misundelighed** karakteriserer danskerne, hvis man skal tro Ivan Beregovoj. **Suverænitet** og **generøsitet** kunne være de positive modbilleder. Den sande adels kendetegn. I modsætning til den (plumpe) danske folkelighed, hvor alle skal være lige gode og ingen bedre end andre. Atter en tankefigur, hvor det vertikale, hierarkiske og de absolutte kvaliteter kontronerer med de horisontale, egalitære relationer og den fritflydende relativisme, hvor alt skal være lige godt og alle lige gode. Men samtidig er det værd at bemærke, hvordan denne næsten feudale position i Bergovojs univers fungerer som udgangspunkt for kritikken af, at det danske samfund ikke lever op til de borgerlige frihedsidealer, at individualismen og liberalismen ikke får lov til at udfolde sig frit, fordi den danske stat og ikke mindst det danske socialdemokrati

⁹⁷."En sten kan ikke flyve. Morlille kan ikke flyve. Altså er morlille en sten".

hæmmer og nivellerer danskernes personlige og økonomiske aktiviteter.

3.5 Mindreværdig, det kan du selv være!

Danskerne er nationalister og rascister! Danskerne er indoktrinerede! Danskerne praler! De danske børn kan ikke læse! Danskerne ved ikke noget om historie! Danskerne tror, de er bedre mennesker end andre! Danskerne er middelgode og misundelige! Osv.

Hvis man accepterer, at sproget og sprogbrugen ikke kun har en informativ funktion, men også en social funktion bl.a. som formidler af følelser, så er det vel nu, man skal blive vred på Danmarks vegne. Det er vanskeligt at læse Beregovoj's læserbrev uden at opfatte det som et udtryk for **aggression**. Hvorfor ellers bruge så meget energi på formuleringer, der uden forbehold rummer kritik? Beregovoj er vred.. på danskerne? Danskerne bliver vrede på Beregovoj. Og så kører rouletten. Den gensidige negativitet accellererer, den nationalistiske spiral er sat igang, og det hele ender måske som Beregovoj begyndte - med rasende danskere, der kræver andre (racer) ud af landet.

Men inden det kommer så vidt, kunne man jo gribe til et velkendt vestligt fortolkningsmønster, hvis virkning som forsvar har vist sig uovertruffen. Nemlig psykologien. Når Beregovoj bliver så rasende på danskerne og beskylder dem for at tro, de er bedre end alle andre, når de i virkeligheden ikke er til noget som helst, kunne man vende billedet om og spørge, om vi ikke her har at gøre med en projektion. Er det ikke Beregovoj selv, der på een gang lider af storhedsvanvid og mindreværdskomplekser? Er det ikke ham, der vil være noget særligt, og ikke kan acceptere, at han i Danmark bare en helt almindelig (udenlandsk) mand, og at danskerne også selv har en mening om, hvad de synes er godt? Er det ikke Beregovoj selv, der absolut vil overføre en hierakisk tankegang til dansk kultur? En sådan tolkning gør det muligt for en dansker at være forstående: "Det må også være svært at være udlænding i Danmark", men samtidig giver den mulighed for en absolut ufin alliance med alle de nationaliteter uden om Rusland, der har følt sig sig truet og presset af, hvad de oplever som russiske storhedsfantasier.

4. Afslutning

De tre tekster, der er analyseret her, har rummet forskellige stemmer fra den tidligere Østblok. Stemmerne har tilhørt lederen af Bosnien-Hercegovinas Informationskontor i København Lamija Tanovic, en række anonyme polske politikere og den herboende russer Ivan Beregovoj. Disse stemmer har været i dialog med en række danske stemmer, politikerne Birte Weiss' og Hans Hækkerups, journalisterne Niels Rohleders og Jørgen Dragsdahls samt denne artikels forfatters.

Der har været tale om meget forskellige personer, med forskellig national baggrund, der har debateret meget forskellige emner i meget forskellige situationer. Men fælles for alle tre tekster har været, at vi har set et ganske bestemt **mønster**. Nemlig en konfrontation mellem på den ene side en retorisk tradition med rødder i Østblokkens planøkonomiske fortid, en tradition med vægt på hierarkiske relationer og de absolutte, etiske værdier, og på den anden side en

dansk version af den vestlige diskurs, præget af de danske forestillinger om egalitet, relativisme og (økonomisk begrundet) pragmatik. Men teksterne har også rummet mange eksempler på, at debatørerne har forsøgt at strække sig mod hinanden og indoptage og udnytte hinandens retoriske regler. I første omgang i et forsøg på at forfølge deres egen målsætning. I næste omgang med en forandring af deres eget kulturelle univers til følge.

Disse tekster er imidlertid ikke tilfældig valgt. Det er ikke tilfældigt, at de alle tre demonstrerer den samme pointe. Teksterne er valgt, ikke kun fordi de har skullet bruges til at demonstrere, hvordan tekstanalysen kan bidrage til kulturanalysen, men også fordi de har skullet illustrere det kommunikationsmønster, der kan opstå i mødet mellem et post-kommunistisk univers stadig præget af "den realiserede socialismes diskurs" og et dansk univers ved afslutningen af det 20ende århundrede.

Det mønster, tekstanalyserne viser, er til gengæld heller ikke tilfældigt valgt. Mønsteret har udkrystaliseret sig på baggrund af et større tekstkendskab. Inspirationen stammer fra perioden lige efter Murens Fald, hvor dialogen mellem de to halvdele af Europa igen blev mulig. Når man som dansker deltog i nogle af de mange "Øst-projekter", som blev etableret i begyndelsen af 90'erne, var det nærliggende at konstatere, at danskere/vesteuropæere og østeuropæere vidste utroligt lidt om hinandens livsvilkår, samfundsforhold og historie. Men efterhånden blev det også tydeligt, at vi ikke "talte samme sprog", dvs. at vi fortolkede verden forskelligt, havde forskellige forestillinger om og forventninger til, hvad et forenet Europa skulle indebære, og benyttede os af forskellige former for argumentation og forskellige strategier for kommunikation i det hele taget. Med mange forviklinger og problemer til følge⁹⁸. Her var imidlertid tale om en type empiri, der var meget vanskeligt at fixere. Mundtlige dialoger og diskussioner, der flettede sig i i andre mere overordnede dagsordner i de økonomiske og politiske projekter, og som fik stor betydning for, om projekterne kunne gennemføres eller ej. Men når dagen var gået og møderne overstået, var alle spor slettet. "Teksterne" var væk. For at kunne underkaste dialogen mellem Øst- og Vesteuropa en mere grundig analyse, har det derfor været nødvendigt at ty

⁹⁸. Hjort, Katrin Erna og Jens Tofteskov: "Hvad der er interessant for jer, er smertefuldt for os", rapport fra et dansk-lettisk uddannelsessamarbejde til Udenrigsministeriets Demokratifond, 1992. Bislev, Sven og Katrin Erna Hjort: "Økonomiopfattelser i en overgangssituation" i Hjort, Løngreen og Søderberg (red.): "Interkulturel kommunikation - spændingsfeltet mellem det globale og det lokale", Samfundslitteratur, 1993. Hjort, Katrin Erna: "Om interkulturel kommunikation og psykologifagets teorier", Psykologi Information, august 1995. Hjort, Katrin Erna: "Merchants and Hucksters - The importance of culture in Danish-Polish business relations", in "Business Ethics - A European Review", July 1996. Hjort, Katrin Erna: "The underestimated culture of Eastern Europe. Case Poland", Endnu upubliceret

til andre, skriftlige kilder. En meget væsentlig kilde her har været en række øst- og centraleuropæeres videnskabelige artikler om kulturens betydning for overgangen fra plan- til markedsøkonomi, herunder Piotr Sztompkas teorier om "den realiserede socialismes diskurs". Disse artikler er blevet læst, dels med henblik på at uddrage en viden, der gjorde det muligt at opstille en mere overordnet teoretisk ramme til forståelse af kulturens betydning for de østeuropæiske transformationsprocesser, dels med henblik på at afdække generelle mønstre i forfatterens diskurs og kulturelle univers.⁹⁹ Mønstre, der har bekræftet - og nuanceret - det mønster, der allerede havde vist sig i den mundtlige kommunikationsproces, og som har kunnet underbygges via en større viden om den tidligere Østblok.

Dette mønster er imidlertid allerede ved at være historie. Som de her analyserede tekster har vist, betyder den intensiverede øst-vest dialog også, at parterne tilnærmer sig hinanden. En udviklingstendens, der kunne være interessant at efterspore i dag, kunne således være øst- og centraleuropæernes indoptagelse og udnyttelse af de vestlige diskursive traditioner, f.eks. inden for management-området. Hvordan taler man på (vestlig) rationalistisk vis om ledelse og organisation inden for en østlig kontekst? Og omvendt: På hvilket måde bliver den etiske problematik tematiseret i en vestlig kontekst omkring årtusindeskiftet?

Litteratur:

Berendt, Poul (1985): "*Bissen og Dullen*", Kbh. Gyldendal

Berne, Eric (1973): "*Hvad er det vi leger?*", København: Gyldendal.

Bislev, Sven og Katrin Erna Hjort (1993): "Økonomiopfattelser i en overgangssituation" i Hjort, Løngreen og Søderberg (red.): "*Interkulturel kommunikation - spændingsfeltet mellem det globale og det lokale*", Samfundslitteratur, 1993.

Dansk litteraturhistorie Bind 3. perioden 1620-1746 (1983), København: Gyldendal

Demokratifondens Årsberetning 1994-1995, Udenrigsministeriet Kbh. 1996

Dragsdahl, Jørgen (1996): "Hækkerup stjerne på NATO-møde"; *Weekendavisen* 28. juni - 4.juli

Fauerholdt, Mikkel og David Trads (1996): "Russisk udfald mod Hækkerup", *Morgenavisen Jyllands-Posten* 27.7.

Gertsen, Martine Caesel, Anne-Marie Søderberg og Jens Erik Torp (1995): "*Kulturmøder i forbindelse med virksomheders internationaliseringsproces*", IKL Working Paper nr. 1

Gertsen, Martine Cardel og Anne-Marie Søderberg (1996): "*Changes in Companies' Organization and*

⁹⁹. Hjort, Katrin Erna: "Analyser af kulturforskellene mellem Øst- og Vesteuropa efter murens fald". IKL Working Paper 1994

Identity - Theoretical Considerations in Connection with a Series of Case Studies of Foreign Acquisitions of Danish Companies", IKL Working Paper nr. 8,

Gullestad, Marianne (1989): "*Kultur og hverdagsliv*", Oslo: Universitetsforlaget

Gullestrup, Hans (1993): "*Kultur, Kulturanalyse og Kulturetik*", København: Akademisk forlag.

Gundelach, Peter og Ole Riis (1992): "*Danskernes værdier*", København: Forlaget Sociologi,

Hankiss, Elemér (1986) refereret efter Skilling, Gordon H. (1989): "*Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe*", London: Macmillan Press

Hjort, Katrin Erna og Jette Schramm-Nielsen (96): "*Velock Denmark A/S - om interkulturel erhvervskommunikation*". København: Gyldendal

Hjort, Katrin Erna (1995): "Om interkulturel kommunikation og psykologifagets teorier", *Psykologi Information*, august

Hjort, Katrin Erna (1996): "*The underestimated culture of Eastern Europe. Case Poland*", Endnu upubliceret

Hjort, Katrin Erna og Jens Tofteskov (1992): "*Hvad der er interessant for jer, er smertefuldt for os*", rapport fra et dansk-lettisk uddannelsessamarbejde til Udenrigsministeriets Demokratifond.

Hjort, Katrin Erna (1996): "Merchants and Hucksters -The importance of culture in Danish-Polish business relations", in "*Business Ethics - A European Review*", July 1996.

Hjort, Katrin Erna (1994): "*Analysen af kulturforskellene mellem Øst- og Vesteuropa efter Berlinmurens fald*", IKL Working Paper 1996

Hofstede, G. (1994): "*Culture's Consequences*", Beverly Hills: Sage Publications,

Hofstede, Geert (1993): "*Images of Europe*", Maastricht: Department of Economics and Business Administration of the University of Limburg

Investeringsfonden for Øst- og Centraleuropa (1994): "*Årsberetning 1994*", København 95,

Kornai, Janos (1986): "*Contradictions and Dilemmas - Studies in The Socialist Economy and Society*", London: MIT-Press

Kostera, Monika (1995): "The Missionaries of Management Come to Eastern Europe", in *Management Learning* Vol. 26. Number 3, London: Sage Publications

LaPolambara, Joseph (1987): "*Democracy - Italian Stile*", Yale: New Heaven

Lorentzen og Uldall (1994): "*Kulturfaktoren i østeuropæiske virksomheder*", Kbh: Upubliceret SPRØK OB

Lundsteen, Lise (1980): "*Transaktionsanalyse*", København: Teknologisk Instituts Forlag

Metze, Erno og Jørgen Nystrop (1984): "*Samtaletræning. Håndbog i præcis kommunikation*", København: Munksgaard

Northrup, John Bo (1995): "Høj vækst i udenlandske investeringer", *Nyhedsbrevet POLEN* 14.8.

Schein, Edgar H. (1986): "*Organisationskultur og Ledelse*", København: Valmuen

Sekretariatet for Udenrigshandel (1995): "*Polen Markedsprofil*", København: Udenrigsministeriet

Sztompka, Piotr (1993): "*Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies*", Jagiellonian University, Institut of Sociology, Krakow, Poland, Zeitschrift für Soziologie, JG.22, Heft 2. April 1993, S 85-95.

Ørstrøm Møller, Jørgen (1993): "*Folkeslag i Central- og Østeuropa*". København: Thorup

ⁱIndenfor sprogpolitik er der tradition for at skelne mellem "nationalsprog" og "officielle sprog", se Richard Ruiz (1990) for en gennemgang af de forskellige definitioner. Termen "administrativt sprog" ses derimod ikke anvendt, ligesom udtrykket heller ikke er opført i GDEL eller i en mindre ordbog som *Le Petit Robert*. Unesco Rapportens definition af *official language* (der citeres hos Philipson 1992: 40-41) omfatter hvad man intuitivt forstår ved administrativt sprog: 'a language used in the business of government-legislative, executive, and judicial', Unesco 1953:46.